زرکاڼي

بدیع، بیان
او
ادبي صنفونه

مشتاق مجروح یوسفزی

یونیورسټي بُک ایجنسي
خیبر بازار- پېښور- خیبر پختونخوا فون: ۲۲۱۲۵۳۴

ټول حقونه
دليکوال په حق کښې محفوظ دي

دکتاب نوم | زرګانې
ليکوال | مشتاق مجروح يوسفزی
اشاعت | دريم
دچاپ کال | نومبر ۲۰۱۰
شمير | يوزر
خوروونکی | يونورسټی بك ايجنسی
خيبر بازار پيښورخيبر پختونخواه

www.pukhto.net

فهرست

۱۔ ورومبی برخه (علم بیان)

ا۔ فصاحت ۳۔۴

ب۔ بلاغت ۵۔۷

ج۔ تشبیه ۸۔۱۳

د۔ دتشبیه قسمونه ۱۳۔۲۳

ه۔ استعاره ۲۴۔۲۵

و۔ داستعاري ارکان ۲۵۔۲۶

ز۔ داستعاري قسمونه ۲۶۔۳۳

ح۔ کنایه او دهغې قسمونه ۳۴۔۳۹

ط۔ مجاز مرسل ۴۰۔۴۶

۲۔ دویمه برخه (علم بدیع) ۴۷

ا۔ علم بدیع ۴۹۔۵۰

ب۔ صنائع لفظی تجنیس ۵۱۔۵۸

ج۔ صنعت سوال و جواب ۵۸

د۔ صنعت ذوالقوافی ۵۹

ه۔ صنعت ذوالقافیتین ۶۰

Pukhto.Net
www.pukhto.net

و - صنعت قلب او قسمونه ۶۱_۶۲
ز - صنعت اشتقاق او قول بالموجب ۶۳_۶۴
ح - صنعت شبه اشتقاق ۶۵
ط - صنعت تاریخ او قسمونه ۶۶_۶۹
ی - صنعت سیاق الاعداد او تلمیح ۷۰_۷۱
یا - صنعت توشیح ۷۱
یب - صنعت ترافق او مربع ۷۲
یج - صنعت تکرار او تضمین ۷۳_۷۴
ید - صنعت معمه ۷۴_۷۶
یه - صنعت تلمیح ۷۶_۷۷
یو - صنعت تدبیج او منقوطه ۷۷
یز - صنعت غیر منقوطه او براعة الطلب ۷۸
یح - صنعت رد العجز او قسمونه ۸۰_۸۶
یط - صنعت لزوم مالا یلزم ۸۷_۸۸
ک - صنعت سجع او دهغې قسمونه ۸۹_۹۲
کا - صنائع معنوی - صنعت تضاد ۹۳_۹۴
کب - صنعت لف و نشر او قسمونه ۹۵_۹۷
کج - صنعت عکس و تبدیل ۹۷
کد - صنعت تجاهل عارفانه او التفات ۹۸_۹۹
که - صنعت جمع و تفریق ۱۰۰_۱۰۱

www.pukhto.net

کو - صنعت تقسیم او مراعاة النظیر ۱۰۱ - ۱۰۲

کز - صنعت ایهام تضاد ۱۰۲

کح - صنعت ارسال المثل او تعجب ۱۰۳

کط - صنعت محتمل الضدین او مبالغه ۱۰۴ - ۱۰۶

ل - صنعت حسن تعلیل ۱۰۶ - ۱۰۷

لا - صنعت تنسیق الصفات او استدلال ۱۰۷ - ۱۰۸

لب - صنعت مخاطبه او هجو ملیح ۱۰۸ - ۱۰۹

لج - صنعت استخدام ۱۰۹

لد - صنعت ادماج او مزاوجه ۱۱۰ - ۱۱۱

له - صنعت تاکید المدح بما یشبه الذم ۱۱۱ - ۱۱۲

لو - صنعت الذم بما یشبه المدح ۱۱۲ - ۱۱۳

لز - صنعت براعة الاستهلال ۱۱۳

لح - صنعت رجوع ۱۱۴

لط - صنعت ارصاد ۱۱۵

۲ - دریمه برخه (ادبی صنفونه)

ا - د نظم صنفونه ۱۱۷

ب - حمد ۱۱۸

ج - مناجات ۱۱۹ - ۱۲۰

د - نعت ۱۲۱ - ۱۲۲

ه - منقبت ۱۲۳

www.pukhto.net

و - مسمط او دهغې قسمونه ۱۲۴_۱۳۲
ز - ترجيع بند ۱۳۳_۱۳۴
ح - ترکيب بند ۱۳۵_۱۳۶
ط - رباعي ۱۳۷_۱۳۸
ی - قطعه ۱۳۹_۱۴۰
يا - غزل ۱۴۱_۱۴۳
يب - نظم او دهغې قسمونه ۱۴۴_۱۴۸
يج - مرثيه ۱۴۹_۱۵۰
يد - مثنوی ۱۵۱_۱۵۲
يه - قصيده ۱۵۳_۱۵۶
يو - مستزاد ۱۵۷
يز - ټپه ۱۵۸_۱۵۹
يح - لوبه يا سندره ۱۶۰_۱۶۱
يط - چاربيته ۱۶۲_۱۷۱
ک - دنثر صنفونه ۱۷۲
کا - افسانه ۱۷۳_۱۷۹
کب - درامه ۱۸۰_۱۸۴
کج - ناول ۱۸۵_۱۸۹
کد - تکل ۱۹۰_۱۹۳
که - خاکه ۱۹۴_۱۹۶

Pukhto.Net پښتو
www.pukhto.net

کو - رپورتاژ	۱۹۷_۱۹۹
کز - سفر نامه	۲۰۰_۲۰۳
کح - ادبی تنقیداو دهغې قسمونه	۲۰۴_۲۱۱
کط - طنز و مزاح	۲۱۲_۲۱۶
ل - ادبی اصطلاحات	۲۱۷_۲۲٤
لا ضمیمه الف اضافی	۲۲٤

Pukhto.Net
پښتو

www.pukhto.net

سریزه

بناغلے مشتاق مجروح چې د پښتونخوا د مشهورې سیمې مردان وسیدونکے دے او د پښتنو د نوموړې قبیلې یوسفزو سره تعلق لري، نه یواځې یو ښه شاعر بلکې یو معیاري نثر نګار هم دے۔ دے بنیادي لحاظ سره پښتو ادب کښې د یو طنز نګار او مزاح نګار په نوم پیژندلے شي۔ د دهٔ ابتدائي تصنیف "یارانه په شلتالو" چې کال نولس سوه اتیایم کښې چاپ شوے دے، د دهٔ د مزاح نګارۍ یوه سپېڅلې او ښکلې نمونه ده، چې د پښتو ژبې په منثور مزاحیه Humorous او طنزیه Satirical ادب کښې د یوې ګټورې او اهمې اضافې باعث دے۔ دهٔ د خپل فکر او فن په لور ډیر ګرندي ګامونه اخستي دي او نن سبا دے د یو پوخ او تجربه کار لیکونکي په حیث پیژندلے شي چې د خپلو فني او تخلیقي صلاحیتونو په وجه د پښتو ژبې او ادب په نظم او نثر دواړو کښې یو منفرد او جوت مقام لري۔

"زر کلفے" د مشتاق مجروح یوه علمي او تحقیقي مقاله ده چې په دریو برخو ویش ده۔ اوله برخه ئې علم بیان. دویمه برخه ئې علم بدیع او دریمه برخه ئې ادبي صنفونه دي۔

"زر کلفے" یا محک هغه تور کلفے دے چې زرګر پرې سرهٔ زر ګوري۔ انګریزۍ ژبه کښې ورته Touch Stone او په اردو کښې ورته

www.pukhto.net

"کسوټي" هم وائي - او افغانان ورونه ورته "ازمیښت کاڼے" نوم هم اخلي۔ دوست محمد خان کامل مرحوم په دې حقله وائي ---

مس او زر د حقیقت مې ازمائیلي

باور وکړه چې دهر یوه محک یم

(د فکرونو ډیوې ویارنه ص-۱۱۷)

د زر کاڼی اصطلاحی معنیٰ د یوې فنپارې معیار معلومول او متعین کول دی - هر کله چې فصاحت او بلاغت د یو تخلیق معیار ګڼلے شی. په دې وجه مشتاق مجروح د خپلې مقالې نوم "زر کاڼے" غوره کړو چې ډیر ښهٔ او ښکلے نوم دے۔

فصاحت او بلاغت Eloqunce د مشرقی ژبو د ادبیاتو یوه اهمه موضوع ده چې ډیر کتابونه، رسالې او مقالې پرې لیکلې شوی دی او د ذکر شوی شاعرۍ انتقادی ادب کښې یو څرګند مقام لری - اکثر اصطلاحات ئې د عربۍ ژبې نه فارسۍ او بیا اردو او پښتو ژبو خپل کړی دی۔

فصاحت د یو فصیح کلام صفت او خوبی ده - کومه کلمه یا کلام کښې چې تنافر (دروند والے)، تعقید (غوټه)، کراهت (په غوږونو بد لګیدل)، غرابت (اوپره والے) او ابتذال (بازاری یا غیر شائسته الفاظ) نه وی. هغه فصیح ګڼلے شی۔

بلاغت د یو بلیغ کلام صفت یا خاصیت دے چې د موقعې، حالت، کیفیت، حقیقت او ماحول مطابق وی - کوم کلام یا بیان چې ذکر شوی خوبۍ لری، هغه به بلیغ وی، د بلاغت په معیار به پوره وی - فصاحت او

www.pukhto.net

بلاغت دواړه لازم او ملزوم دي - چرته چې فصاحت وي هلته به بلاغت هم وي او يا د دې برعکس- دا نه شي کيدے چې يو کلام يا بيان کښې دې فصاحت خو وي خو بلاغت دې نه وي او يا د دې برعکس - خکه خو دا دواړه اصطلاحات يو ځاې استعماليږي لکه فصاحت و بلاغت، فصيح و بليغ- په يوه کلمه، کلام يا بيان کښې فصاحت و بلاغت څنګه پيدا کيدے شي؟ د دې دپاره د څنې علومو زده کړه او پوهه بې کچه ضروري او اهمه ده لکه--

علم معاني، علم بيان، علم بديع-

کلام، کلمه يا بيان کښې د بلاغت پيدا کولو دپاره د علم معاني زده کړه بې کچه ضروري ده- علم معاني مونږ ته دا زده کړه او پوهه راکوي چې د يو کلام يا بيان مفهوم يا مطلب دې څنګه په وضاحت سره بيان کړې شي -دې کښې تشبيه، استعاره، مجاز مرسل او کنايه شامل دي-

علم بديع کلام يا بيان کښې د لفظي ښکلا د اضافې باعث دي، چې په لفظي صنائع او معنوي صنائع بللے شي - دې کښې عام طور سره صنائع بدائع شعري محاسن يا شعري صنعتونه Figures of Speech بيانيږي-

پښتو ژبه کښې تراوسه په دې موضوع لاندينې کتابونه ليکلې شوي دي--

الف- ادبي فنون د عبدالروف بينوا

ب- د ادب مناره يعني تشبيه او استعاره د سمندر خان سمندر

ج- روح ادب د سيد تسنيم الحق کاکاخيل

www.pukhto.net

د- بدیع او د پښتو شعر داورنگزیب ارشاد

ه- بدیع او بیان د نور احمد شاکر

او ورپسې بل کتاب مشتاق مجروح یوسفزي لیکلے دے۔

د زر کلفي اوله برخه کښې د علم بیان او په دویمه کښې د علم بدیع په تفصیل سره تشریح شوے ده۔ حقیقت کښې دا د کتاب د ټولو نه اهمه او بنیادي برخه ده چې د ډیرې خوارۍ، علم او پوهې متقاضي ده۔ او هم دغه د دې تصنیف د تالیف او تخلیق سبب ګرځیدلې ده۔ دلته دا خبره د غور وړ ده چې کلام دې بیخي د شعري صنعتونو نه خالي نه وي، یعنې نه دې بیخي بربند وي او نه دې ملفوف وي۔ په نورو ټکو کښې د شعري صنعتونو په استعمال کښې د افراط او تفریط نه، نه بلکې د اعتدال نه کار اخستل پکار دي۔ ځکه چې هم دغه دیو معیاري او غوره کلام نخښه ده۔

په دې کتاب کښې مصنف د بعضې شعري صنعتونو ذکر نه دے کړے دلته دهغې تفصیل وړاندې کولے شي۔

صنعت منقوطه او غیر منقوطه خو بیان شوي دي خو د صنعت منقوطه دوه قسمونه نه دي بیان شوې چې دا سې دي۔

صنعت فوقانیه، په شعر کښې د اسې الفاظ استعمالولو ته وئیلے شي چې ټولې نقطې پرې د پاسه وي۔

صنعت تحتانیه، چې شعر کښې د اسې الفاظ استعمال شي چې نقطې ورلاندې وي۔

صنعت لغز په شعر کښې ار (یعنې دوغې) چې د شفاهي ادب یو

Pukhto.Net
www.pukhto.net

منثور صنف دے، استعمالولو ته وانی مثلاً د شیر محمد مینوش د علامه اقبال د " پیام مشرق " ترجمه شوی دا شعرونه۔

دا کوم محیز داسې کلک محیز دے چې له کانی خلا اخلی
د خضر حاجت مند نه دے په شان د سکندر
پاک مخے دے په شانې د نظر د لوندو ستر گو
ولې ته شی ورگډ ولې لباس ېې نه شی تر
ادا ېې په یوه چسته مصرعه پوره مضمون دے
چرې بلې مصرعې وته محتاج نه دے هر گز

(توره)

صنعت ملیح و قبیح یا صنعت زشت و زیبا، هم یو مشهور او خوندور شعری صنعت دے۔ داسې شعر وئیل چې اوله مصرعه ېې زشته یا قبیحه وی یعنې د اخلاقو نه پریوتې وی او ورپسې مصرعه ېې زیبا یا ملیحه وی یعنې خوږه، ښکلې او د خوشالۍ باعث وی۔ په وړومبۍ مصرعه لوستلو یا اوریدلو ېې سړی له غصه ورځی خو چې بله مصرعه ېې ووئیلے شی نو غصه ېې په خوشالۍ بدله شی۔ د دې صنعت ایجاد او اختراع یو تاریخی پس منظر لری۔ وئیلے شی چې یو شاعر بادشاه ته د اسې شعرونه ووئیل چې په وړومبۍ مصرعه ېې هغه سخت غصه شو او په دویمه ېې غصه لرې شوه او خوشاله شو۔ بادشاه دغه شاعر ته ډیر انعام ورکړو۔ وروستو بیا شاعرانو د دې قسمه شعرونو پیروی

www.pukhto.net

وکړه او دغسې دا يو مستقل صنعت وګرځيدو - د معزالله خان مومند دا شعر ونه هم دې صنعت سره تعلق لري ---

کشکې ما وتا سره په درسته شپه کولے
ښې دراز خبرې چې مې حال دزړه وئيلے
درست عمر کومه لاهرګز پرې نه مړيږم
دا دعاله خدايه چې ښه خوئې در کولے

د کتاب دريمه برخه کښې د ادبي صنفونو د نظم او نثر دواړو تعريف او تشريح شوې ده - لکه افسانه، ناول، قصيده، غزل، او داسې نور خو د پښتو ژبې او ادب په رڼا کښې د ذکر شوو اصنافو يو ارتقائي جاج نه دے اخستے شوے - ځکه چې يو نظريه هم په صحيح طريقه تر هغه وخته نه واضح کيږي چې تر څو يې ارتقائي جاج نه وي اخستے شوے - په هر حال مصنف د موضوع د طوالت نه د بچ کيدو په خاطر د اختصار نه کار اخستے دے او د دې اصنافو صرف تکنيک او نظرياتي اړخ يې ذکر کړے دے.

افسانوي ادب Fiction قصې، افسانې، ناول او ډرامې سره تعلق لري - افسانه د قصې يو ارتقائي او ترقي يافته شکل دے - پکار ده چې د افسانې نه وړومبے د قصې په صنف رڼا اچولے شوے وے نو د دې دواړو اصنافو يو بل سره تړون او ربط به واضحه شوے وے او دغسې د افسانې د صنف به نوره هم تشريح شوے وے.

تکل د تخليقي ادب يو ډير اهم صنف دے چې په تکنيک او تخليق يې پوهيدل ډير ګران دي - دا نه مضمون دے، نه مقاله ده او نه خاکه ده، بلکې دا

www.pukhto.net

يو جدا صنف دے چې خپل مخصوص تکنیک او اسلوب لري او د خپل اظهار بیان او انداز دپاره د افسانې، ډرامې او خاکې د اصنافو د مختلفو هئیتونو نه هم کار اخلي - څکه چې د تکل خپل څان له یو مخصوص هئیت نشته - اختصار (علم تکمیل) دتکل خوبي او طوالت (تکمیل) يې خامي ګڼلے شي - تکل د لیکونکي ذاتي تصویر وي - دلته د یوې مرکزي خبرې نه ضمني خبرې را ووځي - دې کښې رمزیت، ایمائیت او جامعیت وي - د تنقیدي مضامینو لهجه ډیره درنه او سنجیده وي خو د تکل ژبه او لهجه د دې برعکس وي - دې کښې خوند، خوږوالے او ښکلا وي - خو لکه چې څرګنده ده، مصنف په تکل ډیر په اختصار سره رڼا اچولے ده - چې د دې کړه وړه په کښې په ښه شان سره واضح شوې نه دي - خو لکه چې څرګنده ده دلته مصنف سره د زیات تفصیل او تشریح ګنجائش نه وه -

په دې برخه کښې مصنف د اولسي ادب ځنې صنفونه هم ذکر کړي دي - دلته د اوتیل به بې ځایه نه وي چې د اولسي او اجتماعي ژوند یو اړخ هم داسې نشته چې په دې شاعرۍ کښې به منعکس شوے نه وي - دلته مصنف د ذکر شوي ادب مختلف اصناف له ټپه، لوبه او چاربیته ذکر کړي دي خو "الله هو" پکښې نه ده ذکر شوے کوم چې د عوامي او علمي ادب مشترک صنف دے - د مثال دپاره وګورئ د ګڼو جدیدو شاعرانو شعري مجموعې -

د دې تصنیف اهمیت او انفرادیت دا دے چې مصنف دلته د شعري اصنافو د تشریح او تعریف په لړ کښې د ګڼو لرغونو او کلاسیکي شاعرانو نه

www.pukhto.net

علاوه لکه د خوشحال بابا، رحمان بابا، حمید بابا، علی خان، عبد القادر خان خټک، کامگار خان خټک، او یونس سره سره د ډیرو جدیدو همعصرو شاعرانو د کلام نمونې او مثالونه هم ورکړی دی لکه حمزه بابا مرحوم، قلندر مومند، سید رسول رسا مرحوم، ایوب صابر مرحوم، سعد الله جان برق، اکرام الله گران، عبد الرؤف زاهد، محمد زبیر حسرت، رحمت شاه سائل، محمد اقبال اقبال او سید اکرم۔

په حقیقت کښې دا نه صرف اهمه بلکې یوه ډیره کړېچنه موضوع او مضمون وه خو مصنف دا د خپلې خوارۍ په نتیجه کښې په یو ډیر ساده او عام فهمه انداز کښې بیان کړو چې د لوستونکو دپاره په پوهیدلو کښې هیڅ مشکل یا ابهام نه لری۔

د زیر تبصره تصنیف رسم الخط جدید یعنې معیارۍ یا صوبائی رسم الخط دے چې متفقه طور سره منلے شوے دے۔ او نن سبا یو عام رواج لری خو چرته چرته پکښې غلطۍ دی۔ خو بیا هم مصنف د لوستونکو د عام رجحان خاص خیال ساتلے دے او د زوړ (قدیم) رسم الخط نه ئې خان ژغورلے دے۔

لنډه دا چې د ښاغلی مشتاق مجروح یوسفزی تصنیف "زر کانے" په زیر بحث موضوع یو مکمل او جامع کتاب دے چې نه صرف د پښتو ژبې او ادب د طالب علمانو دپاره د استفادې باعث دے بلکې پښتو ادب سره مینه لرونکو دپاره هم د ډیر زیات اهمیت جوګه دے۔ دا د مصنف خپلې متعلقه موضوع سره د شوق، مینې او دلچسپۍ عکاسی کوی۔ هر کله چې د پښتو

www.pukhto.net

ژبې او ادب په دې برخه کښې مستند او معیاري مواد ډېر کم دي. خدای دې وکړي چې د ادلوستونکو په کار راشي او پښتو ژبه او ادب کښې د یوې اهمې او گټورې اضافې باعث وگرځي-

داور خان داؤد

ارباب لنډی پېښور

اپریل، ۱۹۹۵ عیسوی

Pukhto.Net
پښتو

www.pukhto.net

وړومبی برخه

علم بیان

فصاحت

د فصاحت اصل معنیٰ بخر ګندوالے دے۔ دا په جمله کښې هم وی او په کلام کښې هم۔ د جملې فصاحت دا دے چې جمله د کومې ژبې وی نو چې د هغې ژبې د امروزه مطابق وی۔ دروند والے او پړه والے او بازاری الفاظ پکښې نه وی۔ په غوږونو بده نه لګی۔ په ښنې کلام کښې داسې تکی پکار راوستے شوے وی چې بې کچه ډیر ګران وی او بغیر د لغات کتو نه پرې سرے نه شی پوهیدے۔ کله کله داسې الفاظ هم په کلام کښې راځی چې سړی له ترې کرکه ورځی لکه دا شعرونه چې۔

لږ خوراک تنکی کولې بویه د ښځې

مرد هغه چې ډیر خوراک کا ډیر خړی

خوشحال بابا

چې هنر ګنی یاری د زورورو

زه رحمان کومه بول په دا هنر

رحمان بابا

کله کله په کلام کښې د عامې قاعدې نه مخالفت شوے وی لکه د مذکر نه مونث یا د مونث نه مذکر جوړ شوے وی لکه د خوشحال بابا په دې شعر کښې۔

www.pukhto.net

تۀ په دا حسن جمال چې درته ګورم

نۀ پوهېږم ښا پيرۍ يې که سرے

خوشحال بابا

حالانکې د سړي مونث ښځه دے۔ کله کله د واحد نه جمع او د جمع نه واحد جوړ شوے وي يا د جوړښت په حساب تکي وړاندې وروستو شوے وي چې د ګرامر د عامې قاعدې خلاف وي۔ دغه شان تکرار يعنې يو لفظ بيا بيا استعمالول۔ غرض دا چې ددې نه يو محيز هم په کلام کښې راشي نو هغه کلام به فصيح نه وي۔

فصاحت د بلاغت دپاره شرط دے او دواړه د کلام دپاره ډير ضروري دي۔ چې په کوم کلام کښې بلاغت وي په هغه کلام کښې به فصاحت خامخا وي۔ ولې دا ضروري نه ده چې يو کلام دې فصيح وي نو هغه دې بليغ هم وي ځکه چې فصاحت ته د بلاغت ضرورت نشته البته بلاغت د فصاحت محتاج دے۔

www.pukhto.net

بلاغت

د بلاغت لغوی معنیٰ کمال ته رسیدل دی ولې په ادب کښې د موقعې او محل مناسب فصیحو خبرو کولو ته بلاغت وئیلے شی یعنې هغه قاعدې زده کول چې په هغې سره کلام اثرناک، خوندور او موزون جوړیدے شی۔ د دې دپاره دوه څیزونه ډیر ضروری دی یو دا چې د یو مطلب او مفهوم د اظهار دپاره مختلفې طریقې بیانول زده وی چې د موقعې په اعتبار هغه طریقه یا انداز خپل کړے شی۔ دویم دا چې په کلام کښې مناسبت او خوبی پیدا کړے شی او د بلاغت علم دا دواړه قاعدې لری۔ یوې ته علم بیان او بلې ته علم بدیع وئیلے شی۔ دلته اول د علم بیان ذکر کولے شی۔

علم بیان

هغه قواعد او طریقې د کومو په ذریعه چې یو انسان د خپل مطلب اظهار په زړه پورې، خوندور او اثر کونکی انداز کښې وراندې کولے شی هغې ته علم بیان وائی

د بیان لغوی معنیٰ ښکاره کول دی او په ادبی اصطلاح کښې هغه خبرې ته وئیلے شی د کوم په ذریعه چې یو شاعر، ادیب او نقاد د خپل مطلب

Pukhto.Net پښتو
www.pukhto.net

څرګندولو دپاره دښو الفاظو انتخاب کوي۔

انسان د يوې خبرې يا د يو مطلب د څرګندونې دپاره لفظونه پکار راولي او د لفظونو په ذريعه خپل مطلب بل ته څرګندوي۔ د لفظونو مجموعې ته کلام ونيلے شي۔ لفظونه دوه قسمه وي۔

۱۔ هغه لفظونه کوم چې په خپلو لغوي معنو کښې استعماليږي۔

۲۔ هغه لفظونه کوم چې په مجازي معنو کښې استعماليږي۔

اوس که څوک د ګيدړ تکے د هغې خناور دپاره استعمال کړي د کوم چې خپل نوم ګيدړ دے نو دې ته د يو تکي حقيقي استعمال ونيلے شي خکه چې دا تکے په حقيقي معنیٰ کښې استعمال شوے دے۔ او چې د څه دپاره جوړ وه هم د هغې دپاره وپکارولے شو۔ خو که چا ګيدړ د يو بزدل او ويريدونکي سړي دپاره استعمال کړو نو دا استعمال به مجازي وي۔

په علم بيان کښې هم دا مجازي معنې پکار راوستے شي۔ خکه چې د لفظونو مجازي استعمال په مفهوم کښې کمے زياتے راولي۔ د دې برعکس د حقيقي معنو په استعمال سره په مفهوم کښې هيڅ فرق نه راځي۔ که څوک د سر ويښتو ته ويښته، زلفې يا ګيسو ووائي نو خبره به هم هغه يوه وي ولې که څوک ورته ښاماران يا سنبل ووائي نو په دې کښې به يو خوند پيدا شي کوم چې د ويونکي مقصود وي۔ د لفظونو دا مجازي استعمال د علم بيان موضوع ده۔

د لفظونو په مجازي معنو کښې د پکارولو درې طريقې دي۔

۱۔ چې د يو تکي يا يو لفظ مجازي معنیٰ مراد واخستے شي او د دغې

www.pukhto.net

لفظ د حقیقی او مجازی معنو په مینځ کښې د تشبیه تعلق وی نو هغه استعاره وی۔

۲۔ چې د یو لفظ یا یو تکی صرف مجازی معنیٰ واخستے شی او د حقیقی او مجازی معنو تر مینځه د تشبیه نه علاوه بل محهٔ تعلق یا تړون وی یا محهٔ داسې قرینه لری چې د هغې نه مجازی معنیٰ معلومیږی۔ نو هغه مجاز مرسل وی۔

۳۔ چې د یو لفظ نه مجازی معنیٰ مراد وی او حقیقی معنیٰ هم ترې اخستے شی او د حقیقی معنې په وسیله یٔ مجازی معنې ته ذهن رسی نو هغه کنایه وی۔

دا درې واړه د علم بیان ارکان دی۔ خو هر کله چې د استعارې د پوهیدو دپاره په تشبیه پوهیدل ضروری دی۔ ددې وجې نه د علم بیان دپاره تشبیه څلورم رکن گرځولے شوے دے۔ حالانکې په تشبیه کښې د لفظونو استعمال مجازی نهٔ وی۔

تشبیه، استعاره، کنایه او مجاز مرسل د خپل مطلب د څرگندولو بنیادی طریقې دی۔ په علم بیان د ښهٔ پوهه کولو دپاره دا ضروری ده چې لوستونکے دې اول په دې څلورو واړو ښهٔ پوهه کړی۔

www.pukhto.net

تشبیه

کله کله انسان د څۀ څیز متعلق د خپلې مدعا یا څۀ چې وئیل غواړی- د هغې د پوره او په ښۀ ډول دادا کولو دپاره یو څیز د بل څۀ څیز په شان گرځوی- چې لوستونکی پرې ښۀ او په اسانه پوهٔ شی، د خپلې خبرې یا مدعا دې اظهار ته تشبیه وائی- تشبیه د علم بیان یو اهم رکن دے- د خبرو یا کلام د موثر او خوندور کولو په غرض دا مونږ په امروزه ژوند کښې عموماً په کار راولو- لکه د جانان خبرې خوږې دی- یاد جانان خبرې بې کچه خوږې دی- نو د دې خبرې په اوریدو سره اوریدونکی ته د خوږو احساس بیخی نۀ کیږی- که د دې په ځائې داسې ووئیلے شی- چې د جانان خبرې لکه د شاتو خوږې دی- نو اوریدونکی ته به سملستی د خوږ و احساس وشی ځکه چې اوریدونکے د مخکښې نه د شاتو د خوږو نه خبر دے- د بیان دې طریقې ته تشبیه وائی-

د تشبیه لغوی معنیٰ د مشابهت ، پشان ، په څیر ، په مثل ده- یعنې یو څیز د څۀ خاص صفت په وجه د بل په شان گرځول- چې دا اوریدونکی یا لوستونکی په زړۀ کښې د هغه څیز تصویر اوگرځی- بل دا چې هغه صفت په دواړو کښې موجود وی- خو دا خبره ضروری ده، چې کوم څیز له تشبیه ورکولے شی- او څۀ سره تشبیه ورکولے شی- یعنې مشبه او مشبه

www.pukhto.net

بہ کښې بہ کم نہ کم يو قدر مشترک وی۔ احمد لکہ د زمری بهادر دے۔ پہ دې

دواړو کښې د بهادرۍ قدر مشترک دے۔ کہ چرې پہ مشبہ او مشبہ بہٖ کښې

ټول قدرونہ مشترک وی۔ نو بیا هغہ تشبیہ نہ بلکې تشابہ دہ۔ لکہ د اسې

وئیل چې احمد لکہ د حامد بهادر دے۔ دې تہ تشبیہ نشی وئیلے۔ د تشبیہ پہ

ضمن کښې يوہ بلہ خبرہ چې ډیرہ ضروری دہ۔ هغہ دا دہ چې عموماً

کوموروژ ممیز و نولہ يو بل سرہ تشبیہ ورکولے شی نو پہ هغې کښې بہ يو

ممیز خامخا د بل نہ پہ خصوصیت کښې ښہ وی۔ ویونکے شاعر اديب د وینا

پہ وخت کښې د مبالغې نہ کار اخلی۔ او هم دا مبالغہ دہ۔ چې پہ خبرو یا

کلام کښې اثر او خوند پیدا کوی۔

لکہ دا شعر ---

بیا مې چشمان لکہ چیتر وریږی

چې پہ زړګی مې پیښور وریږی

قلندر مومند

پہ دې شعر کښې سترګو لہ د چیتر سرہ تشبیہ ورکړے شوے دہ۔

چیتر پہ خصوصیت کښې د سترګو نہ ښہ دے۔ ځکہ چې کہ د سترګو نہ

ډیرې اوښکې هم و بهیږی نو د چیتر د باران پشان نہ وی۔ یا دا شعر چې ---

د جهان ښکلی مې هسې پہ زړہ پند دی

چې ګمان مې پہ خپل زړہ د سومنات شی

قلندر مومند

پہ دې شعر کښې زړہ لہ د سومنات سرہ تشبیہ ورکړے شوے دہ۔ سومنات

www.pukhto.net

دهندوستان مشهوره صنم خانه وه- شاعر ته خپل زړه په دې وجه سومنات
ښکاري چې څنګه په سومنات کښې بې شمیره او ښکلې ښکلې بتان راجمع
کړے شوي وو دغه رنګ ددهٔ په زړه کښې هم دجهان ښکلي راپنډ دي-

مولانا شبلي نعماني په شعر العجم کښې لیکلي دي چې "د تشبیه
اصل خوبي دا ده چې د مشبه تصویر د سترګو د وړاندې راشي-" د تشبیه
ادراک په عقل او حواس خمسه سره کیدے شي- لامسه، باصره، سامعه، شامه
او ذائقه ته حواس خمسه وئیلے شي-

تشبیه ورکونکي څیزونه یا خو حواس خمسه سره تعلق لري او یا
عقلي وي ددې څو قسمونه دي-

۱- چې مشبه او مشبه به دواړه حسي وي لکه دا شعر--

دا چې دنیاې شهابونه بولي

دا زما او ښکې په در در وریږي

قلندر مومند

په دې شعر کښې او ښکو پړیوتو له د شهابونو پړیوتو سره تشبیه ورکړے
شوے ده- مشبه او مشبه به دواړه حسي دي یعنې د لیدو قوت باصره سره
تعلق لري-

۲- چې مشبه حسي او مشبه به عقلي وي لکه دا شعر--

هر نظر د محبت دې مسیحا دے

هر ناوک دې د مژګانو عزرائیل شو

قلندر مومند

www.pukhto.net

په دې شعر کښې د محبت نظر له د مسيحا سره او ناوک له د عزرائيل سره تشبيه ورکړے شوے ده۔ د محبت نظر مشبه او حسي دے او مسيحا چې مشبه به دے عقلي دے دغه شان ناوک حسي او عزرائيل عقلي دے۔

۳۔ چې مشبه عقلي او مشبه به حسي وي لکه دا شعر۔

دامې فکر وه چې خيال دې ترې چاپير شو

که چينار وه دانګور خيله کښې ګير شو

قلندر مومند

په دې شعر کښې فکر له د چينار سره او خيال له دانګور خيلې سره تشبيه ورکړے شوے ده۔ مشبه چې فکر او خيال دے عقلي دي او مشبه به چينار او دانګور خيله حسي دي۔

٤۔ چې مشبه او مشبه به دواړه عقلي وي لکه دا شعر۔

دامې له جنونه دماغ وران شو سوداتي شوم

يا مې په زړه واؤرېنه د تورو زلفو مينه

علي خان

په دې شعر کښې مشبه او مشبه به يعنې مينه او جنون دواړه عقلي دي۔

د تشبيه ارکان پينځه دي۔

۱۔مشبه

کوم څيز له چې تشبيه ورکولے شي هغې ته مشبه وئيلے شي۔

۲۔مشبه به

چې د کوم څيز سره تشبيه ورکولے شي هغې ته مشبه به

www.pukhto.net

ونیلے شی۔

۲۔وجه تشبیه

چې د کوم صفت په وجه تشبیه ورکولے شی هغې ته وجه تشبیه ونیلے شی۔

٤۔حرف تشبیه

چې د کوم لفظ په ذریعه تشبیه ذهن ته راځی هغې ته حرف تشبیه ونیلے شی۔ لکه، غوندې، دود، په شان، په څیر، په مثل، په رنګ دا ټول حرف تشبیه دی۔

٥۔غرض تشبیه

هغه مقصد چې د کوم دپاره یو څیز له تشبیه ورکولے شی هغې ته غرض تشبیه ونیلے شی۔

اوس که څوک دا خبره کوی چې "دا اوبۀ لکه د شاتو خوږې دی" نو په دې کښې "اوبۀ" مشبه "شات" مشبه به "لکه" حرف تشبیه "خوږې" وجه تشبیه او غرض تشبیه د اوبو خوږ والے ثابتول دی۔ په پښتو کښې حرف تشبیه دغه دی کوم چې مخکښې ذکر شو۔ د تشبیه څو مثالونه۔

ته خندان لکه د ګل هغه ساعت شے

اشنا زۀ چې لکه پرخه وژړیږم

ما په زړۀ چاوْدون چې چمن ستا و موند

ګل غوندې اوس خور ترې په خندا خمه

www.pukhto.net

راکړه جمعیت لکه د ګل په زړه چاودون کښې

فکر لکه بوی هسی پریشان مه راکوه

ستا انګو ته رسیدل ګران وو

لکه داو ښکی محڅیدلے یمه

حمزه بابا

د تشبیه قسمونه

۱۔ مفصله تشبیه

هغه تشبیه چې په کښې د تشبیه ټول ارکان موجود وی لکه "د هغه مخ د ګلاب په شان سور دے" په دې خبره کښې مخ "مشبه" ګلاب "مشبه به" په شان " حرف تشبیه" سور والے " وجه تشبیه " او د ښائست ستائنه " غرض تشبیه "ده۔ لکه دا شعرونه۔

توري ستر ګې سره لبان يې هسی زیب کا

لکه ګد په لاله زار کښې آهوان شی

حمیدبابا

دا تراخه وتیل د ښکلیو په تلخۍ کښې هسې زیب کا

لکه مرچ چې مزیدار وی په دانوره مساله کښې

علی خان

۲۔ موکده تشبیه

هغه تشبیه چې په کښې حرف تشبیه نه وی راغلے هغې ته موکده

Pukhto.Net پښتو
www.pukhto.net

تشبیه ونیلے شی لکه په دې شعر کښې۔

زۀ په وریخو کښې د محبلو امو خته یم

لږ او ربله د جانان په ستر گو خور شه

قلندر مومند

۳۔ قریبه تشبیه

هغه تشبیه چې وجه تشبیه په کښې نه وی ولې ذهن ورته د دیر شهرت په وجه ژر رسی لکه مخ ته د سپوږمۍ سره تشبیه یا زلفو له د مارانو سره تشبیه۔ داسې قسم تشبیه ته قریبه تشبیه ونیلے شی۔ لکه په دې شعر کښې قریبه تشبیه ده۔

خطې وار د زلفو تیر کړو علی خانه

کله مار د میږتون سره چلیږی

علی خان

په دې شعر کښې د زلفو له د مار سره تشبیه ورکړے شوے ده کومه چې عامه او مشهوره تشبیه ده۔

٤۔ بعیده تشبیه

داسې تشبیه چې وجه تشبیه هم په کښې نه وی او ذهن هم ورته په اسانه نه رسی او د دیر غور او فکر نه پس پرې سړے پوهیږی لکه د حمزه بابا په دې شعر کښې هم دغه قسمه تشبیه ده۔

اوښکې هښیارې شوې بهر نه راغی

جو نه شوې پیغلې په کالۀ پاتې دی

www.pukhto.net

یعنې چې څنګه جینکۍ پیغلې شي بهرنه را ووځي دغه رنګ اوښکې هم هښیارې شوې بهرنه راووځي، اوښکو له د پیغلو جونو سره تشبیه ورکړې شوې ده- یادا شعر چې-

داچې مدام ذکر د صراط کوې
ته هم د چالیچې او ویښته غواړې

قلندر مومند

۵- جمع تشبیه

هغه تشبیه چې په کښې مشبه یو او مشبه به د یو نه زیات راغلی وي هغې ته جمع تشبیه وئیلے شي لکه دا شعر-

چا وریځې چا تیارې کړې چا دامونه
چا خنګل او چا سنبل کړې زلفې ستا

حمزه بابا

په دې شعر کښې زلفو له وریځو، تیارو، د امونو خنګل او سنبل سره تشبیه ورکړې شوې ده- مشبه یو او مشبه به ګڼ دي یا لکه دا شعر-

مخ دیار شمس و قمر درې واړه یو دي
قد و سروې صنوبر درې واړه یو دي

رحمان بابا

۶- تسویه تشبیه

هغه تشبیه چې مشبه په کښې د یو نه زیات وي او مشبه به په کښې یو وي هغې ته تسویه تشبیه وئیلے شي لکه دا شعر-

www.pukhto.net

تورې سترګې، تورې وروځې، تورې زلفې

دا همه تورې بلا دي ادم خورې

حميد بابا

په دې شعر کښې تورو سترګو، تورو زلفو او تورو وروځو له د تورې بلا سره تشبيه ورکړے شوے ده۔ مشبه به يو او مشبه زيات راغلی دی۔

۷۔ مفرد تشبيه

هغه تشبيه چې مشبه او مشبه بِه په کښې دواړه مفرد وی يعنې د نورو څيزونو نه جوړ نه وی لکه چې مخ ته د سپوږمۍ سره تشبيه ورکړے شی نو مشبه هم يو دے او مشبه به هم يو دے لکه دا شعر۔

چې بانړې په ما نه بلوڅی حيران يم

پښتانه دې خدايه څه رنګې بې زړه کړه

قلندر مومند

په دې شعر کښې بانه مشبه او پښتانه مشبه به دی دواړه مفرد دی - داسې تشبيه ته مطلقه تشبيه هم وئيلے شی۔

۸۔ ملفوف تشبيه

دا د تشبيه هغه قسم دے چې په کښې مشبه او مشبه بِه دواړه دیو نه زيات راغلی وی او په داسې دول وی چې مشبه سره مشبه او مشبه بِه سره مشبه بِه يو ځائې راوړلے شوے وی، داسې تشبيه ته ملفوف تشبيه وئيلے شی لکه د حمزه بابا په دې شعر کښې هم دغه قسمه تشبيه ورکړے شوے ده۔

www.pukhto.net

غوږ نیسی بنو ته وروځې بڼکته شوې له قهره

پورې شوې برېږ زرگیه غشی مخه واتی کمان ته

حمزه بابا

په دې شعر کښې بنو له د غشو سره او وروځو له د ئمان سره تشبیه ورکړے شوے ده۔ مشبه سره مشبه او مشبه به سره مشبه به یو ځائې راغلی دی۔ یا لکه دا شعر چې۔

غم د هجر یو رتلے بل جواب

داسې مرض داسې دوایانې دی

حمزه بابا

د هجر غم له د مرض سره او رتلي جواب له د دوایې سره تشبیه ورکړے شوے ده۔ مشبه سره مشبه او مشبه به سره مشبه به ذکر شوی دی یا لکه دا شعر۔

نمر سپوږمی دې تیک پیزوان ستوری خالونه

کهکشان دې د مقیشو لوپټه شوه

صاحبزاده فیضی

نمر سپوږمی دواړه مشبه به، تیک او پیزوان دواړه مشبه دی۔ مشبه د مشبه سره او مشبه به د مشبه به سره یو ځائې راوړلی شوی دی۔

۹۔ مفروق تشبیه

هغه تشبیه چې په کښې مشبه او مشبه به د یو نه زیات وی او په داسې دول راغلی وی چې د مشبه سره مشبه به راغلے وی لکه دا ټپه۔

www.pukhto.net

ستر ګې دو لی ړانه پرې چتر

د جانان مینه په کښې ناوې ګر ځومه

په دې تپه کښې ستر ګې مشبه او دو لی مشبه به دی دغه شان بانه مشبه او چتر مشبه به دے۔ یا لکه دا شعر۔۔

مخ دې اور خط دې سبزه ده زه حیران یم

چې سبزه په اور کښې څنګه زرغونیږی

رحمان بابا

په دې شعر کښې مخ مشبه، اور مشبه به، خط مشبه او سبزه مشبه به دی یا لکه دا شعر چې۔۔

زلفې مار، ستر ګې نرګس، ورو ځې ښکاری دی

فرقه ښکه د خوبانو شوه سرکښه

علی خان

۲۔ تفضیلیه تشبیه

هغه تشبیه چې په کښې اول یو څیز له د بل سره تشبیه ورکړے شی او بیا هغه څیز د هغې یعنې مشبه به نه ښه او افضل ثابت کړې شی هغې ته تفضیلیه تشبیه وئیلے شی۔ لکه دا شعر۔۔۔

چې و مخ و ته دې ګورم لکه نمر هسې ځلیږی

قربان دې تر جمال شم په معنیٰ تر نمره غټ یې

خوشحال بابا

په دې شعر کښې اول د محبوب مخ له د نمر سره تشبیه ورکړے شوے ده او

www.pukhto.net

بیاې محبوب د نمر نه غوره گرځولے دے ۔

۱۱۔ معکوسه تشبیه

هغه تشبیه چې په کښې یو محیز د بل په ځیر ښیلے شوے وي او بیا هغه بل محیز له د هغې ورومبی محیز سره تشبیه ورکړے شوے وي یعنې چې مشبه به له بیا د مشبه سره تشبیه ورکړے شوے وي ۔ لکه دا شعر ۔

پښواني هم تول د استا په ځیر سري وو
ته هم پاسه د هغوي په ځیر همت کړه

رحمان بابا

یعنې په شکل او صورت کښې هغوي هم ستا په رنګ سري وو خو همت په کښې ستا نه زیات وه ته هم لکه د هغوي په شان همت په ځان کښې پیدا کړه ۔ اول ئې پښتانیو له د مخاطب سره تشبیه ورکړه او بیا ئې مخاطب ته د هغوي د همت په وجه د هغوي سره تشبیه ورکړه ۔

۱۲۔ مجمله تشبیه

هغه تشبیه چې په کښې وجه تشبیه نه وي ذکر شوے او نه په کښې د هغې سره د مناسبت لرونکی محهٔ محیز ذکر شوے وي ۔ په داسې تشبیه کښې هر څو کهٔ وجه تشبیه نه وي بیان شوے ولې واضحه وي ۔ لکه کهٔ څوک خپل محبوب ته ووائي "ته لکه د ګلاب په شان ئې نو هر څو کهٔ په دې خبره کښې وجه تشبیه نښکه خو سرے پرې پوهیږي ۔ لکه د علی خان په دې شعر کښې هم دغه قسمه تشبیه ده ۔۔۔

www.pukhto.net

بیاې محبوب د نمر نه غوره ګرځولے دے۔

۱۱۔ معکوسه تشبیه

هغه تشبیه چې په کښې یو څیز د بل په څیر ښیلے شوے وی او بیا هغه بل څیز له د هغې وړومبي څیز سره تشبیه ورکړے شوے وی یعنې چې مشبه به له بیا د مشبه سره تشبیه ورکړے شوے وی۔ لکه دا شعر۔۔

پخوانی هم تول د استا په څیر سړی وو
ته هم پاسه د هغوی په څیر همت کړه

رحمان بابا

یعنې په شکل او صورت کښې هغوی هم ستا په رنګ سړی وو خو همت په کښې ستا نه زیات وو۔ ته هم لکه د هغوی په شان همت په ځان کښې پیدا کړه۔ اول ئې پخوانیو له د مخاطب سره تشبیه ورکړه او بیا ئې مخاطب ته د هغوی د همت په وجه د هغوی سره تشبیه ورکړه۔

۱۲۔ مجمله تشبیه

هغه تشبیه چې په کښې وجه تشبیه نه وی ذکر شوے او نه په کښې د هغې سره د مناسبت لرونکی څه څیز ذکر شوے وی۔ په داسې تشبیه کښې هر څو که وجه تشبیه نه وی بیان شوے ولې واضحه وی۔ لکه که څوک خپل محبوب ته ووائی "ته لکه د ګلاب په شان یې نو هر څو که په دې خبره کښې وجه تشبیه نشته خو سړے پرې پوهیږی۔ لکه د علی خان په دې شعر کښې هم دغه قسمه تشبیه ده۔۔۔

www.pukhto.net

داد دلبر مخ دے چې له شاله نیم لیدهٔ شی

یا زیروتے نمر دے چې ښکاریږي نیم له غرهٔ

علی خان

په دې شعر کښې په شال کښې نیم پټ مخ له د هغې نمر سره تشبیه ورکړے شوے ده چې نیم د غرهٔ نه پناه شوے وي۔ وجه تشبیه په کښې نهٔ ده ذکر شوے۔

۱۳۔ مقیده تشبیه

هغه تشبیه چې په ځنځ خاص شرط پورې ترلے شوے وي او عام حالت کښې داسې نهٔ وي۔ لکه دا شعر۔

کهٔ شناخ غوندې دې خپل اندرون صاف کړو

لکه باد به د دریاب په سر رفتار کړې

علی خان

په دې شعر کښې شرط دے کهٔ چرې خپل اندرون دې صفا کړونو د شناخ په شان به داوبو په سر روان یې۔ دې ته مشروط یا مقیده تشبیه وئیلے شي۔

۱۴۔ مرکب تشبیه

هغه تشبیه چې په کښې مشبه او مشبه به مفرد نهٔ وي او ګڼ هم نهٔ وي بلکې د څو څیزونو نه جوړ یو مجموعی حالت وي لکه دا شعر۔

ستا رخسار ته زرهٔ زما د زلفو په خم ووت

غل چې پخته کارشی په تیارهٔ کښې کندرمات کا

علی خان

www.pukhto.net

په دې شعر کښې د زلفو په خم رخسار ته د زرهٔ وتلو له د پخته کار غل په تیارهٔ کښې د کندر کولو سره تشبیه ورکړے شوے ده او مرکب ده- یا لکه په دې شعر کښې-

خورې زلفې داودهٔ اشنا په لیچو

ښاماران دي په عصا د موسیٰ بلو محي

عبدالغفران بیکس

په لیچو د خورو زلفو مجموعی حالت ته د موسیٰ علیه السلام په عصا د ښامارانو بلو محیدلو مجموعی حالت سره تشبیه ورکړے شوے ده-

۱۵- تمثیلیه تشبیه

دا د تشبیه هغه قسم دے چې په کښې مشبه او مشبه به د محو محیزونو نه جوړ یو حالت وي یعني په مجموعی حالت او هیئت کښې سره شریک وي- لکه کهٔ څوک داسې ووائي چې "د سرو په ګوټه کښې سپین غمے داسې ښکاري لکه چې په زیږ ګلاب کښې پرخه پرته وي"- نو په دې تشبیه کښې وجه تشبیه هم مرکب ده او مشبه او مشبه به هم په مرکب حالت کښې دي- یعني یو مجموعی حالت او هیئت دے- د عبدالحمید بابا په دې شعر کښې هم دغه قسمه تشبیه ده-

ما وې عین ئې ګنه ګل دے د غنچې په لمن نغښتې

چې مې کوت یو ګل اندام وهٔ پروت په سبزه دوشاله کښې

حمید بابا

په دې شعر کښې وجه تشبیه هغه حالت دے کوم چې د یو ګل د غنچې په غیږ

www.pukhto.net

کښې او دیو بانسے گل اندام په شین څادر کښې د پټیدو وی- یعني د گل د غنچې په لمن کښې نغښتیل دیو گل اندام په سبزه دوشاله کښې د نغښتیلو سره یو شان گرځولی شوی دی- دې کښې مشبه او مشبه به د څو څیزونو نه جوړ یو مجموعی حالت دے-

۱۶- مقبوله تشبیه

هغه تشبیه چې د کوم مقصد تر مخه ورکړے شوے وی او هغه مقصد تر سره کوی هغې ته مقبوله تشبیه وئیلے شی لکه دا بره ورکړے شوے مثالونه-

۱۷- مردوده تشبیه

دا د تشبیه څه قسم نه دے خو هر هغه تشبیه ته وئیلے شی کومه چې دیو مقصد او غرض تر سره کولو دپاره په کلام کښې راوړلے شوے وی او هغه، هغه غرض کوم چې مقصود وی نه تر سره کوی هغې ته مردوده تشبیه وئیلے شی-

ضروری یاداشت

خو دا خبره یاد ساتل پکار دی چې د تشبیه غرض همیشه د مشبه بڼه والے بیانول نه وی بلکې د مشبه د بدۍ ذکر کولو او ذلیل کولو دپاره هم تشبیه ورکولے شی- لکه خلق اکثر د دیر اروا وړۍ سړی دپاره داسې وائی چې " لکه د سپی اروا ئې ده "- په شعر کښې ئې مثال څه په دې ډول دے چې ---

www.pukhto.net

تہ چې دې خپلو جفاګانو تہ وفا وایئ

محومرہ شریف مفهوم لری محومرہ ارنل توری دی

قلندر مومند

پہ دې شعر کښې د محبوب جفاګانو تہ ارنل توری و نیلی شوی دی۔

Pukhto.Net
پښتو

www.pukhto.net

استعاره

لکه چې اګاهو وونیلې شو چې هر کله یو ټکے په هغه معنیٰ کښې استعمال شی د کومې دپاره چې جوړ وی نو هغې ته حقیقت ونیلے شی۔ او چې د دغې نه علاوه په هره معنیٰ کښې استعمال شی نو هغې ته مجاز ونیلے شی۔ د حقیقی او مجازی معنو په مینځ کښې یو خاص تعلق وی، که چرې دا تعلق د تشبیه وی نو ورته استعاره ونیلے شی او که د تشبیه نه علاوه بل څه وی نو هغې ته مجاز مرسل ونیلے شی۔

د استعارې لغوی معنیٰ قرض اخستل دی او په حقیقت کښې د تشبیه مختصر کولو او په کښې مبالغې پیدا کولو ته استعاره ونیلے شی۔

استعاره ظاهراً د تشبیه یو قسم ښکاری چې په کښې حرف تشبیه نه وی ذکر شوے لکه که څوک داسې ووائی چې "دا اوبۀ لکه د شاتو خوږې دی" نو دا تشبیه ده ځکه چې د تشبیه ټول ارکان په کښې موجود دی ولې که دا خبره داسې وکړې شی چې۔۔۔

"دا اوبۀ شات دی۔"

نو دا استعاره شوه۔ کله کله په استعاره کښې د مستعار لهٗ ذکر نۀ شی کولے بلکې د مستعار لهٗ څه صفت بیانولے شی۔ دې ته هم استعاره ونیلے شی۔ لکه که څوک ووائی " میدان ته په غرمبیدو راغے " نو چونکې غرمبیدل د زمری صفت دے نو پته ترې په اسانه لګیدے شی۔ یعنې په استعاره کښې یو نه

www.pukhto.net

يو تکے داسې وي چې هغه د خپلې حقيقي معنې په ځاې مجازي معنیٰ کښې استعمال شوے وي۔

داستعارې ارکان

داستعارې څلور ارکان دي۔

۱۔ مستعار

هغه تکے کوم چې اخستے شوے وي يعنې د خپلې حقيقي معنې په ځاې په بله معنیٰ کښې پکار ولے شوے وي۔

۲۔ مستعار لهٔ

هغه تکے چې د هغه دپاره بل تکے مستعار اخستے شوے وي۔

۳۔ مستعار منهٔ

هغه تکے چې مستعار اخستے شوے وي يعنې د لفظ خپله حقيقي معنیٰ د کومې دپاره چې هغه جوړ شوے وي۔

٤۔ وجه جامع

چې په کمه وجه يو تکے مستعار اخستے شوے وي۔

لکه مخکښې ذکر شوے خبره چې "دا اوبهٔ شات دي" په دې کښې شات مستعار منهٔ او مستعار دي، اوبهٔ مستعار لهٔ او وجه جامع د اوبو خوږوالے ثابتول دي۔ په استعاره کښې ويونکے دا ښيل غواړي چې مستعار لهٔ هم د مستعار منهٔ سره په دغه معنیٰ کښې شريک دے۔ لکه احمد

www.pukhto.net

زمرے دے نو احمد مستعار لهٗ، زمرے مجازی مستعار، حقیقی زمرے مستعار منهٗ او بهادري وجه جامع ده.

داستعارې قسمونه

استعاره تصریحیه

هغه استعاره چې په کښې مستعار لهٗ ذکر شوے نهٔ وی صرف د مستعار منهٔ نه خبره مخرګنده شوے وی هغې ته تصریحیه استعاره وئیلے شی۔ په شعر کښې ئې مثال دا سې دے۔

توله شپه دیو بې لوظه انتظار کښې
ډېنو په سرې شمعې بلیدلے

قلندر مومند

په بره ذکر شوی شعر کښې داوښکو دپاره شاعر د شمعې استعاره راوړلے ده یعنې د مستعار منهٔ ذکرې کړے دے ۔ مستعار لهٗ چې اوښکې دی، نهٔ دی ذکر شوے صرف د مستعار منهٔ نه پته لګیدے شی۔ لکه په دې شعر کښې هم دغه قسمه استعاره ده۔

زړهٔ چې سورے کړی دلاسه ورکوی
غشی د سترګو پښتنو ښکاری

حمزه بابا

www.pukhto.net

په دې شعر کښې د بنو دپاره غشی استعاره راوړلے شوے ده او بانړه

چې مستعار لهٔ دی، نه دی ذکر شوی۔

استعاره مجرده

هغه استعاره چې په کښې د مستعار لهٔ د مخه صفت یا د مستعار لهٔ

سره د تعلق لرونکی مخیز بیان شوے وی لکه په دې شعر کښې۔۔

مسکې او سترګې بنکته د سالو پیسکه په خله کښې

بیا څو رند سر په زمکه ګرېدو کښې د کتو ده

حمزه بابا

په دې شعر کښې د مستعار لهٔ د صفتونو ذکر دے۔ مجبوب مستعار لهٔ

دے خو ذلته نه دے ذکر شوے۔

استعاره مرشحه

هغه استعاره چې په کښې د مستعار منهٔ مخه صفت یا د مستعار منهٔ

سره د مناسبت لرونکی مخه مخیز ذکر شوے وی۔ لکه کهٔ څوک ووائی "هغه

په غړمبېدو راغے" نو په دې خبره کښې د مستعار منهٔ چې زمرے دے یو

صفت غړمبېل ذکر شوی دی۔ لکه دا شعر۔۔

کهٔ په غوږ کړې دا ګوهر زیبائی ستا ده

او کهٔ نهٔ وی د ناصح غاره ادا ده

رحمان بابا

Pukhto.Net
www.pukhto.net

په دې شعر کښې ګوهر استعاره ده د پند او نصیحت دپاره، یعنې ګوهر مستعار منهٔ او پند او نصیحت مستعار لهٔ دی - په غوږ کول او زیباتې د ګوهر یعنې د مستعار منهٔ سره تعلق لرونکې محیزونه دي-

استعاره مطلقه

هغه استعاره چې په کښې د مستعار لهٔ او مستعار منهٔ صفتونه او خاصیتونه نه وي ذکر شوي- لکه چې داسې ووئیلې شي "زمرے میدان ته راووتو" او چې د دې نه اګاهو د چاذکر شوے وي محوک بهادر سرے ښنیل مراد وي- په دې کښې بهادر سړے مستعار لهٔ او حقیقي زمرے مستعار منهٔ دے- خو د دواړو سره مناسبت لرونکې محیز نه دے بیان شوے- لکه په شعر کښې--

د دین په ګدایۍ مې ننګ نه شي
درویز ګروم د بتانو په بازار ګډ

رحمان بابا

په دې شعر کښې بتان مستعار منهٔ او ښکلې مستعار لهٔ دي او د دواړو متعلقات نه دي ذکر شوے.

استعاره عنادیه

هغه استعاره چې په کښې مستعار لهٔ او مستعار منهٔ یو ځاې نه شي ذکر کیدے- یعنې د مستعار لهٔ او مستعار منهٔ صفات په یو وخت په یو محیز

Pukhto.Net پښتو
www.pukhto.net

کښې نه شي جمع کيدے لکه کۀ څوک ووائي چې "داشنا او ښکې ملغلرې دي" نو هر څوک کۀ په کښې غوند والے او سپينوالے مشترک دے ولې په يو ځاے کښې ئې جمع کيدل ممکن نه دي- لکه په دې شعر کښې-

داوطن دغم نه پاک دے دلته زړونه خوشالېږي

مرې هم په دې وطن کښې د ژوندو په شان وسېږي

سيدرسول رسا

په دې شعر کښې مړي د تاراستو دپاره استعاره ده او ژوندي د متحرکو دپاره، تاراسے حرکت کولے شي او مړے بيخي نه شي خوځيدلے- او دا دواړه صفتونه په يو ځيز کښې په يو وخت نه شي جمع کيدے.

استعاره وفاقيه

هغه استعاره چې په کښې د مستعار لهٔ او مستعار منهٔ صفتونه په يو ځاے جمع کيدے شي لکه کۀ څوک ووائي چې "دډاکټر په وخت راتلو هغه له ژوند ورکړو" نو په دې خبره کښې ژوند په حقيقي معنو کښې نه دے استعمال شوے بلکې د ژوند نه مراد صحت دے. حقيقي ژوند مستعار منهٔ او صحت مستعار لهٔ دے. او دواړه په يو ځيز کښې جمع کيدے شي- لکه په دې شعر کښې—

رنځ مې هسې سخت دے په زمان زمان زياتېږي

راشه اے طبيبه ګنې مرم د رب دپاره

خوشحال بابا رح

www.pukhto.net

په دې شعر کښې طبیب د محبوب دپاره استعاره راوړلے شوے دے
طبیب مستعار منهٔ دے او محبوب مستعار لهٔ دے د دې دواړو صفتونه په یو
ذات کښې جمع کیدے شی۔

استعاره اصلیه

هغه استعاره چې مستعار ئې اسم جنس، مصدر یا علم۔ (ذاتی نوم)
وی لکه د بهادر سړی دپاره زمرے و نیل، زمرے اسم جنس دے۔ یا کهٔ څوک د
یو دیر دنګ سړی دپاره چینار ووائی نو په دې خبره کښې چینار مستعار
دے۔ یا لکه چې خلق د باران دپاره وائی اسمان وژړل نو د ژړیدو نه مراد
باران کیدل وی، ژړیدل مستعار او مصدر دے۔

غم د ترکو دے کهٔ سیورے د دیوانو
چې حیران ئې په تکبیر کړو زمازړهٔ

حمید بابا

په دې شعر کښې د ښکلیو دپاره د ترکو استعاره راوړلے شوے ده۔
کوم چې اسم دے۔ یا لکه دا شعر

دا خو ماله خدائې را کړو ګنه نشته
هسې بت په بت خانه کښې د آزر

رحمان بابا

د محبوب دپاره بت استعاره راوړلې شوے ده۔ چې اسم دے۔

www.pukhto.net

استعاره تبعیه

هغه استعاره چې مستعارۍ فعل یا شِبه فعل وی- لکه خلق وائی " گل مسکے شو- غوټئ مسکۍ شوه" دلته د مسکا نه مراد سپړدل یا غوړیدل دی- مسکی کیدل مستعار دے او فعل دے. لکه دا شعر ـ ـ

خودچې وه مې کره سودا د آهو چشمو

فراغت مې لاړ په ښکرو دهوسۍ

علی خان

د آهو چشمو سودا کولو سره فراغت د هوسۍ په ښکرو تلل فعل دے-

استعاره مبتذله

هغه استعاره چې وجه جامع ئې باریکه او ژوره نه وی- بیخی مشهوره او عام وی- لکه د محبوب دپاره د صنم استعاره عام ده -د دې وجه جامع باندې هر سړے په اسانه پوهیدے شی- ځکه چې په محبوب او صنم کښې د بې حسۍ او سنګ دلۍ قدر مشترک دے- لکه په دې شعرونو کښې هم دغه قسمه استعاره راوړلے شوے ده-

داوږدې وعدې چې ته کوے صنمه

کاشکې بیا موم فرصت په دا دنیا زه

رحمان بابا

www.pukhto.net

قلندره چې په دار هم سر بلند وه

هغه سر به اوس په پښو کښې د صنم ږدم

قلندر مومند

استعاره غريبه

هغه استعاره چې وجه جامع ئې عجيبه وي يعني باريکه او لطيفه وي هر سړے ئې نه شي معلومولے لکه په دې شعر کښې هم دغه قسمه استعاره راوړلے شوے ده.-

د آفتاب په کمند نه خيژم اسمان ته

نه ږدم بار لکه شبنم په دوش د گلو

کاظم خان شيدا

په دې شعر کښې کمند د نمر د شغلو دپاره استعاره ده.- وجه جامع په کښې د ختلو ذريعه کيدل دي.- او دا وجه جامع ډيره باريکه ده د سړي ذهن ته زر نه راځي.- شاعر وائي چې زه د چا په امداد ترقي کول نه غوارم او نه په چا دومره بار اچول غوارم لکه شبنم چې د گل په پاڼو پروت وي.- بخارات د نمر په گرمۍ سره بره وخيژي خو چې کله نمر پناه شي نو بخارات هم يخ شي او واپس زمکې ته راپريوځي او خپل بار د گلونو په پاڼو وغورځوي.-

استعاره بالکنايه

هغه استعاره چې په کښې د مستعار منهٔ سره تعلق لرونکے محيزد

www.pukhto.net

مستعار لهٔ سره یو ځائې ذکر شوے وی - لکه که داسې ووئیلے شی چې "احمد په غرمبیدو راغے" نو په دې خبره کښې احمد مستعار لهٔ دے او غرمبیدل د مستعار منهٔ یو صفت دے چې دلته ذکر شوے دے - لکه په دې شعر کښې هم دغه قسمه استعاره راوړلے شوے ده -

هر ساعت زما د غوږ په تاوولو

د فلک لاسونه شنهٔ شو تر څنګلو

رحمان بابا

په دې شعر کښې فلک د قسمت د پاره استعاره ده یعنې فلک مستعار لهٔ دے او ظلم مستعار منهٔ او لاس د مستعار منهٔ د متعلقاتو څخه دے -

Pukhto.Net
پښتو
www.pukhto.net

کنایه

د کنایې لغوی معنیٰ په پټ انداز کښې خبره کول دی چې د مدعا وضاحت په کښې ونه شي- ولې په اصطلاح کښې دې ته وئیلے شي چې یو لفظ د خپلې حقیقي معنې په ځائې په مجازي معنیٰ کښې داسې استعمال شي چې هم حقیقي معنیٰ ورکوي او هم ترې مجازي معنې مراد اخستے شي- خو مراد ترې حقیقي معنې نه وي- لکه کهٔ یو سړے ووائي چې "ما ویښتهٔ په نمر نهٔ دي سپین کړي" نو دا کنایه ده او مطلب ئې دا دے چې زهٔ پوهیږم تجربه مې ډیره ده-

د کنایې قسمونه

قریبه کنایه

د موصوف د صفت داسې اظهار چې د سړي ذهن ورته سملستي ورسي او زیات غور او فکر نهٔ غواړي هغې ته قریبه کنایه وئیلے شي- لکه سپین ږیرے د بوډا سړي دپاره کنایه ده یا تور سرے د ښځو دپاره کنایه راوړے شي او مونږ ئې په امروزه ژوند کښې پکار راولو- په دې شعر کښې هم دغه قسمه کنایه ده-

Pukhto.Net
پښتو

www.pukhto.net

تو له شپه دیو بې لوظه انتظار کښې
د بڼو په سر مې اوښکې بلیدلے

قلندر مومند

په دې شعر کښې اوښکو ته شمعې وئیلی شوی دی - کومه چې تصریحیه تشبیه ده- او د محبوب دپاره بې لوظه کنایه راوړلے شوے ده- او دا قریبه کنایه ده، په اسانه پرې سرے پوهیږی-

بعیده کنایه

هغه کنایه چې په کښې د موصوف ګڼ صفتونه بیان شوے وی او د هغې صفتونو په وجه سره ذهن موصوف ته رسی- یعنې موصوف ته د رسیدو دپاره په کښې ذریعې وی، یا دیو ځیز ځو داسې صفتونه بیانول چې هغه صفتونه په مجموعی دول په هغه ځیز کښې موجود وی- لکه کۀ ځوک ووائی چې " هغه یخه رڼا ور کونکے نن نۀ ده راختلے نو دا د سپوږمۍ دپاره کنایه ده او دا ټول صفتونه په سپوږمۍ کښې موجود دی- لکه په دې شعر کښې هم دغسې کنایه ده-

چې له ستر ګو یې غریږی غنم رنګه
جدائی یې لکه قحط د غلې دے

خوشحال بابا

د غنمو نشتوالے د قحط سبب وی او قحط یو لوئ غم وی - بخوشحال بابا په دی شعر کښې د غنم رنګو جدائی لکه د قحط ګڼی - او دغسې په دې شعر

www.pukhto.net

کښې بعیده کنایه ده۔

جلي کنایه

هغه کنایه چې په کښې د صفت نه کنایه شوې وي او چې کومې معنې ته ذهن رسي هغه معنیٰ هم صفت وي او په حقیقي او مجازي معنو کښې څۀ واسطه نۀ وي۔ بلکې ذهن په خپله او په اسانه د یوې معنې نه بلې ته انتقال کولې شي۔ لکه کۀ څوک وواني چې "د۔ سبا مې لاس تنګ دے" نو لاس تنګید ل د پیسو نۀ لرلو دپاره کنایه ګرځولې شوې ده۔ لاس تنګیدل او پیسې نۀ لرل دواړه صفتونه دي او څۀ واسطه یا ذریعه په کښې نۀ ده ذکر شوې او ذهن بغیر د څۀ ذریعې نه بلې معنې ته رسي۔ لکه په دې شعر کښې هم دغه قسمه کنایه ده۔

زۀ د ماشوم ارمانه څۀ ووایم
په دلاسه خولا په سر وختو
حمزه بابا

په دې شعر کښې په سر ختل د مستیدو دپاره کنایه راوړلې شوې ده۔ په سر ختل او مستیدل دواړه صفتونه دي۔

خفي کنایه

هغه کنایه چې د صفت دپاره په کښې صفت راوړلې شوې وي یعنې حقیقي او مجازي دواړه معنې صفتونه وي او د یوې معنې نه بلې معنې

www.pukhto.net

ته د رسيدو ځنه ذريعه هم په کښې نۀ وي۔ ذهن ورته د فکر او سوچ نه پس رسي۔ د جلي معنیٰ ښکاره او د خفي معنیٰ پټه ده۔ په جلي کنايه کښې کنايه ښکاره او په خفي کښې کنايه پټه وي۔ که څوک داسې ووائي چې "په اشنا پسې مې سترګې سپينې شوې" نو سترګې سپينيدل د رنديدو دپاره کنايه ده۔ دواړه صفتونه دي او ښکاره هم نۀ دي۔ لکه د محترم قلندر مومند صاحب دیو غزل په مطلع کښې دا قسمه کنايه ځنه په دې ډول راغلې ده۔۔۔۔

آرزو مې زړۀ کښې په سلګو شوه ته به کله راځې

د صبر ساه مې په سګيتو شوه ته به کله راځې

قلندر مومند

تلويح

هغه کنايه چې د هغې په حقيقي او مجازي معنو کښې ګڼې ذريعې پکار يږي۔ يعنې د صفت نه تر موصوفه د رسيدو دپاره ډيرې ذريعې پکارولې شي۔ لکه که څوک داسې ووائي "هغوی کره خو منږکان نيزه بازي کوي"۔ يعنې کور يې هوار ميدان دے خکه چې نيزه بازي هوار ميدان کښې کولے شي۔ مطب دا چې هيڅ ورکره نشته يعنې خوار دي۔ لکه دا شعر

په ماڼي يې مرده شويو کره عيدوي

په خنداې جوهري کره ژړا شي

خوشحال بابا

www.pukhto.net

شاعر وائي چې زما د محبوب په مانې خلق مړهٔ کيږي ځکه نو دهغهٔ په مانې مرده شويو کره اختر وي چې ډير مړي به کيږي او هغوی به زيات لامبول کوي- او په خندا يې د جوهريانو کره ځکه ژړا جوړيږي چې په خندا کښې ملغلرې توييږي- چې دهغې په نتيجه کښې د ملغلرو نرخ راپريوځي-

رمز

داسې کنايه چې ذريعې په کښې کمې وي- او ډيره واضحه نه وي يعنې د صفت نه تر موصوفه د رسيدو ډيره پکښې ذريعې کمې بيان شوې وي- او کنايه پکښې پټه وي- خو ځکه داسې خبره ور کښې وي چې دهغې نه ذهن ته راځي- لکه دا شعر---

زيړه سينه شوه ملا غبرګه خله کندا س
نه و باسې د دنيا د چارو لاس
حميد بابا

زيړه سينه، ملا غبرګيدل، خله کندا سه کيدل د بوډاتوب دپاره کنايې راوړلې شوې دي-

ايماء او اشاره

داسې کنايه چې ذريعې هم پکښې کمې وي او ټول هم پکښې نه وي- سړے پرې په اسانه پوهيدے شي- لکه "دهغهٔ پوزه پرې شوه"- مطلب

www.pukhto.net

دا چې بې عزته شو- په دې کښې ذریعه شته دے او په اسانه پرې سرے پوهیدې شی- لکه په دې شعر کښې...

دنظر په خوی شوې بورې هغه سترګې

چې بر یښناته ستا دسترګو ئې کاته کړه

حمزه بابا

په دې شعر کښې د "نظر په خوی بوریدل" د رنديدو دپاره کنايه راوړلے شوے ده.

تعریض

کله کله په يو کلام کښې موصوف بيخې نه ذکر کيږی- او خبره د خاص په ځائې عام کولے شی- حالانکې مراد ترې هم هغه خاص وی- داسې کنايې ته تعريض وائی- لکه چې څوک په خپل يو دوست طنز کوی نو داسې وائی- "نن سبا دوستان چرته دی-" يا لکه زمونږ رسول الله صلی الله عليه وسلم چې به د خپل اصحابو داسې څه کار يا حرکت وليدو چې هغه به خلاف ادب يا بنه نه وو نو هغه کس به ئې نه مخاطب کولو بلکې داسې به ئې فرمائيل چې "په خلقو څه شوی دی چې داسې کوی"-

لکه دا شعر

هر چرته چې ګرځی لکه سروه سمه ګرځی

هر چرته چې کينی هغه ځائې لکه ګلشن کا

خوشحال بابا

www.pukhto.net

مجاز مرسل

هر کله چې یو لفظ د خپلې حقیقي معنې نه علاوه په بله معنیٰ کښې استعمال شي۔ او په حقیقي او مجازي دواړو معنو کښې ئې د تشبیه تعلق نه وي بلکې ځنې داسې قرینه په کښې موجوده وي چې د هغې په وجه ترې نه مجازي معنې مراد اخستے شي۔ دې ته مجاز مرسل وئیلے شي۔ لکه کله څوک ووائي "فلانی ما سره په سخته کښې لاس وکړو" نو هر کله چې مدد د لاسو په ذریعه کیږے شي نو دلته د مجاز مرسل په طریقه مدد ته لاس ووئیلے شو۔ د دواړو تر مینځه د تشبیه تعلق نشته۔

د مجاز مرسل ګڼې طریقې دي چې دلته ذکر کولے شي۔

۱۔ جُز د کُل د پاره

کله کله جز د کل د پاره پکاروَلے شي یعنې په یو ځیز د هغه د یو جز نوم کیښوَدلے شي لکه کله څوک ووائي چې "سترګه نازک شے دے" نو د دې نه مراد سترګې وي خکه چې ټولې سترګې نازکې وي۔ دا په شعرونو کښې هم وي لکه په دې شعر کښې۔۔۔

مخ دې دویم خلې را ونه ښودو
نوے غزل چې مې لیکلے نه دے

حمزه بابا

www.pukhto.net

مخ د بلن یوه برخه ده ولې د پوره بلن دپاره استعمال شوے دے. مخ رابښیل یعنې پوره ځان رابښیل.

۲۔ کُل د جز دپاره

کله کله په یو کلام کښې د یو څیز د یو جز دپاره د هغه ټول څیز نوم اخستے شی. که څوک ووائی چې "پوزه کښې ګوتې وهل ښۀ کار نۀ دے" یا دا چې مونږ ټولو غوږونو کښې ګوتې ورکړې" نو د دې نه مراد د ګوتو څۀ برخه وی ځکه چې په پوزه یا غوږ کښې څوک ټوله ګوته نۀ وهی. لکه په دې شعر کښې هم داسې وائی.

خلۀ مې کیښوده اوۀ شوم په رنګینو رخسارونو

چې مې سود د زړۀ کیدلو راغے خوب په انکارونو

قلندر مومند

په دې شعر کښې د جز دپاره کل استعمال شوے دے خلۀ په یو وخت په یو رخسار کیښودے شی په دوارو نۀ شی کیښودے.

۳۔ سبب د مسبب دپاره

کله کله په کلام کښې د مسبب دپاره د هغې د سبب استعمالولو نه کار اخستے شی. لکه اکثر خلق وائی "وریځې ښې ووریدې" حالانکې وریځې نۀ وریږی د وریځو نه باران وریږی. د وریځو وریدو نه مراد باران وی. باران مسبب او وریځې سبب دے. لکه په دې شعر کښې.

Pukhto.Net
www.pukhto.net

په ما خو توري توري ووريدې

چاوې چې سپينې وريځې ژړ وريږي

قلندر مومند

٤- مسبب د سبب د پاره

کله کله داسې وشي چې د سبب د پاره د مسبب نوم واخستے شي. لکه خلق وائی "په تنور کښې اور بليږي" حالانکې په تنور کښې اور نه لرګی يا خشاک بليږي او دلته د سبب د پاره مسبب راوړلے شوے دے. په دې شعر کښې هم دغسې شوی دی--

بيګا مې ناسا په زړه باندې راووريدې

نه ژڼې سترګې د تا سترګې زما ووريدې

قلندر مومند

په دې شعر کښې د اوښکو وريدو په ځائې سترګې وريدل ذکر شوی دی. يعنې د سبب د پاره مسبب ذکر شوے دے.

٥- ظرف د مظروف د پاره

کله کله په يو کلام کښې داسې هم کيږي چې د يو ظرف د پاره جوړ تکے د مظروف د پاره پکار ولے شی لکه اکثر مونږ وايو "نلکه له سحره راهسې بهيږي" نلکه ظرف دے او اوبۀ مظروف. دلته مونږ ظرف د مظروف د پاره په کار راولو. لکه په دې شعرونو کښې---

www.pukhto.net

د پیمانې نه مې نظر وبو گنید

محه خو دې پاتې دے اثر تو بې

ساقی خمار مې باویړے درنه ونه کړی گورې

یو تبسم دې هم ملگرے کړه د جامه سره

حمزه بابا

په ورومبی شعر کښې د پیمانې نه مراد شراب دی او په دویم شعر کښې هم د جام نه مراد شراب دی۔ دوارو شعرونو کښې ظرف د مظروف دپاره راوړلے شوے دے۔

٦۔ مظروف د ظرف دپاره

کله کله په یو کلام کښې داسې وشی چې د مظروف دپاره جوړ تکے د ظرف دپاره پکار راوستے شی۔ لکه خلق وائی "په دې پیو سر کیږده" مطلب ئې دا وی چې په کوم لوخی کښې پئ دی په هغه لوخی سر کیږده۔ پئ مظروف دے او لوخے ظرف۔ او په دې خبره کښې مظروف د ظرف دپاره استعمال شوے دے۔ لکه په دې شعر کښې هم داسې شوی دی۔۔۔

ستر گې دې راوار وه ساقی شراب دې وار وه

زه پښتون خلے یم زما خپله نشه دیره ده

رحمت شاه سائل

په دې شعر کښې د ظرف دپاره مظروف استعمال شوے دے۔ ځکه چې د شرابو پیالئ یا جام اروړلے شی۔

www.pukhto.net

۷- مکان د مکین د پاره

د مجاز مرسل یو قسم دا هم دے چې کله کله په خبره یا شعر کښې د مکین د پاره مکان استعمال شی لکه مونږ خلق اکثر وایو چې "ټول بس ئې راکوز کړو" یا "ټول کلاس ئې بهر راووېستو" مراد ترې د بس ټول سورلۍ یا د کلاس ټول هلکان وی - لکه په دې شعر کښې --

دا د حسن مملکت کښې کوم نمرود دې پیدا شوے

چې د زړونو کلی وران شو اور شو پورې په ښارونو

قلندر مومند

په دې شعر کښې په ښارونو دا اور لګیدو نه د ښارونو په ابادو اور لګیدل مراد دی - د مکین په ځائې د مکان ذکر شوے دے.

۸- ماضی د حال د پاره

کله کله داسې کیږی چې په یوه خبره یا یو شعر کښې یو محیز ته د هغهٔ د ماضی په اعتبار نوم اخستے شی لکه ریټائرډ صوبیدار ته صوبیدار وئیل - لکه په دې شعر کښې هم دغسې شوے دی--

دهجران آه و فریاد

موتے خاورې کړم برباد

حمید بابا

په دې شعر کښې د موتے خاورې نه مراد انسان دے چې د تخلیق په

www.pukhto.net

وخت یو موټے خاوره وه او نن هم ورته د ماضی په اعتبار یو موټے خاوره
ونیلے شی۔

۹۔ مستقبل د حال دپاره

کله داسې وشی چې په کلام کښې یو ممیز ته د صفة د مستقبل په اعتبار نوم واخستے شی لکه خلق وائی "پاکستانی حاجیان به سبا روانیږی" حالانکې معنوی به د دې نه پس هلته رسی حج به کوی پس د هغې نه به حاجیان جوړیږی۔ مثال ئې په نثر کښې داسې دے۔

نقاره وشوه غازیان دروځی
په وطن جنګ دے لالے ته منع کومه

۱۰۔ خاص د عام دپاره

په کلام کښې کله د خاص ممیز دپاره جوړ تکے د عام ممیز دپاره هم پکاریږی لکه یو ښه ځائې ته جنت ونیل یا یو ښکلی ته یوسف ونیل۔ جنت او یوسف دواړه خاص تکی دی او مونږ ئې د عام دپاره پکاروو۔ په شعر کښې ئې مثال داسې دے۔

هیڅ خبر مې بیا د ورک یوسف رانغے
که یعقوب رنګه مې شو واړه مژګان سپین
مرزا خان انصاری

یوسف خاص نوم دے کوم چې لوئ پیغمبر تیر شوے دے ولې شاعر

www.pukhto.net

په دې شعر کښې خپل محبوب ته یوسف ونیلے دے.

۱۱- اندام د خپل صفت دپاره

په کلام کښې کله کله داسې هم کیږي چې د یو اندام دپاره د هغه اندام یو صفت پکارولے شی لکه مونږ اکثر وایو "ماته غوږ شه" مطلب دا چې زما خبره واوره- چونکې د غوږ صفت اوریدل دی ځکه نو مونږ د هغه د صفت دپاره هم هغه پکاروو- په ټپه کښې ئې مثال داسې دے.

جانانه کښینه راته غوږ شه

چې درته ووایم د خوږ زړګي حالونه

۱۲- د اندام یو صفت د هغه اندام دپاره

کله کله داسې هم کیږي چې د یو اندام یو صفت د هغه اندام دپاره پکارولے شی لکه خلق وائی "خله ئې خرابه ده" مطلب دا چې خبرې ئې ښې نه دی- یا "ژبه ئې قینچی ده" مطلب دا چې خبرې ډیرې کوی- مثال ئې په ټپه کښې داسې دے.

یاری د زور خبره نه ده

جانان ته وایه چې خله سمه خوځوینه

په دې ټپه کښې د خبرو دپاره خله استعمال شوے ده خبرې کول د خلې یو صفت دے.

www.pukhto.net

دویمه برخه

علم بدیع

Pukhto.Net
پښتو

www.pukhto.net

علم بديع

بديع په اصطلاح کښې هغې علم ته وائي چې د کلام ښائست پرې معلومیږي- يعني علم بديع هغه قاعدې دي چې کله چرې هغه په يو کلام کښې پکار راوستے شي نو په کلام کښې به حسن پيدا شي- د کلام دغه ښائست په دريو محيزونو جوړيږي-

١- قواعد صرف و نحو

٢- علم بديع

٣- علم بيان

مولانا حالي په مقدمه شعر و شاعري کښې ليکي "چې د کلام بنياد په صنائعو بدائعو کښېښودل معاني له نقصان ورکوي او کلام بې اثره کوي-او لوستونکي دا کني چې شاعر د تصنع نه کار اخستے دے-مولانا شبلي په شعر العجم کښې ليکي " اگر چې د دې نه انکار نه شي کيدے چې دير صنائع داسې هم دي کله چرې هغه په بې تکلفۍ سره راشي نو په کلام کښې حسن پيدا کوي ولې عام حالت دا دے چې صنائع بدائع شاعري خرابوي ". د دې دواړو خبرو نه دا محر کنديږي چې کله چرې صنائع بدائع بغير د قصده او بې تکلفۍ نه په کلام کښې راشي نو هغه ښه وي او د ستائنې ور وي او کله چرې داسې ونه شي نو د کلام خوند به خراب کړي- د دې صنائعو بدائعو د استعمال

www.pukhto.net

خاصیت په هغه شاعر ادیب کښې موجود وی چې مطالعه يې وسیعه وی او

مشاهده يې ژوره وی- د پښتانو شاعرانو کلام يې ښه لوستے وی- علم بیان

د لفظونو جادوګری ده نو د دې د پاره علم او هنر پکار دے چې څومره د چا

علم او هنر زیات وی دومره به هغه په دې فن کښې ښه ماهر وی-

صنائع د صنعت جمع ده چې معنیٰ يې هنر یا کاریګری ده- د ټولو نه

اګاهو چې کوم سړی د کلام په دې خوبیو غور وکړو او دا يې یو باقاعده علم

وګرځولو د هغه نوم عبدالله بن معتز عباسی وو- ده په ۲۷۴ هجری کښې په

عربی ژبه کښې په دې علم یو مفصل کتاب ولیکلو او د غسې ورو ورو دا

علم نورو ژبو ته هم راغے-

د علم بدیع دوه قسمونه دی یو ته صنائع لفظی یعنې لفظی ښائست او

بل ته صنائع معنوی یعنې معنوی ښائست ونیلے شی- دا په نظم کښې هم

کیدے شی او په نثر کښې هم، ولې په نظم کښې په نسبت د نثر ډیر خوند

کوی- په کلام کښې د لفظونو ښائست ته صنائع لفظی او په مفهوم او معنو

کښې اثر او حسن ته صنائع معنوی وائی-

www.pukhto.net

صنائع لفظي

صنعت تجنیس

د تجنیس لغوي معنیٰ د هم جنس کیدو ده۔ په کلام کښې داسې دوه لفظونه راوړل چې په تلفظ کښې یو شان وي ولې معنې ئې جدا جدا وي معنې ته تجنیس وئیلے شي - لکه " هر کار به سم شي خو که زه ورته سم شوم" په دې خبره کښې یو "سم د ټیک په معنیٰ او بل دوزګار په معنیٰ دے۔ یا لکه داسې چې "ستا د غم راسره غم دے" په دې خبره کښې یو غم د غم په معنیٰ او بل غم د سودا او فکر په معنیٰ استعمال شوے دے۔ د تجنیس په طریقه په کلام کښې راوړلو شویو لفظونو ته متجانسین وئیلے شي واحد ئې متجانس دے۔

د تجنیس قسمونه

۱۔ تجنیس تام

په کلام کښې داسې دوه لفظونه راوړل چې په تلفظ، وزن، ترتیب او شکل کښې هو بهو یو شان وي او معنې ئې جدا جدا وي نو معنې ته تجنیس تام وئیلے شي۔ په شعر کښې ئې مثال داسې دے۔

ورپسې تل شومه داو بنکې په رنګ

در داشتا د زړه د تل نه شومه

حمزه بابا

www.pukhto.net

یا په دې شعر کښې هم دغه تجنیس تام دے---

حسنه بې شک چې دې بدل نشته

ته که بدلیږې زه بدل نه شومه

حمزه بابا

په وړومبی شعر کښې "تل" دوه ځله راوړلے شوے دے۔ یو د پریوتو په معنیٰ او بل د تلی او بیخ په معنیٰ دے۔ دغه شان په دویم شعر کښې "بدل" دوه ځله راغلے دے یو ځل د "ثانی" په معنیٰ او په دویم ځل د "بدلون" په معنیٰ استعمال شوے دے۔ هیڅ قسمه فرق نه لری۔

۲۔ تجنیسِ تام مماثل

په کلام کښې داسې دوه لفظونه راوړل چې په تلفظ، وزن، ترتیب او شکل کښې یو شان وی او په نوع یعنې قسم کښې هم دواړه یو شان وی یا دواړه اسمونه وی او یا دواړه فعلونه وی او معنې یې جدا جدا وی۔ په شعر کښې یې مثال داسې دے۔۔

خورم قسم اشنا ستا د ابرو په لور

خیر د دین ما که په بل لور وغوښت

حمزه بابا

په دې شعر کښې دوه ځله "لور" لفظ راغلے دے او دواړه اسمونه

www.pukhto.net

دی- یو "لور" طرف ته او بل "لور" هغې آلې ته وئیلے شی چې خلق پرې ریبل کوی- ځنې خلق ورته "لاړه" هم وائی-

۳- تجنیس تام مستوفی

په کلام کښې د اسې دوه لفظونه راوړل چې په تلفظ، وزن، ترتیب او شکل کښې خو یو شان وی خو یو اسم وی او بل فعل وی او معنې ئې جدا جدا وی- په شعر کښې ئې مثال دا سې دے-

وخورم زه بیکاره کسی چې بې یاره کسی کسی
کسی هله مې پکار دی چې دیار کسی پرې کسم
علی خان

په دې شعر کښې یو "کسی" اسم دے چې "لیمو" ته وئیلے شی او بل "کسی" فعل دے چې کتلو ته وئیلے شی-

٤- تجنیس مرکب

په کلام کښې د اسې دوه لفظونه راوړل چې د حروفو په تعداد او ترتیب کښې یو شان وی خو یو مفرد وی او بل مرکب وی هغې ته تجنیس مرکب وئیلے شی- په شعر کښې ئې مثال دا دے-

لشنا چې راشی خطا وار شی زما
حمزه تر څو به خطا وار اوسه
حمزه بابا

www.pukhto.net

په دې شعر کښې ورومبے "خطاوار" مرکب دے او بل "خطاوار"

"د قصور وار په معنیٰ راغلے دے او مفرد دے۔ یا په دې شعر کښې هم دغسې

تجنیس دے۔۔۔

کۀ دهر چاې تۀ خو ستا یمه زۀ

خکه دې ستایمه چې ستا یمه زۀ

حمزه بابا

په دې شعر کښې ورومبے "ستایمه" مرکب تکے دے او په دویمه

مصرعه کښې ورومبے "ستایمه" مفرد دے۔

۵۔ تجنیس مضارع

په کلام کښې داسې دوه لفظونه راوړل چې د حرفونو تعداد ئې یو

هومره وی خو یو حرف په کښې مختلف وی لکه وفا او جفا کښې چې یو

حرف مختلف دے۔ کۀ چرې داسې لفظونه په تلفظ کښې یو بل ته نژدے وی

نو هغې ته تجنیس مضارع وئیلے شی۔ لکه په دې شعر کښې هم دغه قسمه

تجنیس دے۔۔

کرورهٔ ئې د زحمت وه ما حمزه لره رحمت شوه

زۀ په دې نقطه پوئ نۀ وم چې عطا شته په خطا کښې

حمزه بابا

www.pukhto.net

په دې شعر کښې په "عطا" او "خطا" کښې يو حرف مختلف دے۔

٦۔ تجنيس لاحق

په کلام کښې داسې دوه لفظونه راوړل چې د حرفونو تعداد ئې يو هومره وی او يو حرف په کښې مختلف وی او دغه مختلف حرف په تلفظ کښې هم د بل نه مختلف وی لکه په دې شعر کښې۔۔۔

زۀ چې بيدار يمه بادار ته خطره پيښه ده

سر مې په دار دے خو سردار ته خطره پيښه ده

قلندر مومند

په دې شعر کښې په "بيدار" او "بادار" کښې صرف يو حرف مختلف دے۔ د حرفونو تعداد ئې برابر دے او په تلفظ کښې ئې فرق دے يعنې په يو کښې "ی" ده او په بل کښې "الف" دے۔

٧۔ تجنيس زائد

په کلام کښې داسې دوه لفظونه راوړل چې حرکات او سکنات ئې يو شان وی او په قسم کښې هم يو له بله جدا نۀ وی خو په يو کښې د بل نه حروف زيات وی۔ دا د حروفو زياتوالے د ټکی په مينځ کښې هم کيدے شی په سر کښې هم او په اخر کښې هم راتلے شی۔ البته په اخر کښې د حرف زياتيدو د پاره دوه اصطلاحګانې وضع شوی دی يو ته تجنيس مطرف او بل ته تجنيس مذيل وئيلے شی۔ د تجنيس زائد مثال په شعر کښې داسې دے۔

www.pukhto.net

زه چې بیدار یمه بادار ته خطره پیښه ده

سر مې په دار دے خو سردار ته خطره پیښه ده

قلندر مومند

په دې شعر کښې دار او سردار متجانسین دی- په یو کښې د بل نه

درې حروف زیات دی-

۸- تجنیس مطرف

دا د تجنیس هغه قسم ته وئیلے شی چې په کښې د متجانسینو په

اخر کښې د یو حرف کمے زیاتے وی -لکه د قلندر مومند صاحب په دې شعر

کښې هم دغه قسمه تجنیس دے---

هغه شجر یمه چې مې بر دے برے

که په ظاهر د بیرې بور یمه زه

قلندر مومند

په دې شعر کښې "بر" او "برے" متجانسین دی او په بری کښې یو

حرف زیات دے او هغه هم په اخره کښې دے-

۹- تجنیس مذیل

دا د تجنیس هغه قسم ته وئیلے شی چې د متجانسینو په اخره کښې

ئې د دوو حروفو کمے زیاتے وی لکه د محترم قلندر مومند صاحب په دې

شعر کښې---

www.pukhto.net

داشنا کاکله بیا راته منګور شه

بلاکش یم د بلا دستر ګو تور شه

قلندر مومند

په دې شعر کښې "بلاکش" او "بلا" متجانسین دی په یو کښې د بل نه په اخره کښې دوه حروف زیات دی۔

۱۰۔ تجنیس محرف

دا د تجنیس هغه قسم ته وئیلې شی چې په کښې د متجانسینو هیئت یو شان نه وی۔ د هیئت نه مراد د متجانسینو مجموعی حالت دے چې د اعرابو او نقطو نه جوړ وی۔ لکه په دې شعر کښې هم دغه قسمه تجنیس دے۔

داناسا په مې زړه ولې مطمئن شو

داداو بکو ولې ولې ودریدلې

قلندر مومند

په دې شعر کښې "ولې" او "ولې" متجانسین دی او د دواړو هیئت یو شان نه دے۔

۱۱۔ تجنیس خطي

هغه تجنیس چې متجانسین ئې د هیئت نه علاوه په رسم الخط کښې یو شان وی یعنې که د نقطو او اعرابو لحاظ ونه ساتلې شی نو یو شان

www.pukhto.net

وی- په شعر کښې ئې مثال داسې دے-

کرورهٔ ئې د زحمت وه ما حمزه لره رحمت شوه

زهٔ په دې نقطه پوئې نهٔ وم چې عطا شه په خطا کښې

حمزه بابا

په دې شعر کښې په وړومبی مصرعه کښې "زحمت" او "رحمت" متجانسین دی او دیوې نقطې فرق لری- یا لکه په دې شعر کښې-

کهٔ سل خل ئې په بار خو ګلونه سرهٔ کړهٔ

ولې بې زماله وینو ئې شل نهٔ کړهٔ

قلندر مومند

په دې شعر کښې "سل" او "شل" متجانسین دی صرف د نقطو فرق دے-

صنعت سوال و جواب

کله کله شاعر په یو شعر کښې د سوال او جواب انداز اختیاروی- دغې صنعت ته سوال و جواب وئیلے شی- په شعر کښې ئې مثال داسې دے-

وی مل دې څوک ما ورته وویې چې د توټو ښکلې

په دې وره غوندې خبره د بړې نه وته

محمد اقبال اقبال

www.pukhto.net

صنعت ذوالقوافی

کله کله شاعر په کلام کښې د دوو نه زیاتې قافیې هم راوړي چې ورته صنعت ذوالقوافی وئیلے شي - لکه په دې شعرونو کښې----

مست یم مې پرست یم رندی کرمه کرمه کرم
واوره محتسبه باده خورمه خورمه خورم

نور شراب مې واره نور عالم وته بخښلي
لام او ب مې می دی پسې مرمه مرمه مرم

مور به څنې نه شم زه د میو مستسقي یم
تل که هسې د کې پیالې څښمه څښمه څښم

خلق راته وائی رنګ دې بیا زیړ شو عاشق شوې
هیڅ منکری نه کرم خلقه شومه شومه شوم

در د د عاشق دا دے چې په عشق کښې ملامت وي
خکه زه خوشحال ملامت ورمه ورمه ورم

خوشحال بابا

د خوشحال بابا د غزل په دې پینځو شعرونو کښې په وړومبي شعر کښې شپږ قافیې دي چې بالترتیب " کرمه، کرمه، کرم " او خورمه، خورمه، خورم " دي دغسې په نورو ټولو شعرونو کښې درې درې قافیې غبرګې راوړلے شوے دي-

www.pukhto.net

صنعت ذوالقافیتین

کله کله شاعر په شعر کښې دوه قافیې په یو بل پسې هم پکار راولی چې ورته ذوالقافیتین وئیلے شی- مثال ئې داسې دے--

چا د جمشید ژامنې ذره ذره کړې
د چالا اوس هم د جم جام دے پکار.

خیر دے په توره که وارهٔ وارهٔ شی
په کلانکار د قلم لام دے پکار

قلندر مومند

په دې شعرونو کښې "جم" او "قلم" او "جام" او "لام" قافیې دی او یو بل پسې راغلی دی-

د ذوالقافیتین دویم قسم داسې وی چې د دوؤ قافیو په مینځ کښې ردیف هم وی- چې ورته ذوالقافیتین مع الحاجب وئیلے شی- په شعر کښې ئې مثال داسې دے----

چې په شوندو دې مسکا راشی پسرلے شی
زما مر وجود کښې ساه راشی ژوندے شی

راقم

په دې شعر کښې "مسکا" او "ساه" "پسرلے" او "ژوندے" قافیې دی او د دواړو تر مینځه "راشی" ردیف دے۔

www.pukhto.net

صنعت قلب

په کلام کښې داسې الفاظ راوړل چې د حرفونو د ترتیب په اعتبار د مخصوص قسم نه وي هغې ته صنعت قلب وئیلے شي۔ د دې درې قسمونه دي۔

۱۔ قلب کل

په شعر کښې داسې لفظونه راوړل چې حرفونه ئې یو شان وي خو د هر یو لفظ د حرفونو ترتیب په ترتیب سره د بل نه اپوته وي لکه "مرد" او "درم" داسې صنعت ته قلب کل وئیلے شي۔ په شعر کښې ئې مثال داسې دے ـــ

په سپین رخسار ئې زلفې داسې نښلي
لکه په گنج د ښامارانو جنگ وي

راقم

په دې شعر کښې "گنج" داسې ټکے دے چې اپوته ولیکلے شي نو "جنگ" شي۔ دغه شان "جنگ" چې اپوته ولیکلے شي نو "گنج" ترې جوړ شي۔

www.pukhto.net

۲- قلب بعض

په کلام کښې داسې دوه ټکي راوړل چې حرفونه ئې یو شان وي خو د یو د حروفو ترتیب د بل نه په بې ترتیبه ډول اچولی وي لکه رقابت او قرابت- په شعر کښې ئې مثال داسې دے---

علم وکړې هیڅ عمل و ربانديې نه کړې

لکه طفل هسې لوبې په کتاب کړې

رحمان بابا

په دې شعر کښې "علم" او "عمل" کښې حروف یو هومره دي خو د یو بل نه په بې ترتیبه ډول بدل دي او لکه د قلب کل په شان نه دي-

۳- قلب مستوی

په کلام کښې داسې ټکی راوړل چې د دواړو خواو نه یو شان لوستے شي لکه درد، کاواک، نادان- دې ته قلب مستوی وئیلے شي- په شعر کښې ئې مثال داسې دے---

ماته د ځوانۍ خبرې مه کوه همهمه

مه رایادوه راته چې دا قصه زړه ده

حمزه بابا

په دې شعر کښې "همهمه" داسې ټکے دے چې د دواړو خواو نه یو شان لوستے شي-

www.pukhto.net

صنعت اشتقاق

په کلام یا شعر کښې داسې لفظونه راوړل چې یو مصدر سره تعلق لري لکه " راشه ، راشي " د دې دواړو مصدر " راتلل " دے ـ په شعر کښې ئې مثال داسې دے ـــ

مه درومه که دروې روح مې درومي له بشره
راشه چې مې راشي تللې عقل بیا تر سره

علي خان

په دې شعر کښې " راشه " او " راشي " د یو مصدر سره تعلق لري۔

صنعت قول بالموجب

په شعر یا په کلام کښې یو تکے د خپلې اصلي معنې نه اړولو او په بله معنیٰ کښې استعمالولو ته وئیلے شي۔ لکه په دې شعر کښې ـــ

خلقو خو به وې چې پټ په فعل کښې ضمیر وي
ما فعل جفا ولید محرکند ستا په ضمیر کښې

علي خان

په دې شعر کښې د دوېمې ضمیر نه اسم ضمیر مراد دے او نحوي اصطلاح نه ـ په پښتو یا اردو کښې ضمیر پټ نشته هر چرته چې راوړې شي

www.pukhto.net

خو د عربي نحو په اصطلاح کښې په فعل غائب نو څرګند راوړلې شي- خو د عربي نحو په اصطلاح کښې په فعل غائب کښې فاعل ضمير وی لکه فَعَلَ (هغهٔ کار وکړو) دا "هغهٔ" کوم چې اوس په معنیٰ کښې څرګند کړې شو په فَعَلَ کښې پټ وی -په دويمه مصرعه کښې د ضمير نه مراد زړهٔ دے- شاعر دا وئيل غواړی چې خلقو خو به وې چې په فعل کښې ضمير پټ وی او دا يو عام اصول دی خو ما د هغې برعکس ستا په ضمير کښې د جفا فعل وليدو - په دې شعر کښې يوه خاص خبره دا ده چې اصلي معنې په ځاې په دويمه معنیٰ کښې اخستے شوے ده - داسې صنعت ته قول بالموجب وئيلے شي-

Pukhto.Net
پښتو
www.pukhto.net

صنعت شبه اشتقاق

کله کله شاعران په خپل کلام کښې داسې لفظونه هم راوړي چې ظاهرآ د یو مصدر نه وتي ښکاري خو په حقیقت کښې داسې نه وي- داسې صنعت ته شبه اشتقاق وئیلے شي- په شعر کښې ئې مثال داسې دے--

تیرے ظلمونه، تاتارونه او تیارې ترهیږي
چې تاترې ځنې تاتار ته خطره پیښه ده

قلندر مومند

په دې شعر کښې په ظاهره داسې ښکاري چې "تیرے، تیارې او ترهیږي د یو مصدر سره تعلق لرونکي وي حالانکې داسې نه ده- دغه رنګ تاترې او تاتار هم بیل بیل تکي دي خو ظاهرآ داسې ښکاري لکه چې مصدر ئې یو وي- یا لکه په دې شعرونو کښې هم داسې شوي دي-

چې ګونجې مونجې دے د ګنج په سر ځوکي ورکوي
نن د مهرانو دغه مار ته خطره پیښه ده
د چا په سر چې په ناچارو باندې چارې وشوې
اوس له نادارهٔ هغه دار ته خطره پیښه ده

قلندر مومند

په دې شعرونو کښې "ګونجې"، "ګنج"، "مهرانو"، "مار"، "ناچارو"، "چارې" او "نادارهٔ او دار" دغسې الفاظ دي-

www.pukhto.net

صنعت تاریخ

په کلام یا په شعر کښې داسې الفاظ راوړل چې د هغې نه یو مقرره تاریخ او عدد معلومیږي - هغې ته صنعت تاریخ وئیلے شي - او هغه مخصوص مصرعه یا لفظونه چې تاریخ او عدد ترې راووځي هغې ته مادهٔ تاریخ وئیلے شي - ددې څو قسمونه دي چې دلته ذکر کولے شي -

۱ - تاریخ کامل

ددې هم دوه قسمونه دي یو هغه چې بغیر د څه کمي زیاتي نه ترې تاریخ راووځي او بل هغه چې په کښې څه کمے زیاتے وي او ویونکے ئې بل څه لفظ ته په اشاره کولو سره پوره کوي - د تاریخ کامل مثال په شعر کښې داسې دے -

ایمل خان بابا پټکے له سره کوز کړو
په سلګو کښې ئې کړه چغه چې "افغان مړی"

قلندر مومند

په دې شعر کښې د "افغان مړی" نه د ابجدو په حساب ۱۳۸۲ هجري کال راووځي کوم چې د کاکاجي صنوبر حسین د وفات تاریخ دے او ویونکي مقصود دے -

www.pukhto.net

۲- تاریخ به تخرجه

دابجدو په حساب حاصل شوے داسې تاریخ چې د هغه تاریخ نه زیات وی کوم چې ویونکے بیانول غواړی په داسې صورت کښې شاعر بل یو لفظ ته اشاره کوی او د هغه د لرې کولو سره هغه زیاتے کموی- لکه په دې شعر کښې عبدالقادر خان خټک یو تاریخ وئیلے دے-

سن د هجر غین او قاف وه

اته کم د پاسه کاف وه

چې تمام شه دا کتاب

والله اعلم بالصواب

خوشحال بابا

په دې شعر کښې د یوسف زلیخا د لیکلو کال ۱۱۱۲ هجری بیان شوے دے- یعنې د "غین" عدد یو زر او د "قاف" عدد یو سل او "کاف" چې عدد ئې شل دے، نو ۱۱۲۰ ترې جوړیږی خو ورپسې ئې اته کم د پاسه "کاف" وئیلے دے او د "کاف" نه چې اته کم شی نو دولس شی- او د شاعر مطلب هم ۱۱۱۲ هجری دے-

۳- تاریخ توشیح

هر کله چې د ګڼو شعرونو د ټولو مصرعو یا دوړومبنو مصرعو دسر د حروفو د عددونو د مجموعې نه تاریخ راووځی نو هغې ته تاریخ

www.pukhto.net

توشیح و نیلے شی- لکه د زبیر حسرت دا شعرونه--

تاریخ گوني مې د خوشحال و لیکله

یقین مې راغے چې محهٔ لیکلے شمه

غم دې هیڅ نه کړی اعدا ز ماد ژبې

هغه به وایم چې محهٔ و نیلے شمه

په دې شعرونو کښې د مصرعو د سر حروف داسې دی "ت"."ی"

غ" او "ه" تیغه ترې جوړیږی چې په ابجدی حساب ترې ۱۴۱۵ هجری کال

راووځی- محلور سوه د "ت" لس د "ی" زر د "غ" او پینځه د "ه" عددونه

چې جمع شی نو ۱۴۱۵ شی-

٤- تاریخ به تکمله

دمادهٔ تاریخ نه حاصل شوے عدد کله کله د هغې عدد نه کم وی کوم

چې شاعر بیانول غواړی - ځکه نو شاعر د دغې کمی د پوره کولو دپاره بل

یو لفظ ته اشاره کوی او د هغې په مدد دغه تاریخ پوره کوی - لکه علی خان

چې د محمدی صاحبزاده د وفات تاریخ و نیلے دے نو هغه هم دے قسم سره

تعلق لری - دغه تاریخ محهٔ په دې دول دے---

سن دهجر غر وهٔ سر د کانی ترې کمتر وهٔ

ورخ وه دیار لسمه د ذوالحجې په تحریر کښې

علی خان

په دې شعر کښې هغهٔ سن "غر" یاد کړے دے چې د ابجدو په حساب

www.pukhto.net

۱۲۰ جوړیږي خو داېٔ هم ورپسې وټیلی دی چې "سر د کلمې ترې کمتروه" مطلب دا چې دا غر د کلمې د سر هو مره د سن نه کم دے۔ په دې حساب ۱۲۲۰ هجري جوړیږي او ۱۲۲۰ هجري د محمدي صاحبزاده د وفات کال دے۔ د ابجدو د عددونو یو نقشه لاندې درج کولے شي۔

حرف	عدد	حرف	عدد
ا	۱	ب-پ	۲
ج-چ-څ-ځ	۳	د-ډ	۴
ه-ۀ-ة	۵	و	۶
ز-ژ	۷	ح	۸
ط	۹	ی	۱۰
ک-ګ	۲۰	ل	۳۰
م	۴۰	ن	۵۰
س	۶۰	ع	۷۰
ف	۸۰	ص	۹۰
ق	۱۰۰	ر-ړ	۲۰۰
ش-ښ	۳۰۰	ت-ټ	۴۰۰
ث	۵۰۰	خ	۶۰۰
ذ	۷۰۰	ض	۸۰۰
ظ	۹۰۰	غ	۱۰۰۰

www.pukhto.net

سیاق الاعداد

کله کله په کلام یا شعر کښې د عددونو ذکر کولے شی - دا هم یو شعری صنعت دے او سیاق الاعداد ورته وئیلے شی - مثال ئې داسې دے۔

کهٔ سل زر کاله ئې تیر شی په اوبو کښې
په نرمۍ به نرمه نهٔ شی وچه تراره

رحمان بابا

کهٔ بې وفا شو خیر دے هیر به ئې کړم
درې ورځې ژوند دے اخر تیر به ئې کړم

قلندر مومند

په دې شعرونو کښې "زر" او "سل" او "درې" عددونه دی۔

صنعت تلمیح

په شعر کښې د دوؤ ژبو استعمالولو ته صنعت تلمیح وئیلے شی۔ کهٔ چرې د دوؤ نه زیاتے ژبې استعمال شی نو هغې ته صنعت ملمع وئیلے شی۔ د صنعت تلمیح مثال په شعر کښې داسې دے۔

علی خانهٔ چې مع العسر یسرا الولم
زړهٔ په دا به ښهٔ کوم ولې تر کومه

علی خان

www.pukhto.net

په دې شعر کښې "مع العسر یسرا" د سورة انشراح نه اخستے شوی دی او عربی ده - دې صنعت ته ذواللغتین او ذوا لسانین هم وئیلے شی - یا لکه د علی خان دا شعر چې--

وابتغوا الیه الوسیلة رایاد کړه

راشه علی خانه ورله ګوره وسیلې

علی خان

صنعت توشیح

چې د شعرونو یا د مصرعو د سر له حروفو نه څۀ خاص نوم راووځی - داسې صنعت ته توشیح وئیلے شی - مثال ئې دا دے--

جدائی به مې ستا تاؤ شی له ګردن نه

ستا د زلفو د ول ول نه معلومیږی

اسویلو مې تاثیر وکړو ستا په سر کښې

ستا د تور سوی او ربل نه معلومیږی

نوم نشان که د جانان در نه څوک غواړی

سید اکرمه ستا غزل نه معلومیږی

سید اکرم

له دې دریوؤ وارو شعرونو نه چې د سر حرفونه واخستے شی نو "جان" ترې جوړ شی کوم چې د شاعر مقصود دے-

www.pukhto.net

صنعت ترافق

داسې محلور مصرعې چې که ترتیب ئې بدل هم شي نو محنه فرق پرې
نه پریوځي- لکه د قلندر مومند دیو نظم دا محلور مصرعې--

د سرو گلو مملکت کښې تاجداري چې د خار وینم
د گلاب په هره محانگه چې گلونه په دار وینم
پسرلي کښې بلبلان چې ارماني د چغار وینم
چې لوټ شوے گلشن وینم تالاشوے گلزار وینم

قلندر مومند

صنعت مربع

داسې دوه شعرونه یا محلور مصرعې چې د ښي طرف نه هم او د بره
ډډې نه هم یو شان لوستے شي او هیڅ فرق پرې نه پریوځي- داسې صنعت
ته مربع وئیلے شي- لکه دا محلور مصرعې چې دي--

دیار	له غمه	په زړه	افکار یم
له غمه	محه وایم	ډردمند یم	خوار یم
په زړه	دردمند یم	هرګور	بیمار یم
افکار یم	خوار یم	بیمار یم	زار یم

عبدالقادر خان خټک

Pukhto.Net
www.pukhto.net

داهغلور وارہ مصرعې په داسې شکل کښې ليکلے شوے دي چې شپارس مربعې دې سمې هم لوستے شي او د بره نه په ښکته هم هغسې سمې لوستے شي - هيڅ قسمه فرق په کښې نه راځي-

صنعت تکرار

په کلام کښې داسې کيږي چې د شعر په اخره کښې داسې يو تکے راوړلے شي چې په حقيقت کښې ځان له يو جدا تکے وي او خپله مستقله معنیٰ لري خو داسې ښکاري لکه چې د وړاندينی تکي تکرار وي- داسې صنعت ته تکرار وئيلے شي-

واعظان دې وعظ کوه په منبر بر
د گناه په سيند تر ما دي بتر تر
کامگار خان خټک

تضمين

په کلام کښې د بل شاعر د کلام څه برخه سره د حوالې يا اشارې سره راوړلو ته تضمين وئيلے شي - که حواله يا اشاره په کښې نه وي نو هغه به

www.pukhto.net

تضمین نه وی بلکې سرقه به ګڼلې شي-په دې شعر کښې تضمین داشارې سره

سره شوے دے--

دعغه قسمه غزل دے چې صاحب وے

له خاطره مې ارام او جمعیت لاړ

علی خان

په دې شعر کښې "له خاطره مې ارام او جمعیت لاړ" دبیاض دیو

غزل مصرعه ده او علی خان پرې تضمین کړے دے-او بیاض ته ئې صاحب

وئیلی دی-

صنعت معمه

داسې کلام یا شعر چې په کښې معمه وئیلے شوے وی یا ئې دغه

تکو یا دیوې برخې نه هغه نوم وغیره معلومیدے شي خو حل کول ئې سوچ

او فکر غواړي-لکه د علی خان دا شعر---

معمه مې ده او وه سوه دا سم

لاهم کم دے که دوه واره ور له لام لاړ

علی خان د ابجدو په حساب ۷۶۱ جوړیږی- په دې شعر کښې ئې د

علی خان نه راوړلو په ځائې داسې بیان کړے دے چې "د نوم معمه مې که اوو

سوو له دوه واره لام لاړ شي نو بیا هم کمه ده- د دوه واره لام نه شپیته عدد

راووځي څکه چې د یو لام ابجدی عدد دیرش دے او دغه شان بیا هم دیو کمے

www.pukhto.net

لرګ-دا قسمه معمې اکثر شاعرانو ونيلى دى- ولې کله کله د ضرورت تر مخه داسې شوے دى- لکه د على خان دغه شعر چې ذکر شو دهغې غزل شعر دے چې غير منقوطه دے او على خان منقوط لفظ وَ خکه نو هغوى په دغه طريقه خپل نوم په مقطع کښې راوړلے دے- د يونس يو معمه شعر چې په په خزانه کښې بغير د حل کولو راوړلے شوے دے داسې دے--

محو چې نيم لب يې نمک اخستے نه دے

د يونس نمکى اسم پرې حرام شه

يونس

دا معمه داسې حل کيږى چې د "لب" نه د ابجدو په حساب دوه ديرش جوړيږى او د "نمک" نه په دغه حساب يو سل او لس جوړيږى نو "لب" يعنې دوه ديرش چې نيم کړى شى نو شپاړس شى او چې هر کله شپاړس د يو سل لسو سره جمع کړے شى نو يو سل او شپږ ويشت شى- او د "يونس" نه هم د ابجدو په حساب يو سل شپږ ويشت جوړيږى- دغه رنګ د محمد رفيق په يو شعر کښې هم يوه معمه ده چې محترم زلمى هيواد مل صاحب د محمد رفيق د ديوان "ديوان شمس الفلک" د مرتب کولو په وخت بې د حل نه پرينيے ده او صرف د کلمن او سعفص په حقله يې ليکلى دى چې دا د ابجدو داتو مصنوعى کلمو خنې دى - شعر دا دے-

چې ادم داستغفار ديوه کړه بله

وه يې موند د کلمن سره سعفص

محمد رفيق

www.pukhto.net

د "کلمن" او "سعفص" نه د ابجدو په حساب محلور سوه محلویښت جوړیږی- او د "التواب" (توبه قبلونکی) نه هم د ابجدو په حساب محلور سوه محلویښت جوړیږی- او د دې شعر چونکې په وړومبی مصرعه کښې لفظ استغفار راغلے دے ځکه نو د معمې دغه حل لکه چې وشو بیخی درست دے-

صنعت تلمیح

په کلام یا شعر کښی زړې تاریخی واقعې ته اکثر شاعران اشاره کوی داسې صنعت ته صنعت تلمیح وئیلے شی- لکه په دې شعرونو کښې هم دغه صنعت استعمال شوے دے---

چې په خوشحال ؒ په رنتنبور کښې وشوې
هغه کانې په ما لاهور کښې وشوې

د زړګی حرم مې خدایه ترې محفوظ کړې
چې ئې سترګې ابرهه کاکل ئې پیل شو

که مرحب د خیبر کوټ باندې نازیږی ؎
زما هم د قلم ځوکه ذوالفقار ده

قلندر مومندؒ

په دې شعرونو کښې په وړومبی شعر کښې د خوشحال بابا په رنتنبور کښې د بندی کیدو، په دویم شعر کښې د ابرهه په خانهٔ کعبه د حملې

Pukhto.Net
www.pukhto.net

او په دریم شعر کښې د خیبر غزاته اشاره شوې ده۔

صنعت تدبیج

په کلام یا په شعر کښې چې د مختلفو رنګونو ذکر شوے وی هغې ته صنعت تدبیج وئیلے شی۔ لکه په دې لاندینو شعرونو کښې هم دغه صنعت پکار راوستے شوے دے۔۔۔۔

احباب مې رنګ ته ګوری سپین او سور او زیړ او تور
دا چاړې تل په ما کوی رنګریزې ستر ګې ستا
حمزه بابا

چې مې وو نیل خوانی دې رنګینه د بودی ښال دے
د خندا نه تکه شنه شوه د حیا نه تکه سره شوه
قلندر مومند

صنعت منقوطه

په کلام یا شعر کښې داسې الفاظ راوړل چې یو هم په کښې بې نقطو نه وی۔ لکه دا شعر۔۔

ښې ښې شپې شی خنې پیښې
غېږ په غېږ شی شفت زیبنې
خوشحال بابا

www.pukhto.net

صنعت غیر منقوطه

په کلام یا په شعر کښې داسې لفظونه راوړل چې ټول بې نقطو وی - لکه دا شعر چې دے ---

دا مردمرور لاړ له ما کهٔ درو هٔ

کهٔ دا حو روهٔ د محمود دار السلام لاړ

علی خان

صنعت براعة الطلب

په شعر یا په کلام کښې د یو محیز داسې غوښتل چې دوینا اندازې د غوښتلو نهٔ وی یعنې ظاهرآ په کښې د چا نه سوال کول نهٔ ښکاری او در حقیقت په هغې کښې د محهٔ محیز غوښتنه شوے وی - د شعر داسې صنعت ته براعة الطلب ونیلے شی - لکه د رحمت شاه سائل په دې شعر کښې د دغې صنعت استعمال شوے دے ---

وعده دې سر وخوری بانې له خو اوس راشه کنه

شپه په وتو شوه رابنکاره شوه رڼا تستر گې لگی

رحمت شاه سائل

Pukhto.Net
www.pukhto.net

صنعت رد العجز

د دې صنعت دپاره پېنځه اصطلاګانې وضع کړې شوې دي چې څه په دې ډول دي ---

۱. د ورومبي مصرعې ورومبي برخې ته صدر وائي.

۲. د ورومبي مصرعې اخري برخې ته عروض وائي.

۳. د دويمې مصرعې ورومبي برخې ته ابتدا. وائي.

۴. د دويمې مصرعې اخري برخې ته عجز وائي.

۵. د دوارو مصرعو مينځنو برخو ته حشو وائي.

د دې اصطلاحګانو نه معلومېږي چې يو شعر په پېنځو برخو کښې ويشلے شوے دے. او د عجز نه علاوه هر شعر څلور برخې لري. د عجز لفظونه يعنې د شعر اخرې لفظونه په باقي څلورو برخو کښې که په هره يوه برخه کښې استعمال شي نو هغې ته رد العجز ونيلے شي. دغه شان د رد العجز څلور قسمونه جوړېږي. چې څه په دې ډول دي---

۱. رد العجز على الصدر يعنې د عجز لفظونه په صدر کښې راوړل.

۲. رد العجز على العروض يعنې د عجز لفظونه په عروض کښې راوړل.

www.pukhto.net

۳- رد العجز علی الابتدا. یعنې د عجز لفظونه په ابتدا کښې راوړل-

٤- رد العجز علی الحشو یعنې د عجز لفظونه په حشو کښې راوړل-

د رد العجز په دې څلورو قسمونو کښې په هر یو قسم کښې د عجز د لفظونو استعمال په څلورو مختلفو طریقو سره کیږی لکه---

۱- د عجز لفظونه د تکرار په طور یعنې د شعر اخری لفظ چې په کومه معنیٰ او کوم شکل کښې د شعر په اخری برخه کښې استعمال شوے وی هم په هغه معنیٰ او هغه شکل کښې د شعر په ابتدائی برخو کښې استعمالول-

۲- د عجز لفظونه د تجنیس په طور کۀ د تجنیس هر قسم وی-

۳- د عجز لفظونه د اشتقاق په طور یعنې د شعر په وړومبو برخو کښې د عجز د لفظونو د مصدر سره تعلق لرونکی لفظونه استعمالول-

٤- د عجز لفظونه د شبه اشتقاق په طور یعنې د شعر په وړومبو برخو کښې د عجز هغه لفظونه راوړل چې ظاهرآ د یو مصدر نه وتلی ښکاری او حقیقت کښې داسې نۀ وی-

۱- رد العجز علی الصدر

لکه چې اګاهو وونیلی شو دا رد العجز هغه قسم دے چې عجز به

www.pukhto.net

کښې د صدر په ځاې په مخلورو طریقو راورے شی۔

الف ۔ د تکرار په طور په دې شعر کښې ــــ

خزینه د سرو مهرانو د شاهانو

ستا د راز لرم په زړهٔ کښې خزینه

خوشحال بابا

په دې شعر کښې "خزینه" په یو شکل او یوه معنیٰ په عجز کښې هم راوړلے شوے ده او په صدر کښې هم ۔ یا لکه په دې شعر کښې ــــ

وریت لړمون مې ستا بیمارو ستر گو هیر کهٔ

زړهٔ لو رماښ خو یادوی نور رنځوران وریت

علی خان

په دې شعر کښې "وریت" د عجز لفظ دے او په یو شکل او یوه معنیٰ کښې په صدر کښې هم راوړلے شوے دے۔

ب ۔ د تجنیس په طور لکه په دې شعر کښې ــــ

خط دې زیب د زلفو هسې پژمرده کړو

لکه راشی په کفارو د اسلام خط

حمید بابا

په دې شعر کښې د "خط" لفظ په عجز او صدر دواړو کښې راوړلے شوے دے۔ یو خط د مکتوب په معنیٰ راغلے دے او د بل خط نه مراد د ږیرې خط دے۔

Pukhto.Net
www.pukhto.net

ج ـ د اشتقاق په طور لکه په دې شعر کښې ـــ

رابطه د یارۍ هغه زده هغه خلق

چې له خایه په اسره که ارتباط

علي خان

په دې شعر کښې "رابطه" او "ارتباط" د یو مصدر سره تعلق لرونکي توري دي۔

د ـ د شبه اشتقاق په طور لکه داسې ...

زار په خان د دل ازار دے زه درخار شم

چرې نه وي چې بې شرعې څوک ازار شي

علي خان

۲ـ ردالعجز علی العروض

په دې کښې عجز د عروض په ځاې په ځلورو طریقو سره راوړے شي۔

الف ـ د تکرار په طور لکه په دې شعر کښې ـــ

که و زلفو ته دې نه وے شان د مشکو

نرخ به چرته وے داسې ګران د مشکو

علي خان

په دې شعر کښې "مشکو" لفظ په عجز او عروض دواړو کښې په

www.pukhto.net

یو شکل او یو معنیٰ راوړلے شوے دے۔

ب۔ د تجنیس په طور لکه په دې شعر کښې۔

چې مې ستا د مرګه واوریدهٔ هوسه

او ښکو پرې یو ینخ زما زړهٔ له کِل هوسه

علی خان

په دې شعر کښې یو "هوس" د یو سردار نوم دے او بل د نفسانی خواهش په معنیٰ کښې راوړلے شوے دے۔

ج۔ د اشتقاق په طور لکه په دې شعر کښې۔

چې يې لاس در باندې نهٔ رسی تفریط که

خو چې ظن يې د زور وشی که افراط

علی خان

په دې شعر کښې په عجز کښې "افراط" او په عروض کښې "تفریط" راغلے دے او دواړه د یو مصدر سره تعلق لری۔

د۔ د شبه اشتقاق په طور لکه په دې شعر کښې۔

که طالع مې مبارک بخت مې میمون وے

له فتنو د زمانې محه خو مامون وے

علی خان

په دې شعر کښې "میمون" او "مامون" داسې لفظونه دی چې ظاهراً د یو مصدر نه وتلی ښکاری خو په حقیقت کښې داسې نهٔ دهٔ۔

www.pukhto.net

۳- ردالعجز علی الابتداء

په دې کښې د عجز لفظونه په مختلفو طريقو سره په ابتدا. کښې راوړلے شی-

الف- د تکرار په طور لکه داسې---

کم فهمي ده چې کم فهمو ته وتيل کړه
فهميده بويه چې واورې فهميده گفت

علی خان

په دې شعر کښې د عجز لفظ "فهميده" په ابتدا. کښې هم په هغه شکل او هغه معنیٰ راوړلے شوے دے-

ب- د تجنيس په طور لکه داسې--

وخورم زه بې ياره کسی چې بی ياره کسی کسی
کسی هله مې پکار دی چې د يار کسی پری کسم

علی خان

په دې شعر کښې د عجز لفظ "کسم" د کتلو په معنیٰ دے او ابتدا. کښې "کسی" دليمو په معنیٰ دے- او د تجنيس يو قسم دے-

ج- د اشتقاق په طور لکه د علی خان دا شعر---

www.pukhto.net

یې خلې دې وګورې زما ضعیف اختیار ته

بیا دې معترض په ما هلهٔ کړه اعتراض

په دې شعر کښې د عجز لفظ "معترض" دے او د ابتدا. لفظ "اعتراض" دےاو دواړه دیو مصدر سره تعلق لري۔

د۔ د شِبه اشتقاق په طور لکه داسې۔

دوه یاران سره تیر باسی لرې باسی

د رقیب په خلهٔ کښې بوې د تقریب نشته

علی خان

په دې شعر کښې د عجز لفظ "تقریب" او د ابتدا. لفظ "رقیب" دے. ظاهر آ دیو مصدر نه وتلی ښکاري خو په حقیقت کښې داسې نهٔ دی۔

٤۔ رد العجز علی الحشو

په دې کښې د عجز لفظ په حشو کښې په مختلفو طریقو سره راوړے شي۔

الف۔ د تکرار په طور لکه داسې۔

په هغه محیز مینه بو یه علی خانه

چې پرې کړے دهٔ حضرت پیغمبر مینه

علی خان

په دې شعر کښې د عجز لفظ "مینه" په حشو کښې هم په هغه شکل او معنیٰ راوړلے شوے دهٔ۔

www.pukhto.net

ب ـ د تجنيس په طور لكه داسې ---

عقل نقل طبعه درې واړه مې ملهٔ دي

اعتراض شهٔ پرې مدفوع بلکې مرفوع

علی خان

په دې شعر کښې د عجز لفظ "مرفوع" او په حشو کښې راوړلے شوے لفظ "مدفوع" دے او په دواړو کښې تجنيس دے۔

ج ـ د اشتقاق په طور لكه داسې ---

بې له اوښکو مې په بل محهٔ يار خپل نهٔ کړو

دا داني مې ميلمستيا د ميلمانهٔ کړې

علی خان

په دې شعر کښې په عجز کښې ميلمانهٔ او په حشو کښې ميلمستيا لفظ راوړلے شوے دے۔ او دواړه د يو مصدر سره تعلق لري۔

د ـ د شبه اشتقاق په طور لكه داسې --

يا زهٔ په سودا د مينې نهٔ پوهيم زيان شوم

يا خو په دنيا کښې اشنائی نهٔ ده سودمنه

علی خان

په دې شعر کښې د عجز لفظ "سودمنه" او د حشو لفظ "سودا" ظاهر آ داسې ښکاري لکه چې د يو مصدر نه وي حالانکې داسې نهٔ دي۔

www.pukhto.net

صنعت لزوم ما لا یلزم

په کلام کښې د ښائست پیدا کولو یا د خپلې قادر الکلامۍ د ښکاره کولو دپاره کله کله شاعران یوه غیر ضروری پابندی اختیاروی - دا په دیرو طریقو سره کیږی - داسې صنعت ته صنعت لزوم ما لا یلزم وئیلے شی - لکه د علی خان دا پوره غزل هم دغه صنعت لری -

قضا بند کړمه په لومه د فراق
راغله دا بلا له کومه د فراق

قند د وصل به ئې زر کله شیرین که
حلق مې تریخ شهٔ له زقومه د فراق

قضیې را باندې دیرې دی راغلې
ولې سیاله دهٔ معدومه د فراق

قیامت حشر خنکدن عذاب د قبر
کنایات دی له مفهومه د فراق

قصد د مینې مخهٔ چې نوم به ئې وانخست
کهٔ خبر وے محوک له نومه د فراق

قاصدان هم د یار هیچرې رانغلهٔ
چې سر پورته کړی سر گومه د فراق

www.pukhto.net

قام قبیل پۀ ښتم کۀ طب یا نجوم گورم

نشته هیڅ چاره معلومه د فراق

قلم وچاوُد کاغذ مخ په سیاهی تور کۀ

چې نامه شوه پرې مرقومه د فراق

قینج و ناز دې علی خان له برمه پۀ نیست

عرض خو واوره له مظلومه د فراق

علی خان

په دې ټول غزل کښې چې نهۀ شعرونه لری دا التزام شوے دے چې هر شعر د "ق" نه شروع شوے دے او په "ق" ختم شوے دے۔ صنعت منقوطه او غیر منقوطه هم په دې صنعت کښې ګڼلے شی۔ خو ځنې عالمانو هغه خان له بیل صنعتونه ګڼلی دی۔ ځکه نو ما هم د هغې ذکر بیل کړے دے۔

دغسې ډیرو شاعرانو د اسې کلامونه هم جوړ کړی دی چې شونډې پرې نۀ لګی۔ لکه د خوشحال بابا دا شعر چې۔۔۔

دا دې خال دوروځو نۀ دے

دا د زړونو داغ لری

خوشحال بابا

له دې نه علاوه په پښتو کښې ډیرې د اسې چاربیتې او غزلې هم لیکلی شوی دی چې شونډې پرې نۀ لګی۔ او نورې هم ډیرې داسې پابندۍ دی چې شاعران يې خامخا په خان لازموی۔ او رنګ رنګ تجربې پکښې کوی۔ خو غرض يې د خپلې فنکارۍ او قادر الکلامۍ ښیئنه وی۔

www.pukhto.net

صنعت سجع

په شعر یا جمله کښې داسې لفظونه راوړل چې اخری حرفونه ئې یو شان وی لکه تار، دلدار، روزګار، بیګار او داسې نور، د دې ټولو لفظونو اخری حرف یو دے۔ دې ته سجع وئیلے شی۔ دا په نثر کښې هم وی او په نظم کښې هم۔ خو د سجع دپاره ضروری نه ده چې دغه لفظونه دې هم وزن هم وی۔ خو که هم وزن راشی نو څه بده خبره نه ده۔ د سجع څو قسمونه دی۔

۱۔ ترصیع

چې کله په یو شعر کښې اکثر لفظونه یا ټول لفظونه په خپلو کښې هم سجع راوړے شی نو هغې ته ترصیع وئیلے شی۔ لکه په دې شعر کښې هم دغسې شوی دی۔

نائب دے د تقدیر زما تکبیر په مصلحت کښې
صائب دے زما فکر د هر امر په اساس

خوشحال بابا

یا لکه د رحمان بابا دا شعر چې---

په حالت د عاشقانو نظر بویه
په زیارت د شهیدانو گزر بویه

www.pukhto.net

په وروموبي شعر کښې نائب او صائب، تقدیر او تکبیر په خپلو کښې هم سجع هم دي او هم وزن هم - دغسې په دویم یعنې د رحمان بابا په شعر کښې حالت او زیارت، عاشقانو او شهیدانو په خپلو کښې هم وزن او هم سجع دي۔

۲- تشطیر

د سجع بل قسم ته تشطیر وئیلے شي دا داسې وي چې د شعر په یوه مصرعه کښې د یوې سجع لفظونه او په بله مصرعه کښې د بلې سجع لفظونه راوړي شي لکه په دې شعر کښې۔۔

سمن بره، قد عرعره، مو کمره، لب شکره

آهو چشمه، سحره خشمه، مهر ژنه، منقشه

خوشحال بابا

په دې شعر کښې په وروموبي مصرعه کښې سمن بره، قد عرعره، مو کمره، لب شکره د یوې سجع لفظونه دي او په بله مصرعه کښې آهو چشمه، سحره خشمه، د بلې سجع لفظونه دي۔

۳- مطرف

د شعر د مصرعو په اخره کښې داسې لفظونه راوړل چې په قافیه کښې برابر وي خو هم وزن نه وي هغې ته سجع مطرف وئیلے شي لکه په دې شعر کښې۔۔

www.pukhto.net

خدایه کۀ زۀ تا ته تږدے کېږم په افلاس

زر مې کند په غاره کړه یو مات کچکول په لاس

خوشحال بابا

په دې شعر کښې "افلاس" او "لاس" داسې لفظونه دی چې هم قافیه دی خو هم وزن نه دی-

٤- متوازی

چې د دوو مصرعو یا د دوو جملو اخری لفظونه په وزن، تعداد او روی کښې سره برابر وی هغې ته سجع متوازی وئیلے شی- لکه په دې شعر کښې دغسې شوی دی---

کۀ یو خلې مخ ښکاره کا له نقابه

د ښانست نامه به واخلې له افتابه

خوشحال بابا

په دې شعر کښې "نقابه" او "افتابه" داسې لفظونه دی چې په وزن، تعداد او روی کښې سره برابر دی-

٥- مسمط

دا د سجع هغه قسم ته وئیلے شی چې په شعر کښې هر کله د قافیې نه اګاهو درې هم سجع لفظونه راوړې شی لکه د خوشحال بابا په دې شعرونو کښې---

www.pukhto.net

هم ملنې شته هم عتاب شته هم تراخه تراوه ځواب شته

نه يې شمار نه يې حساب شته ځه خوبنی ده په ديلن کښې

د خوشحال خاطر سوخته دے ستا په جور اموخته دے

درد وغم يې اندوخته دے هم دا درد يې بې درمان دے

خوشحال بابا

په دې شعرونو کښې په ورومبی شعر کښې د قافيې نه اګاهو عتاب ځواب او حساب د يوې سجع لفظونه راوړلی شوی دی- او په دويم شعر کښې سوخته، آموخته او اندوخته د يوې سجع لفظونه د قافيې نه اګاهو راغلی دی-

Pukhto.Net
پښتو
www.pukhto.net

صنائع معنوی

صنعت تضاد یا طباق

په کلام یا شعر کښې داسې لفظونه راوړل چې دیو بل ضد وی لکه خندا او ژړا، ژوند او مرګ، ورځ او شپه، داسې صنعت ته تضاد یا طباق وئیلے شی- په شعرونو کښې مثالونه---

ستا مئین چې ستا په در وه سرنګون وه
خو چې دار ته راتږدے شو سر بلند شو

ستا په کچه وعدو مې وګړې اعتبار کولو
لار له شپه په پخیدو شوه ته به کله راځې

په ماخو تورې توربې ووریدې
چاوې چې سپینې وریځې زر وریږی
قلندر مومند

په دې شعرونو کښې "سرنګون" او "سربلند"، "کچه" او "پوخ" او "تور" او "سپین" دیو بل متضاد لفظونه دی-

صنعت ایهام

په کلام یا په شعر کښې داسې خبره کول چې دوه معنې ترې اخستے شی یوه نږدے او بله لرې، او د شاعر مراد هم هغه لرې معنیٰ وی کومې ته چې نهن زر نه رسی- یوې ته معنیٰ قریب او بلې ته معنیٰ بعید وائی- د دې

دوه قسمونه دي يو ته مجرده ايهام او بل ته مرشحه ايهام وئيلے شي۔

مجرده ايهام

چې د قريبې معنې سره د تعلق لرونکی محيز بيان نه وی شوے نو هغې ته مجرده ايهام وئيلے شي۔ لکه په دې شعر کښې۔۔

چې د زره داور په سوز مې سمندر کړی
داسې ژوندزه په هر دم جاودان غوارم

سيدرسول رسا

په دې شعر کښې د سمندر نه بحر مراد نه دے بلکې هغه چينجے ترې مراد دے کوم چې په اور کښې پيدا کيږی دلته د قريبې معنې سره تعلق لرونکے محة محيز هم نه دے بيان شوے۔

مرشحه ايهام

چې په يو شعر کښې د قريبې معنې سره د تعلق لرونکی محيز بيان شوے وی هغې ته مرشحه ايهام وئيلے شي۔ لکه په دې شعر کښې۔

يو زه ژوبل نه يم د خوبرويو په ابرويو
ډير به يې په در کښې بې ابروئ ووينم زه

علی خان

www.pukhto.net

صنعت لف و نشر

په کلام يا په شعر کښې د څو څيزونو د يو ځاې ذکر کولو نه پس داسې نور څۀ څيزونه ذکر کول چې د وړومبنو سره تعلق او مناسبت لري۔ د شعر هغه برخه چې وړومبی څيزونه په کښې ذکر شوي وي هغې ته "لف" او دويمې برخې ته په کومه کښې چې د وړومبنو څيزونو سره مناسبت لرونکی څيزونه راوړلی شوي وي "نشر" ونيلے شي۔ د دې دوه قسمونه دي۔

۱۔ لف و نشر مرتب

دا د لف و نشر هغه قسم دے چې وړومبے يو څو څيزونه ذکر شي او وروستو د نورو څيزونو ذکر هم په هغه ترتيب وکړې شي۔ لکه په دې شعرونو کښې چې شوے دے ـــــ

وروځې چې ستا کړې ملګر تيا د ژبې
هم دې نشترې هم چړې خبرې
يو لاس په سينه ګوته په شونډو خورې زلفې
ګويا وائي ستا يم که چپ نۀ شوې پريشانی ده

حمزه بابا

په دې شعرونو کښې په وړومبی شعر کښې د وروځو سره نشترې او د ژبې سره چړې يادې شوے دي۔ دغسې په دويم شعر کښې

www.pukhto.net

ورومبے درې خبرې یعنې "لاس په سینه "، "گوته په شوندو" او "خورې زلفې" ذکر شوے دی او ورسره "دستا یم "، "که چپ نه شوې" او "پریشانی" ذکر شوے دے۔

۲۔ لف و نشر معکوس

دا هغه قسم ته وئیلے شی چې اول د څو څیزونو ذکر وشی او ورپسې د هغې سره د تعلق لرونکیو څیزونو ذکر د هغې نه په اپوټه ترتیب سره وکړې شی۔ لکه په دې شعر کښې هم دغسې شوی دی۔۔۔

داشنا د زلفو څوکې نن په شوندو باندې څانگی

خار چې دا زهر مهره هم د مارانو په قبضه شوه

قلندر مومند

په دې شعر کښې د زلفو سره ماران او د شوندو سره زهر مهره ذکر شوے ده خو ترتیب ې اپوټه دے۔

۳۔ لف و نشر غیر مرتب

د لف و نشر هغه قسم چې په کښې لفظونه په ترتیب هم نه وی راوړلی شوی او د یو بل اپوټه هم نه وی راوړلی شوی یعنې نه مرتب وی او نه معکوس بلکې بې ترتیبه ذکر شوے وی داسې قسمه لف و نشر ته غیر مرتب وئیلے شی۔ لکه په دې شعر کښې۔۔۔

توري زلفې، شنه خالونه، سره رخسار

شنه طوطیان دی، سره گلونه، تور ښامار

یونس

www.pukhto.net

په دې شعر کښې د تورو زلفو سره ښامار، د شنو خالونو سره شنه طوطيان او د سرو رخسارو سره مناسب سره ګلونه راوړلی شوی دی خو بيخی بې ترتيبه دی۔

صنعت عکس و تبديل

په کلام يا په شعر کښې څو لفظونه د يو ځاۍ ذکر کولو نه پس هغه لفظونه هم په هغه شعر کښې اپوټه ترتيب سره دوباره راوړلو ته عکس و تبديل وئيلے شي - لکه د حمزه بابا په دې شعرونو کښې هم دغه صنعت پکاروليے شوے دے ـــ

څنګه وخت وۀ چې به دواړه په يو بل کښې ورکيدلے
شوګيرې به وے په شپو کښې کله شپې په شوګيرو کښې
مينه کله حسن شی حسن کله مينه شی
کله چې زۀ ته ښکارم کله چې ته زۀ ښکارے

حمزه بابا

په وړومبی شعر کښې يو ځل "شوګيرې او شپې" ذکر شوی دی او دوباره "شپې او شوګيرې" راوړلے شوے دی۔ دغسې په دويم شعر کښې اول "مينه او حسن" راغلی دی بيا "حسن او مينه" او هم دغه شعر په دويمه مصرعه کښې اول "زۀ او تۀ" او بيا "تۀ او زۀ" راوړلی شوی دی۔

www.pukhto.net

صنعت تجاهل عارفانه

په کلام یا په شعر کښې یوه معلومه خبره د خوند او لطافت پیدا کولو دپاره داسې بیانول لکه چې ویونکے ترې بې خبره وي، یعنې داشنا محیز نه ځان نا اشنا کول داسې صنعت ته تجاهل عارفانه وئیلے شي- لکه په دې شعرونو کښې هم دغسې شوي دي---

دا مې فکر وه چې خیال دې ترې چاپیر شو
که چینار وه دانګور خیله کښې ګیر شو
که زندان کښې مې زړه تنګ وه خو قفس وه
ګلستان کښې مې دا ولې زړګے تنګ دے
داد چا د مینې تاؤ دے داد چا د هجران اور دے
چې ستی زما ځیګر دے سوې لوې مې اینه ده
قلندر مومند

صنعت التفات

د التفات لغوی معنیٰ د سترګو په ګوټ کښې د کتلو ده او په اصطلاح کښې هغه عبارت ته وئیلے شي چې په یو رنګ روان وي او بدل کړې شي- دا په څو قسمه وي لکه کله کلام د غائب په صیغه کښې روان وي او سمدستي د متکلم صیغې ته واوړي- لکه د رحمان بابا په دې شعر کښې هم

www.pukhto.net

دغه صنعت پکار راوستے شوے دے ـــ

په رحمان دستا دلبو مې حرام دي

څو دخپلو وینو جام تاوان ورنه کړم

رحمان بابا

کله کله داسې هم وشي چې شاعر دخطاب نه کلام دتکلم صیغې ته

راواړوی لکه داسې ـــ

چې دمرګ خواری په خوالرې رحمانه

لا پخوا تر دغه دمه ولې نه مرم

رحمان بابا

کله کلام د متکلم په صیغه روان وی او دغائب صیغې ته واوړی

لکه په دې شعر کښې چې شوی دی ـــ

که هرڅو له صبره آه و فریاد نه کړم

نه دے حال دعلي خان غوندې غمژن پټ

علي خان

او کله کله کلام دخطاب نه دغائب صیغې ته راواوړی لکه داسې ـــ

یوه ورځ به دې غږ وشی علي خانه

چې فلانے هم لکه ګرد و غبار تیر شو

علي خان

www.pukhto.net

صنعت جمع

په کلام یا په شعر کښې چې هر کله ګڼ څیزونه د یو حکم د لاندې راوستے شي هغې ته صنعت جمع وئیلے شي- لکه دا شعر---

شاعري، غم د وطن، مینې د ښکلیو

قلندره د بانړن غوندې بدنام کړي

قلندر مومند

په دې شعر کښې شاعري، غم د وطن او د ښکلیو مینه جمع کړے شوي دي او د بدنامۍ سبب ګرځولے شوي دي-

صنعت تفریق

په کلام یا په شعر کښې د یو نوعیت دوه څیزونه بیانول او بیا د هغې دوارو په مینځ کښې فرق راوستلو ته صنعت تفریق وئیلے شي- لکه په دې شعر کښې چې شوي دي---

یو ئې موسیل دي شرمیل ئې بل

دا ښه دي شک نشته خو دا دیر ښه دي

حمزه بابا

د حمزه بابا مرحوم په دې بره شعر کښې د محبوب د موسیدو او شرمیدو صفت شوے دے- او په موسیدو او شرمیدو کښې ئې تفریق داسې

www.pukhto.net

کړے دے چې یو ته ئې ښهٔ او بل ته ئې دیر ښهٔ ونیلی دی۔

صنعت تقسیم

په کلام یا په شعر کښې څهٔ څیزونه او د هغې مناسبات د اسې ذکر کول چې د هر یو تعین شوے وی - چې د فلانی څیز تعلق فلانی څیز سره دے۔ لکه په دې شعر کښې ---

د تاثیر دې د اوربل دے چې زهٔ سوے لوګړن شوم

اننګو ته دې ګناه ده د اخوانی مې چې لمبه شوه

قلندر مومند

په دې شعر کښې د اوربل سره سوے لوګړن او د اننګو سره لمبه کیدل متعین کړے شوی دی۔

Pukhto.Net

صنعت مراعاة النظیر

په شعر کښې د اسې لفظونه راوړل چې تضاد په کښې نهٔ وی صرف مناسبت لرونکی او د یوې سلسلې وی - د اسې صنعت ته مراعاة النظیر ونیلے شی۔ لکه په دې شعر کښې دغه صنعت پکارولے شوے دے--

بس یو عندلیب مې همنوا شو ګنه هسې خو

مینه د ګلشن مې هر یو زاغ زغن ته پته ده

قلندر مومند

www.pukhto.net

په دې شعر کښې عندلیب، ګلشن د یوې سلسلې نه دی او تضادهم
په کښې نشته- یا لکه په دې شعر کښې---

د صیاد د مخ سرخي دې یو په دوه کړه
اے بهاره نه د ګل نه د بلبل شوې

قلندر مومند

په دې بره ذکر شوی شعر کښې بهار، ګل او بلبل د یوې سلسلې
سره تعلق لرونکی لفظونه دی او تضاد هم په کښې نشته-

صنعت ایهام تضاد

په کلام یا په شعر کښې دوه داسې مفهومونه ذکر کول چې په
حقیقت کښې په هغې کښې تضاد نه وی ولې د کلام د اسلوب په وجه په
هغوی کښې یو قسم له تضاد محسوس کیږی لکه په دې شعر کښې هم دغه
صنعت پکار ولے شوے دے---

یاد مې هغه وخت دے چې په شپه به سره ناست وو
شمعې به ژړا کړه صراحی به خندیدله

خوشحال بابا

په دې شعر کښې د شمعې په سوزیدو او د صراحی په کړ کړ کښې
څه تضاد نشته ولې شاعر د سوزیدو او کړ کړ په ځاې د ژړا او خندا په
راوړلو سره په دې کښې ظاهراً تضاد پیدا کړے دے!

www.pukhto.net

صنعت ارسال المثل

په کلام یا په شعر کښې یو متل په خاص طریقه ذکر کولو ته ارسال المثل وئیلے شی لکه په دې شعرونو کښې ---

خبرې سل او سرې یو واعظه
بې له الفه هر څه سر وخوړو

حمزه بابا

مینه میناني غارو کښې چرته ده
ولې کټوري له زانو نه غوارې

قلندر مومند

صنعت تعجب

په کلام یا په شعر کښې د خوند پیدا کولو دپاره په څه خبره تعجب ښکاره کولو ته صنعت تعجب وئیلے شی۔ لکه دا شعر ---

داسې ئې څه دې وسې اړې په سر ښځې دی
داسې سرې ستومانې ولې پښتانه وباسی

رحمت شاه سائل

www.pukhto.net

صنعت محتمل الضدین

داسې شعر یا کلام چې د هغې نه دوه مطلبونه راووځي او دواړه د یو بل برعکس وي لکه په دې شعر کښې--

لاس کۀ د روزګاره سړے وباسی
ژوند کښې به څۀ لاره سړے وباسی

عبدالروف زاهد

د دې شعر نه دوه خبرې راووځي یو دا چې "سړے کار روزګار پرېږدی نو هغه به په ژوند کښې څۀ لاره ووېستے شی "او دویم دا چې "کۀ سړے د روزګار نه لاس وباسی یعنې روزګار پرېږدی نو په ژوند کښې به هیڅ لاره ونۀ ویستے شی- او دواړه مطلبونه د یو بل برعکس دی-

صنعت مبالغه

په کلام یا په شعر کښې یو څیز وچتول یا دومره راغورځول چې د هغې هغه شان کیدل تقریباً ناممکنه وی- دا درې قسمه وی-

۱- تبلیغ

یو څیز دومره وچتول یا راښکته کول چې په حقیقت کښې هغه شان نۀ وی - لیکن د عقل او عادت له مخه ئې کیدل ممکنه وی - لکه په دې شعر کښې--

www.pukhto.net

ته ازغی کره زما او د گل مینځ کښې

زۀ په لاره قلم نۀ ږدمه سینه ږدم

قلندر مومند

هر څو کۀ په سینه تګ یو غیر حقیقی خبره ده لیکن د عقل او عادت نه خلاف نه ده۔

۲۔اغراق

یو څیز دومره وچتول یا دومره راښکته کول چې عقلی طور خو امکان لری ولې واقعتاً ممکنه نۀ وی لکه په دې شعر کښې ـــــ

دلیونو د جنون ذوق په خیر شه

تو له فضا له څولنو دکه ده

قلندر مومند

هر څو کۀ فضا له څولنو نه دکیدل ممکن نۀ دی خو عقلاً داسې کیدل ممکن دی یا لکه دا شعر ـــ

حمزه طوفان او داشنا په مخکښې

داسویلے خو لږ زغملے بۀ دے

حمزه بابا

اسویلے کۀ هر څومره دیر شی خو طوفان ترې نه جوړیږی خو عقلاً داسې ممکنه ده۔

۳۔ غلو

یو څیز دومره وچتول یا راښکته کول چې نه عقلاً ممکنه وی او نه

www.pukhto.net

واقعاتي طور سره د کيدو امکان لري- دا قسمه مبالغه ښه نه شي گڼلے- ځکه چې دې سره خبره غير فطري شي- لکه دا شعر----

و اسمان ته به د شعر زينې کيږدی
که حميد د غم له سره زنگون وکيښ

حميد بابا

اسمان ته د شعر زينې کيښودل عقلاً او واقعتاً ناممکنه خبره ده-

صنعت حسن تعليل

په کلام يا په شعر کښې د څۀ صفت دپاره داسې سبب يا وجه پيدا کول چې حقيقت کښې ئې هغه وجه يا سبب نۀ وی ولې په کلام کښې د باريکۍ او خوند پيدا کولو دپاره داسې شوے وی- لکه دا شعر---

له دې خاؤرو نه چې گل زيږی خوشحاله
داپه دا چې تل وردرومی ماه جبينې

خوشحال بابا

په دې شعر کښې خوشحال بابا وائی چې له خاؤرو نه گلونه ځکه راټوکيږی چې ډير ښکلی خلق په دې خاؤرو کښې ښخيږی- حالانکې داد گلونو د پيدا کيدو سبب نۀ دے- يا لکه دا شعر چې---

روښانه ستورو ورله ستا د راتلو نخښه ورکړه
سپوږمۍ روانه وه تله ورو شوه ته به کله راځې

قلندر مومند

www.pukhto.net

په دې شعر کښې د سپوږمۍ د ورو کیدلو کومه وجه چې شاعر ښکاره کړې ده هغه د هغې وجه نه ده.

صنعت تنسیق الصفات

په کلام یا په شعر کښې د یو څیز ګڼ صفتونه بیانولو ته تنسیق الصفات وئیلې شي لکه په دې شعر کښې دغه صنعت پکار وله شوې دے...

غتې سترګې، لوې بانه، فراخې وروخې

شکر لبې، ګل رخسارې، ماه جبینې

خوشحال بابا

په دې شعر کښې ټول صفتونه بیان شوي دي.

صنعت استدلال

په کلام یا په شعر کښې خپله دعویٰ او مدعا په دلیلونو سره وراندې کولو ته صنعت استدلال وئیلې شي. لکه په دې شعر کښې هم دغه صنعت دے...

که دې مخ په زلفو پټ شو باک یې نشته

د حیات اوبه هم پټې په تورتم دي

رحمان بابا

په دې شعر کښې شاعر د محبوب مخ په زلفو کښې د پټیدو د پاره دا

www.pukhto.net

دلیل راوړے دے چې د حیات اوبه هم په تورتم کښې پټې دی نو که ستا مخ په زلفو کښې پټ شو نو هیڅ باک نه لری-

په زنځیر یم که په زلفو گرفتار یم

دا په دې دعویٰ دلیل دے چې هوښیار یم

قلندر مومند

په دې شعر کښې په زنځیر او په زلفو د گرفتاریدو دلیل هوښیارتیا ښنیلے شوے ده-

صنعت مخاطبه

اکثر شاعران په کلام یا په شعر کښې خان ته مخاطبه کوی او دا مخاطبه یوازې په مقطع کښې نه کوی بلکې په مطلع کښې هم کیدے شی لکه په دې شعر کښې چې مطلع ده-

قلندره چې دې زلفې خوښیدلې

خولنې دې په قسمت وې شرنگیدلې

قلندر مومند

صنعت هجو ملیح

په کلام یا په شعر کښې ظاهراً د چا محنه بدی د ښه والی په انداز کښې بیانولو ته هجو ملیح وئیلے شی- دا سې عموماً د طنز دپاره کولے شی لکه

www.pukhto.net

شوم سړی ته حاتم ونیل- په دې شعر کښې هجو ملیح ده---

گوره که ستا د خلې تاثیر مونږ ته توبه وبخښی
واعظه واخله ترې یو گوټ د برکت دپاره

حمزه بابا

واعظ خلق د شرابو محبنو نه منع کوی ولې شاعر ورته په داسې طریقه د شرابو محبنو وائی چې ظاهراً بده خبره نۀ ښکاری- او یو قسم له طنز په واعظ باندې کوی-

صنعت استخدام

په کلام یا په شعر کښې د یو لفظ دواړه معنو پکارولو ته صنعت استخدام ونیلے شی- لکه په دې شعر کښې هم دغه صنعت دے---

زۀ لگیا یم د چا غم خورم د چا غم لگیا دے ما خوری
دِ غم عجیبه محیز دے په هر حال کښې خوراکی دے

قلندر مومند

په دې شعر کښې "خوراکی" لفظ په دوو معنو کښې استعمال شوے دے- یو هغه خوراکی کوم چې خوړے شی او بل هغه کوم چې خوړل کوی یو فاعل دے او بل مفعول دے- شاعر دا ونیل غواړی چې د چا غم خوراکی دے، زۀ یې خورم او د چا غم خوړل کوی لگیا دے ما خوری-

www.pukhto.net

صنعت ادماج

په کلام یا په شعر کښې داسې خبره کول چې په کښې د اصل مفهوم سره ضمناً بله معنیٰ هم پکار راوستے شوے وی۔ لکه دا شعر۔۔۔

ستا دیدن راته د خپل وطن نظام شو

ورے ترے مې ساتی په خولنو کښې

رحمت شاه سائل

په دې شعر کښې د دیدن نه کولو یا د دیدن په وخت د مشکلاتو خبره ده او تشبیه ئې ورله د خپل وطن د نظام سره ورکړے ده۔ اصل معنیٰ ئې د محبوب د دیدن مشکلات بیانول دی خو دا معنیٰ هم په کښې ښکاری چې د وطن د نظام غندنه کوی۔

صنعت مزاوجه

په کلام یا په شعر کښې دوه داسې خبرې بیانول چې د یوې نتیجه وی د بلې هم هغه نتیجه وی۔ لکه دا متل چې "متال ئې د چرګ دے که ښې له ئې نیسے نو هم تڼېږی او که بدې له ئې نیسے نو هم تڼېږی" یعنې په دوارو حالتونو کښې نتیجه یو ده۔ په شعر کښې ئې مثال داسې دے۔۔۔

نه له تا سره سهیږم نه بې تا

مبتلا دې کړم په محنه بلا بتا

www.pukhto.net

کۀ ئې وصل وی کۀ هجر

دواړه وژلۀ کړه یک بازه

حمید بابا

تګے تګے یم چې نۀ ئې جل مې اخلی چې دې وینم

اخر ساه به رانه ووځی په دې تنده لیونۍ کښې

سعدالله جان برق

په دې ټولو شعرونو کښې هم دغسې شوی دی چې د دوو مختلفو کارونو نتیجې یو شان ښئیلے شوی دی-

صنعت تاکید

المدح بما یشبه الذم

شاعران اکثر په خپلو شعرونو کښې د چا صفت او د چا غندنه کوی صفت ته مدحه او غندنې ته هجو وئیلے شی- هر کله چې په یو شعر کښې د چا مدحه په داسې طریقه شوے وی چې وی خو مدحه او انداز ئې د هجو وی داسې صنعت ته صنعت تاکید المدح بما یشبه الذم وئیلے شی- لکه--

په ښائست کښې ئې تقصیر د صورت نشته

خو یو داعیب لری چې په زړۀ سخت دے

خوشحال بابا

www.pukhto.net

زه حمید واره پوچ گوي یم سر تر سره

بې له دې چې د خوبانو گفتگوی کړم

حمید بابا

راشه پرې کښینه زما نگاره

بیچاونه دستر گو درته تیاره

یونس

په دې ورومبی شعر کښې په ورومبۍ مصرعه کښې تعریف شوے دےاو ورپسې مصرعه کښې ئې یو عیب بیان شوےدے۔ده مدحه خو انداز ئې د هجو دے۔ دغسې په دویم شعر کښې په ورومبۍ مصرعه کښې شاعر د خان بد واتی خو په ورپسې مصرعه کښې بیا خپل صفت کوی، په حقیقت کښې مدحه ده خو انداز ئې د هجو دے۔ دغسې په دریم شعر کښې ورومبے داسې ښکاری چې گنی دا څه بده خبره یا کنځل دی خو په دویمه مصرعه کښې داسې خبره کوی چې خبره ورسره هواریږی۔

صنعت الذم بما یشبه المدح

په داسې طریقه په کلام یا په شعر کښې د چا بد ونیل چې ظاهراً تعریف او مدحه معلومیږی لکه په دې شعرونو کښې۔۔۔

www.pukhto.net

ښه عادل بادشاه پیدا شهٔ

اورنګ شاه د دین غم خور

خپل پلار تری په عدل

په فتویٰ وژنې خپل ورور

خوشحال بابا

په دې شعرونو کښې ظاهراً داسې ښکاری لکه چې تعریف وی خو

درحقیقت دا هجو ده، صرف انداز یې داسې دے چې ګومان پرې د مدحې

کیږی-

صنعت براعة الاستهلال

د کلام په ابتدا کښې را روان مضمون ته په لطیف انداز کښې

اشارې کولو ته براعة الاستهلال وئیلے شی- لکه خوشحال بابا د باز نامې

شروع داسې کوی---

خدایه ته په زرهٔ کښې اچوې دامینې

چې په ښکار دې مبتلا کړم ته مې وینې

خوشحال بابا

په دې شعر کښې د "ښکار" د لفظ راوړلو سره را روان مضمون

یعنې د بازونو او ښکار ذکر ته اشاره شوے ده-

www.pukhto.net

صنعت رجوع

په کلام یا په شعر کښې د خپلې مدعا مضبوطولو او قوی کولو دپاره یوه خبره کول او بیا دهغې نه انکار کول او دهغې نه غوره خبره کولو ته صنعت رجوع وئیلے شی- لکه په دې شعرونو کښې--

ماوې ته جوړې سپوږمۍ یې

نه خطا شوم سپوږمۍ څه وی

دسپوږمۍ مخ کږښې کږښې

کله تا سره سمیږی

سید رسول رسا

په دې شعرونو کښې اول خپل محبوب ته سپوږمۍ وئیلی شوی دی بیا دهغې نه انکار شوے دے او دا خبره یې کړے ده چې سپوږمۍ هدو تا سره سمیږی نه-- یا لکه دایوب صابر مرحوم دهغه نظم یو څو مصرعې کوم چې هغه دمولانا عبدالقادر په مرګ وئیلے دے هم دا قسمه صنعت لری--

یو سړے وه

نه خطا شوم

اداره وه

انجمن وه

•

دپښتو جنده یې هسکه کړې وله

www.pukhto.net

په پښتو او پښتنو باندې منین وه

یو استاذ وه نه خطا شوم

او دغسې په دې ټول نظم کښې ورله اول د یو محبوب سره تشبیه ورکړې او بیا هغه خبره د "نه خطا شوم" په ذریعه رد کړې او د هغې نه بله خبره کوې-

صنعت ارصاد

په شعر کښې د قافیې نه اګاهو داسې لفظ راوړل چې د هغې نه هغې شعر د قافیې پته لګیدے شي خو په دې شرط چې دا معلومه وي چې قافیه څه ده. لکه په دې شعر کښې هم دغه صنعت دے---

راشه د زلفو سائبان راخور کړه

د وخت میره له سرو غرمو دکه ده

قلندر مومند

په دې شعر کښې د سائبان راخورولو نه پته لګي چې راروانه قافیه به غرمو وي- یا لکه دا شعر چې---

خپله څهره به هم ونه پیژنم

که د خلوص آئینه زنګ واخلي

اکرام الله ګران

په دې شعر کښې هم که د غزل قافیه معلومه وي نو د څهرې د نه پیژندلو نه ښکاره کیږي چې قافیه به زنګ وي-

www.pukhto.net

دریمه برخه

ادبي صنفونه

Pukhto.Net
پښتو

د نظم صنفونه

www.pukhto.net

حمد

د حمد معنیٰ د الله تعالیٰ تعریف دے او په اصطلاح کښې هغه شعری تخلیق ته وئیلے شی چې په کښې د الله تعالیٰ د صفاتو، د هغهٔ د عظمتونو، او قدرتونو ذکر پرله پسې شوے وی۔ د حمد خپل څهٔ مخصوص هیئت نشته په هر شعری صنف کښې لیکلے شی۔ شناخت ئې د موضوع نه کیدے شی۔ د حمد دپاره ژبه پاکه الفاظ ښکلی او د بلاغت نه ډک پکار دی۔ په حمد کښې خپله عاجزی او د خدائے پاک لوئی بیانولے شی او د خپلو ګناهونو د بخښنې دپاره په کښې خواست کولے شی۔ پښتانو شاعرانو به د دیوان شروع د حمد نه کوله وروسته به نعت وهٔ او بیا به نور کلام وو۔ د رحمان بابا یو حمد چې د غزل په هیئت کښې لیکلے شوے دے دا څو شعرونه وګورئ۔۔۔

ګوره هسې کردګار دے رب زما
چې صاحب د کل اختیار دے رب زما

همګی بزرګواران چې څوک ئې وائی
تر همؤ بزرګوار دے رب زما

نه ئې هیڅ حاجت په چا باندې موقوف دے
نه د هیچا منت بار دے رب زما

له نیستئ ئې د هستئ صورت پیدا کړو
هسې رنګ پروردګار دے رب زما

www.pukhto.net

مناجات

لغوی معنیٰ ئې د راز و نیاز خبرې کول دی او په اصطلاح کښې د الله پاک نه خواست کولو ته وئیلے شی - مناجات هم لکه د حمد خپل مخهٔ شعری هیئت نهٔ لری او نهٔ د ادب یو باقاعده صنف دے - شناخت ئې صرف له موضوع نه کیدے شی - دا هغه شعری تخلیق وی چې شاعر په کښې د الله تعالیٰ نه دعا غواړی - مناجات خان له جدا هم لیکلے شی او د نظم ، مثنوی یا بل یو شعری تخلیق برخه هم کیدے شی لکه رحمان بابا چې د یو غزل په مقطع کښې وائی --

الٰهی د خپل حبیب له بر کته

دا ساده انشا رنګینه د رحمان کړې

کاظم خان شیدا چې د مثنوی په شکل کښې کوم مناجات لیکلے دے د هغې یو څو شعرونه وګورئ --

الٰهی د مینی درد را

ګرم دل آهو نه سر د را

زرهٔ په شان د غنچې راکړه

آتشی زما مینا کړه

خلاص کړه ما له بې دردیه

له دې هسې دل سردیه

www.pukhto.net

دغه شان د عبدالحميد بابا يو مناجات چې د غزل په هيئت کښې ليکلے شوے

دے يو څو شعرونه وګورئ —

الهى د محبت سوز و ګداز را

په دا اور کښې د ستې سمندر ساز را

تن پرور بلبل دې عيش کاندې په ګلو

پروانه لره په اور زما ګداز را

د حميد محمود ده راتشه په خپله

کمينى لره کمال زما اياز را

دغسې د على خان يو مناجات چې د مخمس په هيئت کښې دے په

دې ډول دے —

اے فتاحه هم غنى بر توابه

هم قدوسه هم بارى رب الاربابه

هم سلام ئې هم بخښونکے ئې وهابه

که مې وساتې له شره دهر بابه

د سرور په روئ مې خلاص کړې له عذابه

Pukhto.Net
www.pukhto.net

نعت

تعریف او توصیف بیانولو ته نعت ونیلے شي - په اصطلاح کښې
هغه شعري تخلیق چې په کښې د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم د ذات،
صفاتو بیان او تول ارخیزه مدحه شوے وي هغې ته نعت ونیلے شي- د
موضوع د وسعت په وجه د نعت څه مخصوص هیئت نشته شناخت يې د
موضوع نه کیدے شي- زړو شاعرانو به په خپلو دیوانونو کښې د حمد نه
پس نعت خامخا لیکلو تر دې چې هغوی به نعتونه او حمدونه د مسدس او
مخمس په شکل کښې هم لیکل لکه نن سبا چې په پابند نظمونو او ازادو
نظمونو کښې لیکلے شي- د نعت لیکل ډیر علمي کار دے ډیر علمیت غواړي
لکه چې رحمان بابا وائي---

خدائې يې مه ګڼه بیشکه چې بنده دے

نور يې کل واړه صفات دي په رښتیا

د کاظم خان شیدا د یو نعت چې د مثنوي په هیئت کښې لیکلے شوے دے-
څو شعرونه د نمونې د پاره وګورئ---

اے په فرق د آدم تاجه

د تمام عالم سراجه

ته د هر نعت لائق يې

بې نظیر د خلائق يې

www.pukhto.net

چې نظیر نه لري خکه

ستا سایه نه وه په زمکه

چې سبب د افلاک ته ئې

مخاطب په لولاک ته ئې

ته سید د مرسلین ئې

رحمة اللعالمین ئې

دغسې د علی خان یو نعت چې د مربع په هیئت کښې لیکلے شوے دے مخه په دې دول دے۔۔

اے په حق د حق رهبره

لاس د رب دپاره راکره

هم تر کل مخلوقات غوره

لاس د رب دپاره راکره

اے نبی پاکه مرسله

په مرسلو کښې افضله

هم اخره هم اوله

لاس د رب دپاره راکره

www.pukhto.net

منقبت

هغه شعري تخليق چې په کښې د صحابه کرامو، صوفيانو بزرگانو او نيکو خلقو مدحه او صفت شوے وي هغې ته منقبت وئيلے شي- لکه د حمد او نعت ئې مخصوص هيئت نشته شناخت ئې له موضوع نه کيدے شي- تر او سه منقبتونه په مختلفو هيئتونو کښې ليکلی شوی دی- د کاظم خان شيدا په خليفه اول حضرت ابوبکر صديق رضی الله تعالیٰ عنه باندې د ليکلی شوی يو منقبت څو شعرونه وګورئ-

اوس ممدوح زما صديق دے
چې فطرت ئې د تصديق دے
بل سرور د صحابه دے
دے بهتر د صحابه دے
په زمره د صادقين کښې
په کافه د سابقين کښې
لکه صبح صادق تر دے
د سبق درخشان نمر دے
که سخاې له خاطره
ذره قدر شی ظاهره

www.pukhto.net

مسمط

مسمط د عربی ټکی دے معنیٔ يې ملغرلې پېيل یا خوارهٔ وارهٔ اجزاء په ترتیب سره راجمع کول دی - او په ادبی اصطلاح کښې هغه شعری تخلیق ته وئیلے شی چې د هیئت په اعتبار په مختلفو بندونو مشتمل وی- په بندونو کښې د مصرعو تعداد مختلف کیدے شی خو چې په وړومبی بند کښې څومره مصرعې وی په نورو بندونو کښې به هم هغه هومره مصرعې وی- د مسمط اته قسمونه دی چې دلته په ترتیب سره بیانولے شی--

۱- مثلث

مثلث د عربی د ثلاثه نه جوړ دے دریوؤ ته وائی - دا د مسمط هغه قسم دے چې د وړومبی بند مصرعې يې درې وی او په یوه قافیه او ردیف کښې وی او وروستې د نورو بندونو دوه مصرعې په بله قافیه کښې او دریمه مصرعه د وړومبی بند هم قافیه او هم ردیف وی- خو د اسې دیر مثلث نظمونه هم لیکلی شوی دی چې قافیانی نظام يې د دې قاعدې نه مختلف دے- نو که قافیانی نظام د یو نظم هر څنګه وی خو چې هر بند يې درې مصرعې لری هغې ته مثلث وئیلے شی لکه د ایوب صابر مرحوم د یو مثلث نظم --

محبوبې اوس د دار خبرې کوه

د میرنتوب د کار خبرې کوه

www.pukhto.net

محبوبې بس دے مینه دیره وشوه.

خان به اوس هېر کړو خان جهان خو نه وی

خان چې جهان ګڼی انسان خو نه وی

محبوبې بس دے مینه دیره وشوه

۲- مربع

دعربی د ربع نه جوړ دے څلورو ته وائی - دا د مسمط هغه قسم دے چې قافیانی نظام ئې هر څنګه وی خو چې د هر بند د مصرعو تعداد ئې څلور وی نو هغې ته مربع وئیلے شی - لکه د خوشحال بابا دیو مربع نظم یو دوه بنده وګورئ ---

دشهئ تورو سنبلو

په سپین مخ ئې تسلسلو

پرې غوغا کاندې بلبلو

تل به وخت نه وی د ګلو

له ما ګرځی دوره دوره

نظر نه کاله غروره

نور که مری په تیره توره

زه ئې مرم په تغافلو

۳- مخمس

دعربی د خمس نه جوړ دے پینځو ته وائی - دا د مسمط هغه قسم

www.pukhto.net

دے چې د هر بند مصرعې یې پینځه پینځه وی خو داسې مخمس نظمونه هم لیکلی شوی دی چې د وړومبی بند پینځه واړه مصرعې یې په خپلو کښې هم قافیه او هم ردیف وی یا صرف هم قافیه وی او د نورو بندونو وړومبی څلور مصرعې په بله قافیه ردیف کښې او پینځمه مصرعه یې د وړومبی بند هم قافیه او هم ردیف وی لکه د رحمان بابا د یو مخمس نظم د ا دوه بندونه وګورئ---

هغه یار چې ښائسته دے تر آفتابه
مخ به کله راځر ګند کړه له حجابه
بیلتانه په زړه زهیر کړم بې حسابه
یو سبب وکړې مسبب الاسبابه
چې زما ملاقات وشی له احبابه

ملاقات د ښائستو مې نصیب کړې
د ښائست په ګلستان مې عندلیب کړې
عندلیب مې په ګلشن د خپل حبیب کړې
خدایه ما په دلبرانو کښې قریب کړې
وه مې ژغورې د دې اهل له عتابه

د دې نه علاوه کڼ قسمه مخمس نظمونه لیکلے شوی دی چې قافیانی نظام یې د ذکر شوے طریقې نه بدل وی خو هر هغه نظم چې د هر بند د مصرعو تعداد یې پینځه وی هغې ته مخمس وئیلے شی-

www.pukhto.net

٤۔ مسدس

د عربۍ د سادس نه جوړ دے شپږو ته وائی ۔ دا د مسمط هغه قسم دے چې د هر بند د مصرعو تعداد ئې شپږ وی او ټولې په یوه قافیه او ردیف کښې وی . د بندونو د تعداد ئې څه ټاکلے حد نشته لکه د خوشحال بابا د یو مسدس دا یو دوه بنده وګورئ۔۔۔

محبوبا پرۍ رخسارې
سر تر پایه قلم کارې
دوه دې سترګې دی کتارې
تل په لاس تیرې کټارې
چې ئې وار وے بیمارې
خونریزی کاندې خونخوارې
دوه دې وروځې دی مهینې
دوه دې زلفې عنبرینې
دوه دې شوندې شکرینې
نازنینې ماه جبینې
سروې قدې تن سیمینې
جفا جوئې دل آزارې

بل قسم مسدس داسې هم وی چې وړومبۍ څلور مصرعې ئې په یوه قافیه ردیف کښې او پینځمه او شپږمه مصرعه ئې په بله قافیه ردیف کښې وی۔ لکه دا میر حمزه خان شینواری مرحوم د یو مسدس نظم دا بند وګورئ۔۔۔

www.pukhto.net

ګوري ګورې تورې زلفې بې ترتيبه راخورې وے
يا په سر د دې فقيرې د پښتون د بخت تيرې وے
څه د يو بل سره نښتې څه ورې ورې ذرې وے
څه وے لنډې څه وږدې وے د پښتون برې جنبې وے

د وينښتو کمڅې ئې نه وے څه برهمه پريشانی وه
پښتانه وينښتې ئې ګڼ وو خو په دوئ کښې خان خانی وه

د دې نه علاوه د اسې مسدس نظمونه هم ليکلے شوی دی چې قافيانی نظام ئې د دې دوارو طريقو نه بدل وی- نو هر هغه نظم چې هر بند ئې شپږ شپږ مصرعې لری که قافيانی نظام ئې هر څنګه وی هغې ته مسدس وئيلے شی-

۵- مسبع

د عربۍ د سبع نه جوړ دے اووو ته وائی- دا د مسمط هغه قسم دے چې هر بند ئې اووه اووه مصرعې لری که قافيانی نظام ئې هر څنګه وی هغې ته مسبع وئيلے شی لکه د رحمان بابا د يو مسبع نظم دا بند وګورئ...

ستا جفا د حد په هورته شوه صنمه
تل مې اوښې موج وهی د زړه له يمه
په کښې ډوب شومه له سره تر قدمه
د زړه زخم مې محروم دے له مرهمه
څو به په واقعه اوسی پنهمه
هسې ډوب په فکر تللې يم له غمه
نه پوهيږم چې په غر يم که په سمه

www.pukhto.net

کهٔ مې زده وے له دې هسې رنګ خواریه

ما به نوم اخستے نهٔ وهٔ د یاریه

خبر نهٔ وم د هجران له دلګیریه

صبر وکرم قناعت له ناچاریه

ستا د غم په دریاب دوب یم تر مریه

بې تا نهٔ لرم هیڅوک د دست ګیریه

مکر تهٔ پخپله لاس راکړې هم دمه

٦- مثمن

د عربۍ د ثمانیة نه جوړ دے اتو ته وائی - دا د مسمط هغه قسم دے چې هر بند ئې په اتو مصرعو مشتمل وی وړومبے بند ټول په یوهٔ قافیه او ردیف کښې وی او وروسته بندونه د اسې وی چې اووهٔ مصرعې په بله قافیه او ردیف کښې وی او اتمه مصرعه ئې د وړومبی بند هم قافیه او هم ردیف را وړے شی۔ خو دا اختیار شته دے چې قافیائی نظام وړله هر څنګه جوړوی خو شرط دا دے چې هر بند به ئې اتهٔ مصرعې وی۔ د محترم قلندر مومند ئې یو مثمن دا بند وګورئ ---

ورورہ منمه شکایت دې منم

چې خوشې تشې اشراف ولې لوټې

چې په روټې پسې الفارې کوی

دغه کسان دې صراف ولې لوټې

www.pukhto.net

خو ولې دادې زړه کښې نه تيرېږي

چې پنګه ور دې نداف ولې لوټي

څه دغه ورېږيو ته هم چل وښايه

د تنګ دستۍ خو چرته حل وښايه

۷- متسع

دعربۍ د تسع نه جوړ دے نهو ته وائي - متسع د مسمط هغه قسم ته وئيلے شي چې هر بند ئې نهه مصرعې لري او د مسمط د هيئت مطابق ئې د وړومبي بند نهه واړه مصرعې په خپلو کښې هم قافيه او هم رديف يا صرف هم قافيه وي او د نورو بندونو اته مصرعې ئې په بله قافيه رديف کښې او نهمه مصرعه ئې د وړومبي بند هم قافيه وي- شاعرانو د متسع استعمال ډير کم کړے دے- خو داسې متسع هم ليکلې شوي دي چې قافياني نظام ئې د دې طريقې نه بدل دے مطلب دا چې قافياني نظام ئې هر څنګه وي خو چې د بندونو د مصرعو تعداد ئې نهه نهه وي نو هغې ته متسع وئيلے شي- د محترم قلندر مومند ديو متسع نظم دا يو بند وګورئ---

د سندرو شهزادګۍ رانه خفه ده

رنګينۍ مې په غزلو کښې عنقادې

دا چې خيال ته مې راالوځي هغه ده

چې خورې ئې تورې زلفې په هوادې

چې مستۍ ئې ګډې کړې په هر خوادې

www.pukhto.net

چې له سهمه یې نکهت پریشانېږی

چې گلشن کښې یې گلونه په سودادی

دا سپوږمۍ ستوری چې غلے غلے کېږی

د سندرو شهزادگۍ ته مې پسخېږی

۸۔ معشر

د عربۍ د عشرة نه جوړ دے لسو ته وائی ۔ معشر د مسمط هغه قسم دے چې هر بند یې په لسو مصرعو مشتمل وی او په خپلو کښې هم قافیه او هم ردیف یا صرف هم قافیه وی او د وروسته بند نه علاوه یې د هر بند نهمه مصرعې په یوه قافیه او ردیف کښې او لسمه مصرعه یې د وروسته بند هم قافیه او هم ردیف وی۔ معشر هم د مسمط د نورو قسمونو په شان دے یعنې که قافیائی نظام یې هر څنگه وی خو د بندونو د مصرعو تعداد یې لس پکار دے۔ لکه د محترم قلندر مومند یو معشر نظم چې دویمه، څلورمه، شپږمه او اتمه مصرعه یې په خپلو کښې هم قافیه او نهمه او لسمه مصرعه یې په بله قافیه او ردیف کښې دی یو بند وگورئ ـــ

رحمانه ستا له پاک مزاره خی

نن په یو بل لوری قلم اخلم

دا چې په ظلم یې زړگے قلم دے

د دوئ دپاره نن قلم اخلم

دا خواری کښه زیر خیبنلے عالم

د دوئ د گتې جگ علم اخلم

www.pukhto.net

دا په غمونو غمیدلے مخلوق

د دې غمو دستر گو غم اخلم

نن تلوسې ئې لمسول غوارم

او دې جنبې ئې ویښول غوارم

Pukhto.Net
پښتو
www.pukhto.net

ترجیع بند

د ترجیع لغوی معنیٰ واپس کول دی او په ادبی اصطلاح کښې هغه شعری تخلیق ته ونیلے شی چې د ترکیب بند نظم په شان وی او فرق په کښې داوی چې د ورومبی بند نه پس راتلونکے شعر یا مصرعه په کښې د هر بند نه پس تکرارولے شی۔ د دې نه علاوه په ترکیب بند او ترجیع بند کښې هیڅ فرق نه وی۔ د ترجیع بند نظم شعرونه سیوا د دغې یو شعر یا یوې مصرعې نه د غزل په هیئت کښې لیکلے شی۔ ترجیع بند په مثلث، مربع، مخمس، مسدس او مثمن او نورو هیئتونو کښې هم لیکلے شی۔ د خوشحال بابا د یو ترجیع بند نظم دا یو بند د نمونې د پاره وګورئ۔

ستا له لوریه که هزار جور و جفا وی
له عاشقه به په سل رنګه وفا وی
په عاشق باندې معشوقه عنایت که
ستا مدام په خپل عاشق باندې عنا وی
بنه ما و منل چې ته بې حد زیبا یې
په جهان به کم محوک تا غوندې زیبا وی
ولې خدای چې بنه جمال و چاته ورکړی
نه په دا چې دے بې مهره کبریا وی

www.pukhto.net

کۀ قضا په ما زرۀ سوے کړه هم به ومرم

کۀ یو ځو ورځې دې جنګ او فتنې داوی

کۀ تۀ ما سره غوغا جنګ و جدل کړی

خدایٰ دې نۀ کا چې له تا به تلۀ زماوی

ستا د در په خاورو پروت بې قدره بۀ یم

په بل لوری کۀ په تخت کښینم بۀ نۀ یم

او دغه اخری شعر چې دواړه مصرعې ئې هم قافیه او هم ردیف دی د هر بند

نه پس تکراریږی۔

www.pukhto.net

ترکيب بند

دا د نظم هغه قسم دے چې قافيائى نظام ئې د غزل په شان وى يعنې ورومبى شعرونه ئې د غزل په هيئت کښې ليکلے شى چې کم نه کم پينځه او زيات نه زيات لس وى د دغې شعرونو نه پس يو شعر هم د هغې بحر په بله قافيه کښې راوړے شى او دغه شان يو بند جوړيږى او ټول بندونه په دغې طريقه وى- ترکيب بند د مثنوى په هيئت کښې هم ليکلے شى خو د بند اخرى شعر ئې هم هغسې وى- ترکيب بند د ترجيع بند په هيئت کښې ليکلے شى د نمونې دپاره د خوشحال خان بابا د يو ترکيب بند نظم دا بند وګورئ---

تا چې کړے له هر چا سره يارى ده

ښکاره کړے دې له ياره طرارى ده

ته چې خان ګڼې دلداره اے دلداره

کله چا له تا ليدلے دلدارى ده

ستا د قهر طاقت هيڅ راڅخه نشته

راشه قهر له زرۀ لرې کړه زارى ده

دا چې کله عاشق خاندى کله ژارى

دا ئې تللے له خاطره قرارى ده

www.pukhto.net

که د سر شیندنه گرانه تر هر څه ده

چې له یاره سر ساته شی اغیاری ده

ته چې سر ساتې له یاره اغیاری کړی

شیرین خان تر اشنا خار کړه که یاری کړی

Pukhto.Net
پښتو
www.pukhto.net

رباعي

رباعي د عربي ژبې تکي دے د ربع نه جوړ دے (ي) په کښې نسبتي ده او لغوي معنیٰ ئې څلور څلور ده- په ادبي اصطلاح کښې هغه شعري تخليق ته وئيلے شي چې څلور مصرعې وي او د فکر، خيال او مضمون په لحاظ پوره او د يو بل سره تړلے وي او په اخري مصرعه کښې ئې د خيال تکميل شوے وي- عام طور د رباعي په څلورو مصرعو کښې ورومبۍ، دويمه او څلورمه مصرعه هم قافيه او هم رديف يا صرف هم قافيه وي- البته داسې رباعيانې هم ليکلے شوي دي چې څلور واړه مصرعې ئې هم قافيه وي - په رباعي کښې اکثر فلسفيانه او اخلاقي مضامين بيانولے شي او کله په کښې عاشقانه مضامين هم بيانيږي يعنې د موضوع څه قيد نه لري- پښتانو شاعرانو رباعيانې وئيلي دي ولې اوس دا صنف ژو ژو په ختميدو دے- نننی وخت کښې باباے غزل امير حمزه خان شينواري مرحوم رباعيانې ليکلي دي- هسې خو زمونږ سندرغاړي اکثرو سندرې يا غزل نه اګاهو يو دوه شعرونه داسې وائي چې پند او نصيحت په کښې وي او مغوي هغې ته رباعي وائي ځکه چې هغه هم دوه شعره يعنې څلور مصرعې وي حالانکې دغه رباعي نه وي د لنډ بحر د مسلسل غزل شعرونه وي- د رباعي دپاره په عربي او فارسي کښې مخصوص اوزان دي چې په هغې کښې ليکلے شي او په پښتو کښې ئې هم پيروي کيږي - لکه د کاظم خان شيدا دا رباعي

www.pukhto.net

وګورئ—

فراق ته وايه زماله بابه

چې خودخبرئ له دې عذابه

زړه دې ونه سو په ما تړاوسه

جوړ به نحو کړې خانه خرابه

يادارباعي---

مضمون دشعر لکه پيکروی

رنګين الفاظئ رخت وزيوروی.

ورته ضروردی دادواړه نحيزه

پيکر که هر نحو دلربا تروی

Pukhto.Net
پښتو
www.pukhto.net

قطعه

قطعه چې لغوی معنیٰ ېَ ټوکره یا پرېکړے شوے ده او د خوشحال خان بابا د وینا مطابق قطعه مطلع نه لری په دا قطعه بللے شی- هغه شعری تخلیق ته وائی چې قافیانی نظام ېَ داسې جوړ وی چې د وړومبی شعر د دویمې مصرعې نه ېَ قافیه شروع کیږی او د وروستو شعرونو هره دویمه مصرعه ېَ د وړومبی شعر د دویمې مصرعې سره هم قافیه وی- دا د غزل په هیئت وی خو صرف مطلع نه لری- بل دا چې د غزل هر شعر خان له مکمل وی یعنې یو پوره خیال په کښې بیان شوے وی ولې د قطعې ټول شعرونه لکه د نظم مسلسل او مربوط وی- قطعه کم نه کم دوه شعره او زیات نه زیات هر څومره شعرونه کیدے شی او هر قسم مضامین په کښې بیانیدے شی خو په دې شرط چې پوره قطعه به په معنوی اعتبار یو مکمل وحدت وی- نن سبا زیاتره د دوو شعرونو قطعې لیکلے شی ولې پښتانه شاعرانو دا د دوو شعرونو نه زیاتې هم لیکلی دی- لکه د خوشحال خان بابا دا قطعه--

لکه مست هاتی زنځیر کړه ترمې ترمې

چې په خوب کښې ورښکاره شی هندوستان

زهٔ هم هسې تر تقویٰ تر زهد تیر شم

چې رایاد شی د شرابو حریفان

www.pukhto.net

ساقي نن د میو جام راکړه وماته

څهٔ شیخي ده په داهسې ګلستان

په طاعت به تر جنته څوک ورنهٔ شي

څو پرې فضل کرم نهٔ وي د سبحان

خو نن سبا قطعې صرف دوه شعره لیکلے شي لکه د محترم قلندر مومند دا قطعه وګورئ۔

چې ستا خالونه را په یاد کړم چرې

لیمهٔ مې او ښیو نه خالي خالي شي

ستا د کالیو د شړنګهار په وجه

زما خواني ولې کالي کالي شي

www.pukhto.net

غزل

غزل یو مشهور او مقبول شعری صنف دے۔ په هیئتی اعتبار هغه شعری تخلیق چې د ورومبی شعر دواړه مصرعې ئې په خپلو کښې هم وزن، هم قافیه او هم ردیف یا صرف هم وزن او هم قافیه وی او د باقی شعرونو دویمه مصرعه ئې د ورومبی شعر هم وزن، هم قافیه او هم ردیف یا صرف هم وزن او هم قافیه وی هغې ته غزل وئیلے شی۔ د غزل هر یو شعر یو مکمل وحدت وی۔ ورومبی شعر ته ئې مطلع او اخری شعر ته ئې مقطع وئیلے شی۔ د مطلع معنیٰ د طلوع د ځاې ده چونکې د غزل شروع د دغه شعر نه کیږی نو ځکه ورته مطلع وائی۔ دغه شان د مقطع معنیٰ د ختمیدو د ځاې ده او غزل په دغه شعر ختمیږی نو ځکه ورته مقطع وائی۔ په مقطع کښې شاعر خپل نوم یا تخلص راولی۔ مطلع او مقطع دوه دوه هم کیدے شی۔ مطلع او مقطع د غزل د هیئت برخې دی ځکه نو په غزل کښې د مطلع او مقطع خیال ساتل پکار دی۔ که چرې په یو غزل کښې مطلع یا مقطع نه وی نو هغه غزل نامکمل گڼلے شی۔ د غزل دپاره ردیف هم ضروری گڼلے شی ولې پښتانو شاعرانو غیر مردف غزلې هم لیکلی دی۔ نن سبا د ردیف پوره پابندی کولے شی۔ د غزل د شعرونو تعداد زیات نه زیات اوولس او کم نه کم پینځه دے۔ د غزل د شعرونو تعداد طاق پکار وی۔ د غزل نه علاوه په ټولو شعری اصنافو کښې د خیال تسلسل او ربط موجود وی ولې د غزل هر شعر لکه چې

www.pukhto.net

مخکښې ذکر شو ځان له یو مکمل وحدت وي- کله کله شاعر یو خیال په یو شعر کښې دننه ځائیدو په وجه په دوؤ او دریو شعرونو کښې بیانوي چې ورته قطعه بند ونیلے شي- په پخوانو وختونو کښې اکثر غزلې مسلسل لیکلے شوي دي او هغې ته غزلِ مسلسل ونیلے شي-

په غزل کښې هره موضوع بیانیدے شي- او په هر شعر کښې یو مکمل خیال پیش کولے شي- که د غزل په یو شعر کښې د هجر یا وصال کیفیت بیان شوے وي نو په بل کښې د محبوب د ناز و ادا بیان وي، که په یو شعر کښې د وطن د مینې اظهار شوے وي نو په بل کښې د روزګار غم ژړلے شوے وي- او د غزل د مقبولیت غټه وجه هم دا ده چې په کښې مذهبي، معاشرتي، تهذیبي، اخلاقي، فلسفیانه، حکیمانه او عاشقانه ټول مضامین بیانیدے شي- زمونږ ننني مسائل دومره ډیر دي چې بې د غزل د ارتې بیرتې لمنې نه په بل یو صنف کښې نه شي ځائیدے دغه وجه ده چې نننۍ شاعري ټوله د غزل ده- باقي ټول شعري اصناف بې دسنډرې او نظم نه په ختمیدو دي-

د غزل دپاره اختصار ډیر ضروري څیز دے- یو مکمل خیال کوم چې په پوره نظم کښې بیان شوے وي هغه د غزل په یو شعر کښې بیانیږي- یو شعر دوه مصرعې وي او یو لوئ خیال په دغه دوؤ مصرعو کښې بیانول یو انتهائي ګران کار دے د دې وجې نه غزل لیکونکے د تشبیه، استعارې، کنایې او صنائع بدائع نه کار اخلي کوم چې د غزل مناسبت هم ګڼلے شي- غزل لیکونکے په ډیرو لږو او مختصرو الفاظو کښې یو لوئ او مکمل خیال رانغاړي- د دې وجې نه غزل د نورو شعري اصنافو په نسبت ډیره خواري

www.pukhto.net

غواړي- ځکه خو ډاکټر اسرار صيب وائي چې دغزل په ملاکنډ ختل دشل
او ګود کار نه دے-

دغزل مسلسل ذکر لکه چې اګاهو وشو دهینت له اعتباره بیخی
غزل وی خو دشعرونو تعدادئ داوولسو نه زیات هم وی او خیال په کښې
صرف یو بیان شوے وی- پښتانيو شاعرانو اکثر غزلې مسلسل لیکلی دی-
ولې ننسبا غزل مسلسل بیخی نه شی لیکلے-

Pukhto.Net
پښتو

www.pukhto.net

نظم

د نظم نه یو خوا که ټوله شاعري مراداخستې شي نو بل خوا نظم یو شعري صنف هم دے ولې شناخت یې نه د هیئت له مخې کیدے شي او نه د موضوع په وجه پیژندے شي۔

د نظم تعریف داسې کیدے شي چې هغه شعري تخلیق چې ټول شعرونه یې مسلسل او مربوط وي او یو خیال په کښې بیان شوے وي هغه نظم دے۔

نظم د موضوعاتو او هیئتونو په اعتبار دومره وسیع دے چې څه خاص هیئت ورله نه شي ټاکلے - د ژوند هره واقعه، هر رنګ، هر احساس او هر رنګه کیفیات د نظم موضوع کیدے شي - د دې وجې نه نظم نه په موضوعي اصنافو کښې شمیرلے شي او نه په هیئتي اصنافو کښې راځي۔ ځکه چې د پښتو نه نظم په مختلفو هیئتونو کښې لیکلې شي لکه مثلث، مربع، مخمس، مسدس، مسبع، متسع، معشر، غزل، مثنوي، ترکیب بند، ترجیع بند او اوس خو د انګریزي شاعرۍ ځنې اصنافو هم زمونږ په ادب کښې رواج موندے دے لکه معریٰ، ازاد او نثري نظمونه۔ په پښتو ادب کښې چې دا وخت د غزل په مقابله کښې مونږ سره بل کوم شعري صنف موجود دے نو هغه نظم دے - بلکې مونږ دا وئیلے شو چې د نوے شاعرۍ دوه غټ او اهم اصناف نظم او غزل دي۔

www.pukhto.net

د نظم ګڼ قسمونه دي لکه معریٰ نظم، مقفیٰ نظم، ازاد نظم او نثري نظم۔ د ټولو نه اول به د پابند نظم تعریف وکړو۔

پابند نظم

د پابند نظم دپاره بحر، وزن، ردیف او قافیه یا صرف قافیه ضروري ممیزونه دي۔ د موضوع هیڅ قید نشته په هره موضوع او هر هیئت لکه مثنوي، قصیده، غزل، مربع، مخمس، مسدس، ترکیب بند وغیره کښې لیکلے شي۔ د نظم دپاره د خیال تسلسل ډېر ضروري ممیز دے د مثال دپاره د محترم قلندر مومند د (حسن) نومې نظم چې د غزل په هیئت کښې لیکلے شوے دے څو شعرونه وګورئ۔

حسن د تورو کورو زلفو دافسون نوم دے
حسن د سپینو اننګو د سباون نوم دے
حسن د چا د نرګسي سترګو خمار ته وائي
حسن د سرو سرو ګلابي شونډو میګون نوم دے
حسن سپرلے دے د ځوانۍ چې یې پښتنې راځي
حسن په باغ کښې د کلیو د زړه چاودون نوم دے
حسن به هر ځله هر ځۀ وي ولې زما دپاره
ننګ دے پښتو ده حمیت دے د پښتون نوم دے
حسن په سر د پښتانۀ کښې د خودۍ نشه ده
د خپلواکۍ د احساساتو د خیګون نوم دے

www.pukhto.net

حسن خیبر دے لواغر دے ناتره کړېده

د اباسین د طوفانی چپو د یون نوم دے

معرئ نظم

معرئ نظم د انګریزی نه راغلے دے۔ پښتو به دې ته غیر مقفئ نظم ونیلے شو۔ وروستو د دې دپاره د معرئ نظم اصطلاح وټاکلے شوه کومه چې د انګریزی د بلینک ورس Blank Verse لغوی ترجمه ده۔

په معرئ نظم کښې قافیه نه وی صرف بحر او وزن لری۔ دا صرف یو هیئت دے شعری صنف نه دے۔ هر قسم خیال په دې هیئت کښې غیر مقفئ لیکلے شی۔ د محترم قلندر مومند د یو معرئ نظم (ښیښه) د یو بند د نمونې دپاره وګورئ۔

زما زړه لکه ښیښه دے

نزاکت او انعکاس کښې

ستا دستر ګو ستا دُ روخو

یوه هسې اشاره هم

یوه تنه شان غمزه هم

دا ښیښه شی ماتولے

www.pukhto.net

ازاد نظم

ازاد نظم محض یو شعري هیئت دے او د نظم دپاره پکارولے شي۔ دا هم د انګریزي ادب نه اخستے شوے دے او دومره مشهور شوے دے چې ن سبا پابند نظمونه ډیر کم لیکلے شي۔ په معریٰ نظم کښې مصرعې یو هومره یعنې هم وزن وي خو په ازاد نظم کښې د مصرعو برابر ساتل ضروري نه وي۔ ازاد نظم بحر لري ولې د شاعر په خوښه وي کله کله وړه مصرعه لیکي او کله لویه البته یو مخصوص آهنګ پیش کوي۔ څنګه چې معریٰ نظم کښې قافیه نه وي دغه رنګ ازاد نظم هم قافیه نه لري۔ فرق ئې په خپلو کښې دا دے چې د ازاد نظم په مصرعو وړوکولو او لنډولو کښې شاعر ته اختیار دے او د معریٰ نظم تولې مصرعې هم وزن ساتل ضروري دي۔ د محترم قلندر مومند د یو ازاد نظم د (دنیا مثال) یو بند وګورئ۔۔

چې تورو تیږو په رڼا باندې یرغل وکړلو
چې هغه سره رڼا مغلوبه شوله
چې هغه شمع مړه شوه
او په دې مرګ ئې پتنګانو له اسره خوره کړه
چې ظلمتونو ګنګوسے شروع کړو
چې پس له نه په جهان کښې به د دوئ عمل وي
چې بس دے نشته د رڼا د پلوشو واکمنان
چې بس تالاشو نوراني ګلستان۔

www.pukhto.net

نو مادې زړه ته سر ورټيټ کړلو
زما د زړه ديوه هم ته وه نن
ما ونيل (دا زما په زړه تياره ده
که د تمامې دنيا مړه دی مشالونه)

www.pukhto.net

مرثیه

مرثیه دعربئ تکے دے چې لغوی معنیٰ ئې د مړی تعریف او مړے ژړل دی- خو په ادبی اصطلاح کښې هغه شعری تخلیق ته وئیلے شی په کوم کښې چې د چا په مرګ د هغهٔ د تعریف سره سره د هغهٔ په مرګ غمرازی شوے وی- د دې خپل څهٔ مخصوص هیئت نشته په نظم، غزل، مثنوی، چاربیته او نورو ټولو صنفونو کښې لیکلے شی- د مرثیې دپاره په پښتو کښې ساندہ تکے استعمالیږی- هسې د پخوا په نسبت د مرثیو یا ساندو رواج ډیر کم شوے دے- مرثیه په پښتو ادب کښې د ډیر پخوا راهسې موجوده ده ځکه چې ټپه ډیر پخوانے صنف دے او زمونږ په ټپو کښې هم مرثیې په ښهٔ کافی مقدار کښې موندے شی لکه---

باچا خان بیا د جیله راغے

زما لالے د مقبرې نه نهٔ راځینه

کهٔ په ژړا لالے راګرځی

او چه ګیا به ز رغونه په اوښکو کرمه

په جانان سپین کفن غوړیږی

په ما وریږی د سکرو ټو بارانونه

نن به په چغو چغو ژارم

د جانان زنه په خاصه باندې تړینه

www.pukhto.net

پالنګ ئ پاس په پوله کېږدئ

ورې ورې خان خیلې ستر ماتوینه

دغسې نورې بیشمیره تېپې هم شته دے۔ نن صبا د غزل د بې کچه مقبولیت په وجه مرثیې یا ساندې د غزل په هیئت کښې لیکلے شي۔ ځنې ځنې په ازادو یا معرئ نظمونو کښې هم لیکلے شوے دي۔ د کاکاجي صنوبر حسین په مرګ د محترم قلندر مومند د لیکلے شوے یوې ساندې یو څو شعرونه د نمونې د پاره وګورئ۔۔۔

نرګه ګده د پښتون په ګلستان شوه

د سپرلي ارمان په زړه ترې بلبلان مري

د خوشحال د بیلتانه غم مو تازه وه

چې کاکا رانه روان شو په خفګان مري

د پښتون د کشر کول دي خدایئ حافظ شي

هره ورځ چې ترې نه داسې مشران مري

چې پیرنګ ئ په زړګي چو رنګ چو رنګ کړو

د خېل زړه په وینو رنګ مرد میدان مري

www.pukhto.net

مثنوي

د مثنوي لغوي معنىٰ دوه دوه او د برغولو ده چې په پښتو کښې ورته بدله وئيلے شي- د هيئت په اعتبار مثنوي يو داسې شعري تخليق وي چې د هر شعر دواړه مصرعې ئې هم وزن، هم قافيه او هم رديف يا صرف هم وزن او هم قافيه وي- د هر شعر قافيه د بل شعر نه بدله وي او ټول شعرونه په يو بحر کښې وي- په مثنوي کښې هر قسمه مضامين او واقعات بيانيدے شي- په دې وجه مثنوي ډير وسيع شعري صنف دے- د واقعاتو او قصو بيانولو د پاره ډير موزون دے- د مثنوي د شعرونو تعداد مقرر نه دے، بحر ئې اکثر وروکے وي- د مثنوي هيئت د اسانتيا له وجې د نورو شعري صنفونو د پاره هم پکارولے شي او اکثر نظمونه د مثنوي په شکل کښې ليکلے شي- په مثنوي کښې اکثر قصې بيانيږي او يا په کښې د مينې محبت خبرې کيږي- د پښتو زياتې روماني قصې په مثنوي کښې لکه د ګل صنوبر قصه چې طالب رشيد په مثنوي کښې نظم کړے ده يو څو شعرونه ئې وګورئ-

اوس کتاب بيانومه

په پښتو ئې لولومه

زر کړه زر کړه خله ګويا کړه

په پښتو ژبه انشا کړه

Pukhto.Net
www.pukhto.net

نو رمې یاد د مولانوم کړو

دغه پسې مې مرقوم کړو

کتابونه مې لیدلی

حکایات مې واره کښلی

لکه چې اګاهو وونیلے شو مثنوی او بدله یو محیز دے خو ښنې بدلې داسې

هم لیکلے شوے دی چې د غزل په هیئت دی لکه دا بدله۔

اوس راوی په روایت کښې هسې شان شو

چې باچا قصه کوی خوږې داستان شو

بادشاه ووې چې خلے شو مه وزیره

په هر لور به ګرځیم چې مې دوران شو

Pukhto.Net
پښتو
www.pukhto.net

قصيده

قصيده د عربۍ ژبې تکې دے د قصد نه جوړ دے چې لغوی معنیٰ ئې قصد يعنې اراده کول دی چونکې شاعر هم په يوه خاص موضوع د ليکلو قصد کوی څکه نو دې شعری صنف ته قصيده وئيلے شی۔

قصيده د هيئت په اعتبار د اسې وی چې مطلع او مقطع دواړه لری۔ د مطلعې د شعر دواړه مصرعې ئې هم وزن، هم قافيه او هم رديف يا صرف هم وزن او هم قافيه وی۔ او د نورو ټولو شعرونو دويمه مصرعه ئې د مطلعې هم وزن او هم قافيه وی۔ د قصيدې مطلعې او مقطعې ګڼې کيدے شی۔ د قصيدې د شعرونو د تعداد څۀ قيد نشته دا د پينځو شعرونو نه واخلې تر هر څومره پورې کيدے شی۔ د دې مخصوص هيئت په وجه قصيده هم په هيئتی صنفونو کښې شميرلے شی۔ ولې قصيده د موضوع له مخه هم پيژندے شی څکه چې په قصيده کښې يا د چا مدحه او يا هجو کولے شی۔ او هره قصيده يو نه يو موضوع هم لری۔ د دې وجې نه دا شعری صنف هيئتی هم دے او موضوعی هم۔ قصيده دوه قسمه وی يوې ته تمهيديه او بلې ته مدحيه قصيده وئيلے شی۔

۱۔ تمهيديه

دا هغه قصيده وی چې تمهيد لری او د قصيدې ټول ارکان په کښې

www.pukhto.net

موجود وي- د قصيدې ارکان په دې ډول دي-

تشبيب

دا د قصيدې وړومبي شعرونه وي چې اکثر عشقيه يا بهاريه وي خو په دې شعرونو کښې دا خيال ساتلے شي چې د اصل مضمون نه زيات نه شي-

گريز

د تشبيب او اصل مضمون ترمينځه چې کوم شعرونه وي هغې ته گريز وئيلے شي- د دې شعرونو سره تشبيب د اصل مضمون سره ترلے شي. لکه د خوشحال بابا د يوې قصيدې دا يو څو شعرونه......

بيا له کومه راپيدا شو دا بهار
چې په هر لورې ئې ملک کړو يو گلزار
ارغوان دې ضيمران سوسن ريحان دې
ياسمن دې نسترن نرگس گلنار
د پسرلي گلونه ډير په هر هر رنگ شته
ولې سره لاله دې لا په کښې اوځار
جونه موتي موتي گل ږدي په گريوان کښې
د ځوانانو گلدستې دي په دستار
مغني په چغانه ليندئ کيږده
په نغمو په پردو وغواړه هر تار

www.pukhto.net

ساقي راشه د کې د کې پيالې راکړه

چې د ميو په مستۍ کښې شم سرشار

پښتنو خلميو بيا لاسونه سره کړل

لکه باز منګلې سرې کړه په ښکار

سپينې تورې ئې ګل ګونې کړې په وينو

په اهار کښې شګفته شو لاله زار

ايمل خان دريا خان دواړه مرګ ئې مه وے

هيڅ تقصير دواړو ونه کړو وار په وار

د خيبر دره ئې سره کړله په وينو

په کړپه ئې هم روان کړو ننداو کار

د دې قصيدې وړومبى شپږ شعرونه بهاريه دى په اووم او اتم شعر کښې ګريز دے او د هغې نه پس اصل مضمون شروع شوے دے۔

مدحه

د قصيدې په دې برخه کښې چې د چا مدحه کول غواړى نو هغه کوى او که هجو کول غواړى نو هجو کولے شى۔

دعا

د قصيدې په اخرى شعرونو کښې ممدوح ته دعا کولے شى او که هجو وى نو په اخره کښې بد دعا وى۔

www.pukhto.net

۲-مدحیه

دمدحیه قصیدې شروع دملحې نه کیږي تشبیب او گریز په کښې نه وي لکه دخوشحال بابا دیوې مدحیه قصیدې دا څو شعرونه وگورئ۔

په پښتو شعر چې ما علم بلند کړ
دخبرو ملک مې فتح په سمند کړ

مدعی د تورې شپې اوراورکے وو
دسهیل غوندې مې خان باندې څرگند کړ

راز د زرهٔ نه ساتهٔ نهٔ شي په زرهٔ کښې
په ساتهٔ کښې يې استاذ وماته پند کړ

یو په حال او په ماضی کښې هسې نهٔ وو
چې ښکاره يې د خبرو راته خوند کړ

د میرزا دیوان مې وماندهٔ په گودې
مسخره مې ارزاني خویشکي زمند کړ

دغه شان په دې تو له قصیده کښې خوشحال بابا خپل صفت کړے دے۔

www.pukhto.net

مستزاد

د مستزاد لغوي معنیٰ د زیات کړے شوي ده په ادبي اصطلاح کښې هغه الفاظو ته ونیلے شي چې د غزل، رباعۍ یا نظم مصرعو پسې مصرعه زیاته کړې شوے وي او دغه زیاتې مصرعې هغې مصرعو سره هم قافیه وي بلکې هغه مستزاد الفاظ یا مصرعې خپلو کښې هم قافیه وي۔ د محترم قلندر مومند د "انقلابي" نومې نظم څه برخه د نمونې دپاره وګورئ ـــ

چې په دار باندې ختے شي هغه ته ئې — نه ئې
چې د مرګ ستر کې کتے شي هغه ته ئې — نه ئې
چې د ګل دپاره خار په زړه قبول کړي — نول کړي
ته هغه مالیار د باغ د پېښتانه ئې — نه ئې

www.pukhto.net

ټپه

ټپه د پښتو د اولسي ادب يو ډير زور صنف دے - ټپه د پښتنو په ټولو علاقو کښې يو شان مقبوله ده خو چرته ورته ټپه او چرته ورته لنډۍ يا مصرعه ونيلے شي- د ټپې د وجې تسميې باره کښې مختلفې خبرې کيږي لکه څوک وائي چې دې ته ټپه ځکه ونيلے شي چې ويونکے د دې د ونيلو په وخت د خپل اواز وچتولو دپاره په يو غوږ لاس ږدي- څنې خلق وائي چې ټپې ته ټپه ځکه وائي چې خلق ورته لاسونه ټپوي- څنې خلق وائي چې پښتانه په خبرو کښې لکه د متلونو ټپې استعمالوي او اکثر خبره په ټپه ختموي يعنې د ټاپې کار ترې اخلي ځکه ورته ټپه وائي- څنې وائي چې يو کس ټپه وکړي نو مقابله کښې بل هم ټپه کوي او دواړو سره خپل ملګري وي او هغوي ورله شا ټپوي- دغه شان د لنډۍ دپاره دا خبره کوي چې لنډۍ د مار يو خطرناک قسم دے چې زهرې ئې ډير تيز وي او ټپه هم ډيره زر اثر کوي ځکه ورته لنډۍ وائي- ډير خلق وائي چې ټپه چونکې لنډه وي وي ځکه ورته لنډۍ وائي- دغسې د مصرعې په حقله ونيلے شي چې د ټپې يوه مصرعه لنډه او بله وږده وي او دواړه په يوه مصرعه شميرلے شي- څنې وائي چې مصرې خوږو يعنې چينۍ ته وائي او دا هم په سرې خوږه لګي ځکه ورته مصرعه وائي-

هر څه چې دي خو ټپه هغه څيز دے چې يوه مصرعه ئې وړه او بله وږده وي - لنډه مصرعه ئې نهه سيلابه او وږده مصرعه ئې ديارلس سيلابه وي-

www.pukhto.net

چې لې و نې شوې حال دې و وې

۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹

رو غو به که له چا ته وې د زړه حا لو نه

۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳

په ټپه کښې قافیه نه وي البته اخري مصرعه ئې په "نه" یا په "مه" ختمیږي- د ټولو ټپو بحر او وزن یو وي- البته داسې ټپې هم شته دے چې اوله مصرعه ئې د دویمې مصرعې سره تر پینځو سیلابونو پورې هم قافیه وي لکه داسې---

زما د عمر سره سمه

میرات شے غمه په خندا دې تیرومه

د ژبې او ادب پوهانو چې د فصاحت او بلاغت کوم تعریفونه کړي دي هغه ټول په ټپه کښې موجود دي- په ټپه کښې هر قسمه مضمون بیانیدے شي- د ژوند په هر ارخ ټپې وئیلے شوې دي- او د دې مضامینو کثرت ټپې له مقبولیت ورکړے دے- د پښتو دا وړوکے صنف چې څومره وړوکے او مختصر دے دومره جامع او کوټلے دے- او بې کچه تاثیر لري. هغه د پښتو خبره چې کهٔ رو پېې وړه ده خو په ټول پوره ده.

یو څو ټپې د نمونې دپاره وګورئ---

چې یار مې مرې ورور مې بیمار کړي

چې د ورور سر ته ویر کوم یار یادومه

خلق زیارت له پټاسې وړي

زهٔ د جوارو پولۍ وړمه چې کونده شمه

دیوال سورے کړه شوندې [۱.۵]

پلار دې خټګر دے بیا به جوړ کړي دیوالونه

www.pukhto.net

لوبه یا سندره

لوبه یا سندره لکه د ټپې او بدلې د اولسی ادب ډیر زوړ شعری صنف دے. د هیئت په اعتبار لوبه د مستزاد نظم په شان وی چې یوه مصرعه ئې وږده او یوه لنډه یا دوه مصرعې ئې یو هومره وږدې او دریمه لنډه وی او موسیقیت په کښې ډیر وی. په لوبه کښې زیات د مینې واردات بیانیږی. خو د موضوع په کښې هیڅ قید نشته. په پښتو کښې ډیرې تاریخی او انقلابی لوبې هم لیکلے شوے دی لکه دا لوبه۔۔

دنیلیؒ خانه مازیګر جنګ دې په کرپه ونبلونه

دنیلیؒ خانه

یادالوبه۔

په تکر جنګ دے ګولئ وریږی

ونې پانی غورخوینه

یادالوبه۔۔

جینکی راوبو له خینه د بنګلې د سر هلکه

ګولی په وار کړه

په دې لوبو کښې ډیرې داسې دی چې لکه د ټپې ئې د ویونکی پته نه لګی او مونږ ورته فوک سانګز Folk Songs وایو. دغه شان ډیرې سندرې یا لوبې شاعرانو هم لیکلے دی او تر اوسه پورې بې شمیره قسمه لوبې یا سندرې

www.pukhto.net

لیکلے شوے دي چې د مصرعو ترتیب ئ مختلف دے خو تولې د مستزاد په هیئت کښې دي- د لوبې یا سندرې دغه دوه مصرعې چې یوه وړه او بله لنه وي د لوبې یا سندرې سر ګڼلے شي د دغه سر نه پس کړي وي چې بندونه هم ورته واني- د کړو د مصرعو شمیر دوه هم وي او درې هم کیدے شي- د هغې نه پس یوه مصرعه د سر د مصرعې هم قافیه راوړے شي- ځنې لوبو یا سندرو کښې د کړو په ځائ ټیپ یا مصرعې لګولے شي چې هغې ته مصر نیزه لوبه یا سندره ونیلے شي- نیمکۍ او بګټۍ هم د لوبې قسمونه دي-

د عبدالله استاذ یوه مشهوره لوبه داسې ده---

زما په سر د میلمنو جونو غوبل دے

ترلې

رادنو کړه جنګ مې په اوربل دے

زما په سر د پیغلو شرشو

بهر د چور نه زمونږ ورشو

کشرے ورور مې په تمبو کښې الول دے

ترلې رادنو کړه جنګ مې په اوربل دے

یا لکه د عبدالله استاذ دا لوبه چې---

سپینې باریکې لیچې تشې ګرخومه

بنګری والې تروري زمونږ کو مې له راشه

www.pukhto.net

چاربیته

په پښتو ادب کښې چې د تیپې نه پس بل کوم زور شعری صنف په نظر راځی نو هغه چاربیته ده۔ دا هغه شعری تخلیق دے چې د ژوند سره تړلی ټول مضامین په کښې په ښکلے او زړه پورې طریقه بیانیدے شی۔ د چاربیتې انداز ساده چست او روان وی۔ هره چاربیته یوه مطلع لری چې د چاربیتې سر ورته وئیلے شی۔ د مطلعې مصرعې دوه، درې او کله کله څلور هم وی۔ د مطلعې نه پس بندونه یا کړۍ وی چې په مختلفو حالتونو کښې مختلفې وی۔ دغه شان د بندونو مصرعې هم مختلفې کیدے شی۔البته په هر قسمه چاربیته کښې د بند اخری مصرعه د مطلعې هم قافیه راوړے شی۔ د چاربیتې د سر د بندونو یا کړو سره ربط ضروری وی۔ بل دا چې د وړومبی بند په سر کښې د مطلعې څو ټکی تکرارولے شی دغسې په هر بند کښې د تیر شوی بند څو ټکی تکراریږی۔ د بندونو مصرعې اکثر د مطلعې مصرعو سره په وزن او بحر کښې یو شان وی۔ د چاربیتې په بندونو کښې د مصرعو څنګ ټاکلے حد نشته خو د دریو نه واخلې تر نهو پورې وی۔ په ځنې چاربیتو کښې د سر وړومبۍ مصرعه د وړومبی بند د اخری مصرعې سره، د سر دویمه مصرعه د دویم بند د اخری مصرعې سره، د سر دریمه مصرعه د دریم بند د اخری مصرعې سره تړلے شی او دغه شان یوه کړۍ یا بند پوره کیږی۔

www.pukhto.net

ورومبے قسم

د چاربيتۍ ورومبے قسم دا دے چې مطلع ئې لکه د قصيدې يا غزل دوه هم وزن، هم قافيه او هم رديف يا صرف هم وزن او هم قافيه مصرعې لرى- د هغې نه پس بندونه يا كړۍ وى- د هر بند يا كړۍ ورومبۍ درې مصرعې په خپلو كښې هم قافيه وى د هغې نه پس د مطلعې د مصرعو هم وزن او هم قافيه مصرعه راورے شى او ورپسې د مطلعې دويمه مصرعه تكرارېږى لكه د محمددين دا چاربيته --

څوک په پيدا نه شى د فرهاد او شيرينۍ په شان
يو خاێ به څوک نه شى د آدم او درخانۍ په شان

يو خاێ به څوک نه شى لكه وو عاشق فرهاد
تل به ئې كولو په اشنا پسې فرياد
وه ئې كړه خوارى خكه حاصل ئې شو مراد
كړې به ئې خبرې د طوطا او ښارونۍ په شان
يو خاێ به څوک نه شى د ادم او درخانۍ په شان

كړى به ئې خبرې د مجنون دا مشغولا وه نه
بل به ئې محبت نه وو خو په خله به ئې ليلا وه نه
وچ شو لكه دره د خاوند په دې رضا وه نه
بيا به كرخيده په دۀ پسې د ليونۍ په شان
يو خاێ به څوک نه شى د ادم او درخانۍ په شان

ددې چاربيتې د مطلعې د دويمې مصرعې (يو خاێ به څوک نه شى) الفاظ په

www.pukhto.net

وروميې بند کښې بيا راوړلے شوی دی- دغسې په ټولو بند کښې د وروميې بند د ځلورمې مصرعې الفاظ (کړمې به ئې خبرې) دوباره تکرار شوی دی او دا د چاربيتې يو ښکاره خصوصيت دے کوم چې په کلام کښې خوند هم پيدا کوی او بندونه هم ديو بل سره تړی-

دويم قسم

د چاربيتې دويم قسم د مستزاد په شان وی يعنې مطلع ئې يوه وړه او يوه لنډه مصرعه لری او دواړه خپلو کښې هم قافيه وی د هغې نه پس بندونه ياد کړی وی د هر بند درې مصرعې خپلو کښې هم قافيه وی او ځلورمه مصرعه د مطلعې هم قافيه راوړلے شی ورپسې د مطلعې دويمه مصرعه تکراروَلے شی- د محمد اسماعيل باجوړی دا چاربيته د مستزاد په شکل ده-

مخې له راغله محبوبا په سر ئې شال دمزې

سپين ئې جمال دمزې

مخې له راغله محبوبا شومه پر کاله

ديارانې په بندې بند شوم بې مجاله

د سهيلو په مينځ کښې خی کړه له خياله

بل ئې وهلے په لنډی زنه شين خال دمزې

سپين ئې جمال دمزې

دريم قسم

د چاربيتې بل قسم داسې وی چې مطلع ئې ځلور هم وزن او هم

www.pukhto.net

قافیه مصرعې لري- وروستۍ او دریمه په یوه قافیه کښې او دویمه او
څلورمه په بله قافیه کښې وي- د مطلعې نه پس د بندونو د مصرعو تعدادې
شپږ وي وروستۍ، دریمه او پینځمه خپلو کښې هم قافیه وي او دویمه،
څلورمه او شپږمه په خپلو کښې هم قافیه وي ورپسې د مطلعې د وروستۍ
مصرعې هم قافیه مصرعه راوړے شي د هغې نه پس د مطلعې دویمه مصرعه
تکرارولے شي- لکه د قلندر مومند دا چاربیته ـــ

څو به سترګې مو په غم کښې دویت نام نم وي
خوار اولس چې ئې په جنګ او په جدال دل شو
دک له وینو به ترکومه دا ایام یم وي
چې دنیا کښې د خوارانو په قتال تل شو

څو به سترګې دبې وسو کړی ازار زرته
چې د سرو وینو په مخ کښې د فساد سد دے
اخر رسو به د ګټې د کوهسار سرته
که په یو خل پریوتو باندې مو شاد شد دے
په دې څه چې مو څه وخت وکړلو وار ورته
اوس مو بنه طرح ګیر کړے دے برباد بد دے
که ژوندے وی پس له دې به ئې سر سام سم وي
څو به سترګې مو په غم کښې دویت نام نم وي
چې زمونږه په قابو کښې هر شغال غل شو
خوار اولس چې ئې په جنګ او په جدال دل شو

www.pukhto.net

ځلورم قسم

د چاربیتې دا قسم داسې وی چې مطلع ئې دوه مصرعې لرې په خپلو کښې هم وزن وی خو هم قافیه او هم ردیف نه وی- د مطلعې نه پس بندونه یا کړۍ وی- د بندونو د مصرعو تعداد ئې د ځلورو نه واخلې تراتو پورې وی- ورپسې یوه مصرعه د مطلعې د ورومبۍ مصرعې هم وزن او هم قافیه راوړے شی او بیا ورپسې د مطلعې ورومبۍ مصرعه تکراروی دغه شان ورپسې د مطلعې د دویمې مصرعې هم قافیه مصرعه راوړلے شی او ورپسې د مطلعې دویمه مصرعه تکراروَلے شی- لکه د امانت ملیار دا چاربیته-----

دیره بیلتون زما د خوږ زړګی قلا ځخه دے
چې راوستو له مې د یار پسې ریبار ځله خی

ما په ریبار وکړه اعتبار خکه مې خان ونه لید
شیرین صورت مې په ګل رنګی یو زمان ونه لید
شینکے خال مې الول په زنخدان ونه لید
زړه مې بند شوے نن هغې توري بلا ځخه دے
دیره بیلتون زما د خوږ زړګی قلا ځخه دے

چې له سینې نه ئې بویونه د بلغار ځله خی
چې راوستو له مې د یار پسې ریبار ځله خی

ددې چاربیتې یو قسم داسې هم وی چې د مطلعې مصرعې ئې دوه وی او هم قافیه نه وی او د هر بند اخری دواړه مصرعې ئې د مطلعې د دواړو مصرعو

www.pukhto.net

هم قافیه وی دهغې نه پس د سر دواړه مصرعې تکرارولے شی- لکه د میا گل دا چاربیته-

شاگرده اول نص د الٰهی پروردگار دے

استاذه بل حدیث د محمد نبی حضرت دے

شاگرده په جهان کښې جبرائیل نومې ملک دے

استاذه خاص مقام د ده په اووم اسمان فلک دے

شاگرده توله وجودې له حجر حدیده کلک دے

استاذه سر تر پایه په وزرو باندې چک دے

شاگرده د رحمت په دب کښې دوب لکه سمک دے

استاذه ما په دې خبرو هم ویستلے شک دے

بې حده بناسته د نور په شان شغله انکار دے

د باد په شان نه گرځی په هوا باندې وچت دے

په داسې قسمه چاربیتو کښې کله کله داسې هم کیږی چې د هر بند وروميې دریمه او پینځمه مصرعه په خپلو کښې هم قافیه او دویمه، څلورمه او شپږمه مصرعه په خپلو کښې هم قافیه وی لکه د بنیر د جنگ دا چاربیته چې طالب گل لیکلے ده-

معامله جوړه شوه د کفر د اسلام

پکښې توئ شو د حضرت د باغ گلونه

د انگریز لښکرې راغلی له لاهوره

څنې توپې غنبارې څنې هاتیان وو

www.pukhto.net

څوک خبر نه وو له دې کافر له زوره

ځنې خره ځنې ټټوان ځنې سیکان وو

دبدبه یې وه خوره تر هره لوره

ورسره د پښتنو ښکلی سپایان وو

له ډیلی نه یې راپورته کړو خپل قام

په ملکا باندې یې جمع کړل فوځونه

معامله جوړه شوه د کفر د اسلام

پکښې توې شو د حضرت د باغ ګلونه

پینځم قسم

د چاربیتې یو قسم داسې دے چې مطلع یې درې مصرعې لری او درې واره په بیله بیله قافیه کښې وی دریمه مصرعه یې دوه برخې وی او په قافیه کښې برابر وی. په داسې چاربیته کښې د بندونو یا کړو جوړولو طریقه دا وی چې د اولنی بند اخری مصرعه د مطلعې د وړومبۍ مصرعې هم قافیه، د دویم بند اخری مصرعه د مطلعې د دویمې مصرعې هم قافیه او د دریم بند اخری مصرعه د مطلعې د دریمې مصرعې هم قافیه راوړلے شی او دغه شان یوه کړی یا بند پوره کیږی لکه د محمد علی دا چاربیته۔۔۔

د مینې سره شراب

ساقی راوره جامونه

یو ځل کنه په مانوش کړې ګوره یم در ته په سوال

زه تږے د وصال

www.pukhto.net

یو خل کړه په ما نوش

زړګي مې کوي جوش

صدا مې کړه په ګوش

په غم کښې دې صنم په ما تیر یوې دا عذاب

د مینې سره شراب

په غم کښې دې صنم

دستر ګو مې څي نم

وهلې نه شم دم

زۀ پروت یمه بې دمه څکه دې په ما غمونه

ساقي راوړه جامونه

زۀ پروت یمه کریږم

دلبر پسې ټولیږم

د حاله نه خبریږم

د خدای د پاره راشه لږ ښکاره کړه شینکي خال

زۀ تګي دو صال

شپږم قسم

د چاربیتې یو بل قسم داسې وی چې مطلع ئې څلور مصرعې لري ورومبۍ او دویمه په یوه قافیه کښې او دریمه او څلورمه په بله قافیه کښې وي۔ هر بند ئې اته مصرعې وي ۔ لکه د مثنوي په طرز وي یعنې ورومبۍ دوه مصرعې په یوه قافیه کښې۔ دریمه او څلورمه په بله قافیه کښې

Pukhto.Net پښتو
www.pukhto.net

پینځمه او شپږمه په بله قافیه کښې او اوومه او اتمه په بله قافیه کښې وی
یعنې ځلور بیل بیل شعرونه وی۔ نهمه مصرعه د مطلعې د اخری مصرعې
هم قافیه راوړے شی او ورپسې د مطلعې اخری مصرعه تکرارولے شی لکه
دا چاربیته۔۔

کارونه گوره د خاوند
نور به یې نه وه په دنیا ژوند
وخت د زوال وو پرې خزان ولگید
د سوریزو لاندې ملتان ولگید
کارونه گوره د سبحان
شو ننگرهار نه راروان
مزل یې کولو په تلوار
ملتان د دلې وو سردار
مخکښې به تلو لکه د شیر
ملگری وو ورسره دیر
داړې به کولے دوی مدام
چرې گیر شوے نه وو په دام
د توری غوږې یې په هندوستان ولگید
د سوریزو لاندې ملتان ولگید

اووم قسم

د چاربیتې بل قسم داسې وی چې ټوله چاربیته مقفیٰ وی او د

www.pukhto.net

مصرعو تر مینځه يې مخصوص قسم سجع وي داسې چاربیتو ته زنځیري ونیلې شي- د د اسې چاربیتو د بندونو مصرعې په دې ترتیب وي چې وروميۍ، دریمه او پینځمه په یوه قافیه کښې او دويمه، ځلورمه او شپږمه په بله قافیه کښې وي وروسې د مطلعې د وروميۍ مصرعې هم قافیه مصرعه راوړے شي دهغې نه پس د مطلعې د دویمې مصرعې تکرار وي لکه د محمد دین دا چاربیته---

کله به راشے په پوښتنه د ملنګ کړې ځنګ
لرې کړه زنګ شوم رنګ ستا په تهمت کښې
کله به راشے چې دې وکړمه دیدار سحار
زړه مې پرهار د یار له لاسه دیر دے
شومه په غم کښې ستا د مینې ګرفتار په جار
وسوم په نار انګار رانه چاپیر دے
آخر به تیر شي د نیمګړې دنیا وار په خوار
ماځله ازار بیمار په زلفو ګیر دے
مخ دې چراغ دے پرې راځم لکه پتنګ په شرنګ
لرې کړه زنګ شوم رنګ ستا په تهمت کښې

په دې قسمه چاربیتو کښې د مطلعې وروميۍ مصرعه د دویمې مصرعې نه درې سیلابه زیاته وي او د بندونو مصرعې يې هم داسې وي چې وروميۍ، دریمه او پینځمه د دویمې، ځلورمې او شپږمې نه درې درې سیلابه زیاتې وي او دغسې دا التزام په ټوله چاربیته کښې شوے وي-

www.pukhto.net

دنشر صنفونه

www.pukhto.net

افسانه

افسانه د دیر جدید دور پیداوار دے د دې صنف په متعارف کولو اومنظر عام ته په راوستو کښې د نوی دور د کرمو او انسانی مسائلو دیر غټ لاس دے. انسان لکه چې وړاندې هم ونیلی شوی دی د قصې دیر شوقین دے او قصه دیره د پخوانه مونږ سره موجوده ده. افسانه هم د دغې قصې یو نوے شکل دے. د قصې شوقین انسانان چې کله د وخت د کمی ښکار شو نو هغوی په دې تکل کښې شو چې چرته یوه داسې لنډه ادب پاره پیدا کړی چې مختصره هم وی او د قصې خوند هم په کښې موجود وی. په دغه تکل کښې هغوی افسانه ایجاد کړه کومه چې د اختصار سره سره یوه پوره قصه هم وی.

ایډګر ایلن پو وانی چې افسانه هغه مختصره قصه ده چې د نیمې ګینټې نه واخلې تر یوې یا دوو ګینټو پورې لوستے شی. مطلب ئې دا دے چې افسانه دومره مختصره پکار ده چې په یوه ناسته کښې ختمه شی. خو ولې دا تعریف هم دیر نیمګړے دے ځکه چې په دې کښې د فنی خصوصیاتو ذکر بیخو نه دے شوے. لکه دیر خلق وانی چې افسانه مختصر ناول دے خو داسې نه ده. د افسانې خپل یو تکنیک دے. بل اختصار، منصوبه او کرة ورة ئې هم د ناول نه بیخی جدا دی. البته ځنې خلقو دا خدشه ظاهر کړے ده چې کله انسان لږه نوره ترقی وکړه او مصروفیات ئې نور زیات شو نو ناول به

www.pukhto.net

په ختم شی نو په بل ادب کښې نه شم ونیلے خو دا امکان په پښتو ادب کښې ډیر دے۔ خکه چې دلته ناول نه یواځې دا چې ډیر وروستو رارسیدلے دے بلکې لا تراوسه یې خپل مقام هم نه دے حاصل کړے او حال دا چې د وخت د کمی احساس ورځ تر ورځه زیاتیږی۔

د افسانې پوره تعریف کۀ ګران نه دے نو اسان هم نه دے خکه چې افسانه لکه د غزل په ظاهره مختصر او په معنوی اعتبار یو ډیر جامع محیز دے۔ بل د افسانې تعریف په دې وجه هم ډیر ګران دے چې ورځ تر ورځه پکښې نوې نوې تجربې کولے شی۔ د محترم قلندر مومند د افسانوی مجموعې "ګجرې" په پیش لفظ کښې لوئ نقاد مرحوم دوست محمد خان کامل لیکی چې "له ټولو وړومبے د افسانې دپاره لکه د هرې یوې قصې ضروری ده چې قصه وی لکه چې د قصې مقبولیت ضامن او ګواه دے مونږ قصې سره دومره رود دی یو چې د دې خبرې جواب چې قصه څۀ شے دے دوینا نه زیات احساس سره تعلق لری او د قصې تعریف زمونږ د ادبی احساس ،وجدان او ذوق یو داسې جز جوړ شوے دے چې ېرې د پوهیدو دپاره د وینا وسیله ضروری نه ده۔ د افسانې بل ډیر اهم خصوصیت دا دے چې وړه وی۔" نو د هغوی د دې تعریف په رڼا کښې دا ونیلے شو چې افسانه هغې وړې قصې ته وائی چې په هغې کښې یوه خاص واقعه یا پیښه په داسې انداز کښې بیان شوې وی چې په کښې لکه د ناول او داستان غوندې وضاحت او تشریح نه وی شوے او لیکونکی د خپل فن په زور څۀ خبرې محرګندې کړے وی او څۀ یې د لوستونکیو ذهن ته پرینښے وی۔ ډاکټر محمد اعظم اعظم په خپل کتاب "پښتو افسانه" کښې لیکی "افسانه دیو کردار دیو خاص

www.pukhto.net

حالت د ژوند د یو ارخ د یوې تجربې یا یو ذهنی کیفیت عکاسی کوی -"
مطلب دا چې که په ناول کښې ناول نگار د یو شخصیت د ژوند هر ارخ او ورسره تعلق لرونکی ټول محیزونه ذکر کوی نو دهغې برعکس افسانه د یو کردار یا د یو شخصیت د ژوند صرف په یو ارخ لیکلے شی.

دافسانی موضوع

محترم کامل مرحوم د "گجرې" په پیش لفظ کښې لیکی چې "هره یوه قصه یوه خاص موضوع لری او دغه موضوع د قصې له واقعاتو جوړیږی او لکه چې عرض وکړې شو د دې واقعاتو اجتماع او ترتیب یا تسلسل د قصې پلاټ وی- خو یو موضوع سره تړلی واقعات په ژوند کښې یو بل سره پیوست نه رادو محاریږی- د انسانی ژوند او فکر موضوعات او ارخونه ډیر او رنگارنگ دی او هم دغه شان دوی سره متعلق واقعات- د یو فنکار په مخکښې د یو موضوع په حقله د واقعاتو راټلو سره به ورومبے د دې نه چې دوی سره هغه نور واقعات چې د موضوع د جوتونے دپاره ضروری وی پیوست شی."

د موضوعاتو د تلاش دپاره هم مشاهده پکار ده چې څومره د یو افسانه نگار مشاهده تیزه وی دومره هغه په تیزی سره موضوعات پیدا کوی- خو دا ده چې دافسانې دپاره هره موضوع مناسب نه وی گنی لیکلے په هره موضوع شی- دافسانې نوم د موضوع نه پس کیښودے شی- دا د افسانې د هیرو یا هیروئن نوم هم کیدے شی او که په افسانه کښې د یوې جنبې عکاسی شوے وی نو دهغې جنبې نوم هم ورله کیښودے شی- بل

www.pukhto.net

داسې نوم هم کېښودے شي چې د افسانې د انجام سره تعلق لري که هيرو کامياب شوے وي نو د کاميابۍ او که ناکام شوے وي نو د ناکامۍ په اعتبار ورله نوم هم کېښودے شي - کله کله افسانه نګار يو تخيلاتي نوم هم ږدي او دا قسم نومونه جدت هم لري - ځنې افسانه ليکونکي د افسانې نوم متضاد او مهمل هم ږدي او دا قسمه نومونه هم لوستونکے ځان پله راکاږي - بهر کيف د افسانې نوم ښکلے او زړه راښکونکے پکار دے چې د لوستونکي فکر او نظر ته د موضوع په لور ترغيب ورکړي -

پلاټ

د موضوع موندو نه پس د افسانه نګار کار دا دے چې هغه پلاټ جوړ کړي - پلاټ د واقعاتو خاکې ته وئيلے شي - دا په افسانه کښې د پېښېدونکيو واقعاتو ترتيب وي - د پلاټ خوبي دا ده چې ژوند سره نزدے وي يعنې هغه واقعات کوم چې مونږ ته په امروزه ژوند کښې پېښېږي او وينو ئې که داسې نه وي نو بيا به په افسانه کښې معروضي صداقت نه وي - بل دا چې په افسانه کښې واقعات چې څنګه وي هغسې نه بيانېږي بلکې لږ دير مصنوعيت هم پکښې شامل وي خکه چې واقعات څنګه وي او هغسې وړاندې کړے شي نو بيا به هغه افسانه نه بلکې واقعه نګاري ګڼلے شي - پلاټ فطري، منظم او ساده پکار دے -

شروع

څنګه چې د افسانې نوم زړه راښکونکے پکار وي دغه شان ئې د

www.pukhto.net

شروع هم خیال ساتل پکار دی یعنې ورومبۍ جمله دومره جاند اره او متجسس پکار ده چې لوستونکی ترې د نظر لمنه خلاصه نه کړې شي - دا ورومبۍ جمله ساده او روانه هم کیدے شي او رنګینه او شاعرانه هم او که د چا د خبرې نه ئې شروع کوی نو هم د افسانه نګار خوښه ده- خو دا خیال ساتل ضروری دی چې شروع د بې مقصده طوالت ښکار نه شي-

واقعات

د افسانې د شروع یعنې تمهید نه پس د واقعاتو تحرُیک شروع کیږی- که دا واقعات په درامانی انداز کښې وی نو لوستونکی خوشاله وی او تر ختمیدو ئې نه پریږدی- دغه رنګ تجسس پکښې تر اخره پوری قائم ساتل پکار وی- په افسانه کښې څه مسائل بیانولے شي چې هغې سره په افسانه کښې کش مکش شروع شي او هم دغه کش مکش کښې افسانه نقطه عروج ته ورسی - او د دغې نه پس افسانه مخ په زوال روانه شي او په یوه منطقی نتیجه ختمیږی-

کردار نګاری

کردار نګاری هم د افسانې یوه ضروری برخه ده- د افسانې کردارونه د حقیقی انسانانو سره جوړ پکار وی - که په کردارونو کښې تصنع وی نو هغه د لوستونکیو په زړونو کښې ځائې نه شي موندلے- د افسانه نګار دپاره ضروری ده چې هغه د کردارونو نفسیاتی تجزیه وکړی- په کردارونو کښې یکسانیت نه دے پکار- دغه شان د هر کردار دپاره د هغه

www.pukhto.net

مناسب ژبه پکار ده. په عام او مثالي کردارونو کښې فرق سائل هم د افسانه نگار ذمه واري ده. مثالي کردار د نورو کردارونو نه لوړ وچت پکار دے خو دومره نه چې فرښتو ته ورسي.

مکالمه

په افسانه کښې د مکالمې د اهميت نه هم انکار نه شي کيدے ځکه چې مکالمې د کردارونو په عادتونو او خصلتونو رڼا پريباسي او واقعات هم مخ په وړاندې روان ساتي. مکالمې د کردار او واقعې په مناسبت پکار دي. او د غير ضروري مکالمو نه ډډه پکار ده.

منظر نامه

هر کردار په يو منظر کښې اوسي او دغه شان هره واقعه په يو نه يو منظر کښې پيښيږي. او هر کله چې په افسانه کښې يوه واقعه يا د يو کردار د ژوند يو اړخ ښيلے شي نو ضروري ده چې په افسانه کښې به منظر خامخا وي. ښو افسانه نگار له پکار دي چې په دې سلسله کښې مقاميت ته زياته توجه وکړي ځکه چې د هغې نه هغه ښه واقف وي.

ربط

د افسانې د پاره بل اهم څيز ربط دے. د يوې افسانې د پاره ضروري ده چې د هغې واقعات مربوط يعنې د يو بل سره تړلي وي. د واقعاتو منتشر کيدل د افسانې خامي گڼلے شي ځکه چې په داسې صورت کښې د افسانه

www.pukhto.net

نګار نه وحدت تاثر متاثره کېږي کوم چې د افسانې لازمي جز دے۔

وحدت تاثر

د وحدت تاثر په ضمن کښې دا خبره یاد ساتل پکار دي چې په افسانه کښې غیر ضروري واقعات او اضافي خبرې را نه شي۔ ځکه چې افسانه د اختصار سره سره تندي هم غواړي او افسانه نګار په لږ او محدود وخت کښې دیر ځه ونیل غواړي۔

اختصار

محترم کامل مرحوم د "ګجرې" په پیش لفظ کښې لیکي چې "اختصار د افسانې ځان له یو بیل خصوصیت دے او دغه خصوصیت د افسانې په پلاټ کښې دا امتیاز پیدا کوي چې د غیر ضروري واقعاتو د ویستلو او د دغسې تفصیلاتو نه د ځان ژغورلو عمل به د افسانې په پلاټ کښې زیات سخت وي۔" یعني د افسانې دپاره اختصار ضروري دے او د اختصار نه مراد د غیر ضروري واقعاتو نه ځان ساتل دي۔

www.pukhto.net

ډرامه

ډرامه د یونانی لفظ Drau نه اخستے شوے ده چې معنیٰ ئې عمل یا په کولو سره ښئیل ده۔ او دغه وجه ده چې په خالص ادب او ډرامه کښې فرق ښکاره دے۔ ډرامه د لوستو مخیز نه دے بلکې د عمل سره تعلق لری۔ تر کومې چې ډرامه د الفاظو په گرفت کښې وی نو هغه یو بې ساه مخیز وی۔ خو چې کله دغه بې ساه مخیز د کردارونو په ذریعه پیش کړې شی نو لکه چې روح په کښې واچولے شی۔ پوهانو د دې رنگ رنگ تعریفونه کړی دی څوک وائی دا د فطرت نقالی ده څوک وائی د حقیقت عکاسی ده۔ غرض دا چې د یو ژوند یو اړخ په کولو سره ښئیلو ته ډرامه وئیلے شی۔

موضوع

د ټولو نه اول د ډرامې دپاره ضروری مخیز موضوع ده۔ د ډرامې دپاره د موضوع هیڅ قسمه قید نشته د ژوند په هر اړخ ډرامه لیکلے شی۔ لکه معاشرتی، قومی، نفسیاتی، جذباتی، معیشتی غرض د ژوند هر اړخ د ډرامې موضوع کیدے شی۔ او په دې موضوع کښې د ډرامې پیغام موجود وی۔ ځکه چې د ډرامه نگار غرض خلقو له څه پیغام ورکول وی۔ او هغه دغه پیغام د ډرامې د کردارونو په ذریعه خلقو ته رسوی۔ خو د ژوند سره تړلی موضوعات ورله ضروری دی۔

www.pukhto.net

قصه

د درامې دپاره دویم اهم محېز قصه ده -په هره درامه کښې لکه د ناول او افسانې یوه قصه وی خو په درامه کښې د ناول او افسانې په نسبت قصه د مکالمو او کرد ارونو په ذریعه مخ په وړاندې ځی - دا قصه د عام ژوند نه اخستے شوے وی-

پلاټ

د درامې دپاره بل اهم محېز پلاټ دے - پلاټ د واقعاتو ترتیب ته ونیلے شی- یعنې په درامه کښې د راپیښیدونکیو واقعاتو ترتیب کوم چې یو درامه نگار په خپل ذهن کښې جوړوی هغې ته د درامې پلاټ ونیلے شی- دا هم د درامه نگار ذمه واری ده چې د خپلې قصې واقعاتو له یو ښهٔ ترتیب ورکړی - او چې کوم واقعات وړومبی ښنیل مقصود وی هغه وړومبی او چې کوم وروستی ښنیل پکار وی هغه وروستو وښیی- کله کله درامه نگار د درامې انجام وړومبے وښیی او بیا دغې انجام ته د رسیدو واقعه بیان کړی-

کردارنگاری

د درامې دپاره بل ډیر اهم محېز کردار نگاری ده د څهٔ په وجه چې درامه، درامه گڼلے شی- ځکه چې په درامه کښې قصه هم د دغې کردارونو په ذریعه پیش کولے شی - دغه کردارونه واقعاتو سره مخ کیږی چې په

www.pukhto.net

نتیجه کښې يې قصه مخ په وړاندې ځي او د يو تصادم شکل اختياروي. د
ډرامې کردارونه د ناول د کردارونو نه ګران وي ځکه چې د ناول انداز
بيانيه وي او ناول نګار د خپلو کردارونو په حقله لوستونکيو له معلومات
ورکولے شي ولې ډرامه نګار د خپلو کردارونو په حقله هيڅ نه شي وئيلے
او د يو کردار پيژندګلو هم د هغه په ذريعه کوي. او هم دغه وجه ده چې په
ډرامه کښې کردارنګارۍ ډير اهميت لري.

مکالمه

د ډرامې دپاره بل اهم څيز مکالمه ده. ځنګه چې د ډرامې
دپاره کردارونه ضروري دي دغه رنګ ورله مکالمې هم ضروري دي.
او چې هر کله ګڼ کردارونه موجود وي نو ضروري ده چې هغوې به
په خپلو کښې خبرې هم کوي. د کردارونو دغې خبرو ته مکالمې
وئيلې شي. هسې خو کردارونه په ناول او افسانه کښې هم وي خو چونکې
د ډرامې انداز لکه د ناول او افسانې بيانيه نه وي. ځکه نو په ډرامه کښې د
مکالمو نه کار اخستے شي او د مکالمو په ذريعه قصه مخ په وړاندې بوتلې
شي. په ډرامه کښې کله کله خود کلامي هم کولے شي. بل لکه چې اګاهو
ووئيلې شو چې ناول نګار د خپلو کردارونو په حقله لوستونکيو له
معلومات ورکولے شي خو ډرامه نګار د خپل کردار پيژندګلو هم د هغې
کردار په ذريعه کوي. او دغه پيژندګلو د مکالمو په ذريعه کولے شي يعنې د
يو کردار د سيرت پته د هغه د مکالمو نه لګي. مکالمې د کردار سره
جوړې چستې او زړه راښکونکے پکار وي.

www.pukhto.net

دهرې ډرامې اول شروع وي بیا مخ په وړاندې تګ وي، بیا تصادم او کشمکش وي، د هغې نه پس عروج او د عروج نه پس انتها یعنې په یوه منطقي نتیجه د هغې ختمیدل وي - د دې دپاره عالمانو ډرامائي خطونه وضع کړي دي چې محه په دې ډول دي---

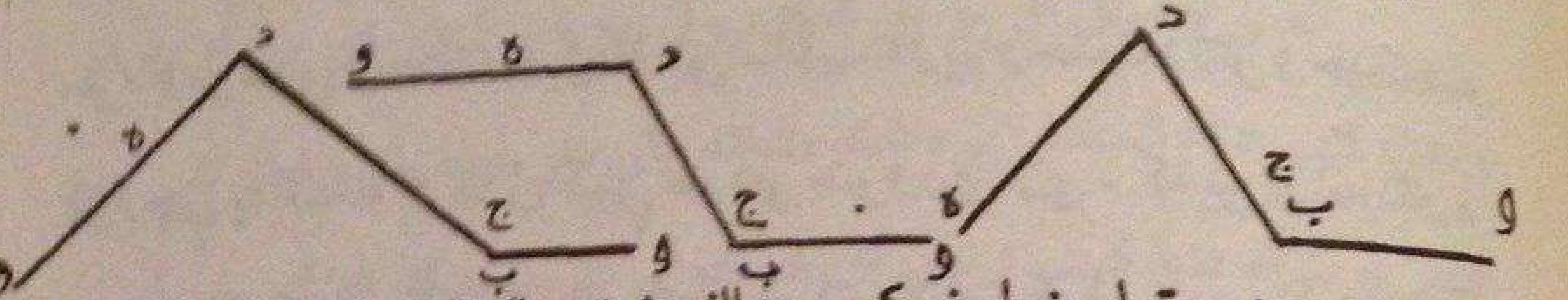

په دې ټولو خطونو کښې د الف نه تر د "ب" پورې برخه مشترک ده یعنې په دې برخه کښې د ډرامې د کردارونو پیژندګلو کولے شي قصه یا واقعات پیدا کیږي - د "ب" نه د "ج" پورې واقعات په وړو وړو په وړاندې ځي - د "ج" نه تر "د" پورې د واقعاتو پر مختګ تیز او تصادم یا کشمکش خپل عروج ته رسي - او "د" هغه مقام دے په کوم کښې چې واقعات یا حالات خپلې انتها ته رسي - بیا له دې نه پس د "د" نه تر "ه" او "و" پورې مختلف ډرامه نګاران واقعات د انجامه پورې د رسولو او د حل کولو کوشش کوي - په وړومبی خط کښې واقعات ناګهانه ختمولے شي - په دویم خط کښې واقعات په مزه مزه ختمیږي - او په دریم خط کښې واقعات لکه د وړومبی خط په تیزۍ سره ختمیږي - خو اصل کشمکش او تصادم د "ب"، "ج" او "د" تر مینځه پیدا کیږي -

بل اهم محیز وحدتونه دي چې په ډرامه کښې پکارولے شي - وړومبے وحدت زمان دے - دا د ډرامې هغه خصوصیت ته ونیلے شي چې په کښې واقعات په یو وخت کښې رانبکاره کیږي - که خبره د پلار نه خوی او نمسی ته ورسي نو د هغې مطلب به دا وي چې په دغه ډرامه کښې د

www.pukhto.net

وحدت زمان خیال ونه ساتلے شو - خو بعضې ښه ډرامه نګاران د وحدت زمان د خیال نه ساتلو باوجود ښې ډرامې لیکی- او محسوس کیږی نه - دویم وحدت نه وحدتِ مکان ونیلے شی- د دې وحدت اثر مخه ډرامه په یو مکان یا یوه محله یا یو ښار کښې پیښیږی- خو دتی وی د ډرامو په راتلو سره اوس د دې وحدت خیال نه شی ساتلے- دریم وحدت د تاثر وحدت دے کوم چې په افسانه او ناول کښې هم ډیر ضروری وی - که یو ډرامه نګار د وحدت تاثر خیال ونه ساتی نو هغه په خپل پیغام ورکولو کښې سخت ناکامه کیږی - ځکه چې د وحدت تاثر په ختمیدو د کتونکیو د قصې نه د پام اوړیدو خطره وی - او په هره ډرامه کښې کتونکیو یو خاص مرکزی نقطه یا خیال په ذهن کښې نیولے وی او غواړی چې د هغې انجام ووینی - د ډرامې دپاره وحدت عمل هم ډیر ضروری دے ځکه چې یو کردار په یو وخت کښې ښه او خراب یا ظالم او مظلوم دواړه نه شی کیدے، البته د واقعاتو په اثر کښې په یو کردار کښې تدریجاً فرق راتلل ممکن دی - بهر کیف عالمانو د ډرامې دپاره ټول وحدتونه لازمی ګڼلی دی- خو په دې وحدتونو کښې د ټولو نه اهم وحدت تاثر دے - د ډرامو ډیر قسمونه دی لکه المیه، طربیه، المناک طربیه، تاریخی او خیالی-

www.pukhto.net

ناول

قصې لوستل او يو بل ته اورول يو ډير زوړ فن دے او په هر وخت کښې دا د انسانانو يوه غټه مشغله پاتې شوے ده- او ونيلې شي چې قصې په ټوله دنيا کښې ونيلے او خوښولے شي- څنګه څنګه چې انسان ترقي کوله دغه رنګ قصه هم بدليدله يعني چې څومره د انسان په شعور کښې پوخوالي پيدا کيدهٔ، مسائل زياتيدل او د وخت د کمي احساس پيدا کيدهٔ نو وړې وړې قصو او داستانونو هم وخت په وخت شکلونه بدلول- او دغه شان د استان يا قصه د مکان او زمان د مختلفو درجو نه راتيرشو او د ناول شکل ئې اختيار کړو- د ژوند قدرونه خايول پکښې شروع شو- هسې د داستان او ناول په ترکيبي اجزاوٗ کښې څهٔ خاص فرق هم نشته- ناول کهٔ هرڅومره حقيقي وي هغه دلچسپ کيدے نهٔ شي ترکومې پورې چې پکښې د ليکونکي تخنيل نهٔ وي شامل شوے او يو داستان هم داسې نشته چې د تخنيل نه علاوه پکښې څهٔ نا څهٔ حقيقت نهٔ وي فرق صرف د زيات او کم دے-

ناول د اطالوي ژبې ټکے دے او د انګريزي په توسط مونږ ته رارسيدلے دے معنیٰ ئې نوے او عجيبه ده او په اصطلاح کښې هغه نثري قصې ته وائي چې موضوع ئې انساني ژوند وي- ناول ليکونکے د ژوند مختلف اړخونه پوره او په يو خاص ترتيب سره وړاندې کوي يعنې ناول

www.pukhto.net

دانسان دباطني او خارجي ژوند دتصادم یوه سلسله وي.

دناول دپاره قصه ضروري محیز دے. د قصې نه بغیر ناول نهٔ شي لیکلے. قصه د ناول د ملا تیر وي او قصه د یو محو یو بل سره ترلو واقعاتو یوې خاص نتیجې ته رسولو ته وائي. چې شروع، منځومانه او اختتام لري او د دې نه علاوه ورله تجسس هم ضروري محیز دے. د قصو هم مختلف قسمونه وي لکه یوه نیمه قصه بالکل خط مستقیم وي چې واقعات پکښې د یوې نقطې نه شروع شي او نیغ لار شي او په یوه نقطه ختم شي. بل قسم قصه د مثلث په شان یعنې درې کوتیزه وي په داسې قصه کښې واقعات د درېو نقطو سره یو ځائې کولے شي یعنې هیرو، هیروئن او رقیب. بل قسم داسې وي چې قصه د دائرې په شکل وي چې د کوم ځائې نه شروع شوے وي په هغه ځائې واپس ختمیږي. په ناول کښې قصه روانه پکار وي او چې یوه قصه محومره روانه وي دومره ناول ښهٔ ګڼلے شي.

پلاټ

د قصې د واقعاتو ترتیب ته پلاټ وئیلے شي. ناول نګار د خپلې قصې ټول بنیادي عناصر په یو منطقي ربط کښې راولي. ځکه چې کومه قصه هغه بیانول غواړي نو دا دهغهٔ په ذهن کښې داګاهو نه پرته وي. دپلاټ برخې وي لکه په وړومبۍ برخه کښې د کردارونو پیژندګلو کولے شي په بله برخه کښې د کردارونو په خپلو کښې تصادم پیدا کیږي. په بله برخه کښې دهغې مشکلاتو کوم چې کردارونو ته پیښ وي حل شروع کیږي او په اخره کښې په یوه منطقي نتیجه ناول ختمیږي. د پلاټ مثال د داسې

www.pukhto.net

تصویری خاکې دے چې داصل گومان پرې کیدے شي۔

کردار نگاری

کردار نگاری د ناول یو اهم عنصر دے۔ او د یو ناول د قصې ټول دارومدار د کردارونو په ټیک تخلیق باندې وی۔ کردارونو سره د زمان او مکان تصور ترلے پکار دے۔ د کردارونو دوه قسمه وی یو جامد او بل متحرک۔ جامد کردارونه تغیر نهٔ قبلوی یعنې تبدیلی پکښې نهٔ راځی او متحرک کردارونه لکه د ژوند وده مومی او وخت په وخت بدلیږی۔ د ناول کردارونه ژوندی پکار وی۔

مکالمه

د ناول دپاره بل شرط مکالمه ده او د هغې په ځپله موقعه استعمال دے۔ د دې په وجه د کردار خصوصیات په ښه طریقه واضحه کیږی۔ هسې خو مکالمه د ډرامې لازمی جز دے خو په ناولونو کښې هم مکالمې استعمالیږی۔ د ناول مکالمې چستې او ښې پکار وی خکه چې ښه مکالمه په قصه کښې ساه اچوی او کردار له یو نوې ژوند ورکوی۔ مکالمې کهٔ یو خوا د ناول په خوند رنګ کښې اضافه کوی نو بل خوا د ناول نګار یو بل صفت چې د ډرامه نگاری دے هغه هم ښکاره کوی۔

منظر نگاری

ناول کښې بل اهم محیز منظر نگاری ده۔ منظر نگاری پخپله محهٔ

www.pukhto.net

اهمیت نه لري صرف د کردارونو دپاره پکار ولے شي څکه چې د منظرونو د انسانانو سره خاص نسبت دے۔ هر انسان په یو نه یو منظر کښې اوسي۔ منظر کشي هم په دوه دوله ده یو د کلي، کوڅې، بازارونو او سړکونو او بله د قدرتي مناظرو وي۔ د کردارونو د غم او خوشالۍ جذباتو له اکثر د قدرتي منظرونو سره تشبیه ورکولے شي لکه د یو کردار په زړه کښې د غم طوفان، د خارجي طوفان د علامت په توګه پیش کولے شي۔ دغه شان پسرلے ګل او ګلزار د کردار د خوشالۍ او سکون دپاره پیش کولے شي۔

په ناول کښې یو تخنیلي ژوند وړاندې کولے شي چې حقیقت هم وي او قیاس ته نژدے هم وي۔ ژوند د مختلفو تضاداتو او اختلافاتو یوه مجموعه ده۔ ناول نګار له پکار دي چې د زمان او مکان په تغیراتو ژور نظر لري۔ د هر وطن او هر ځاې د ماحول تبدیلۍ، د رسم و رواج تبدیلۍ پکار دي چې د هغه په نظر کښې وي۔

ناول د ژوند عکاسي کوي د دې وجې نه هغه ناول زیات کامیاب ګڼلے شي کوم چې ژوند سره نژدے وي۔ غرض دا چې ناول د ادب یو اهم صنف دے او یو خاص تکنیک لري چې پکښې صرف د ژوند نقشه نه شي پیش کولے بلکې د ژوند د نوې سره د تخلیق کولو د کوشش اظهار هم پکښې وي۔ په ناول کښې یو خاص ترتیب او تسلسل لازمي محیز دے۔ دغه رنګ د ناول دپاره ژبه خوږه ادبي او روانه پکار ده۔

د ناول ګڼ قسمونه دي لکه کرداري ناول چې ټوله قصه ئې د یو مرکزي کردار نه چاپیره چورلي۔ بل قسم دراماتي ناول دے په د اسې ناول کښې واقعات لکه د درامې ژر ژر بدلیږي تبدیلۍ پکښې راځي او

www.pukhto.net

ډېرې نتیجې د توقع نه خلاف وي- بل قسم د مهماتي ناول دے په داسې ناول کښې قلم په قلم نوي نوي مهمونه مخې ته راځي- بل قسم د واقعاتي ناول دے په داسې ناول کښې واقعات راجمع شوي وي او زيات زور پکښې په قصه اچولے شوې وي او د کردارونو په ځائې پکښې واقعاتو ته اهميت حاصل وي- بل قسم د نظرياتي ناول دے کله کله ناول ليکونکے محۀ خاص نظريه د ناول په ذريعه پيش کول غواړي دا د جديد دور پيداوار دے- بل قسم تاريخي ناول دے په داسې ناول کښې يو تاريخي دور د پس منظر په توګه پکاروَلے شي- کله کله پکښې تاريخي کردارونه هم مخې ته راځي- بل قسم جاسوسي ناول دے د دې ناول بنياد په تجسس او حيراني اېښودے شوي وي په داسې ناولونو کښې لکه د داستان عجيبه او نا اشنا خبرې او فوق الفطرت کردارونه وراندې کولے شي- غرض دا چې په ناول کښې د ژوند د مختلفو تجربو او واقعاتو بيان کېدے شي-

Pukhto.Net
پښتو
www.pukhto.net

تکل

په انګريزۍ کښې ورته Essay وائي چې د فرانسيسي ژبې Essai نه جوړ شوے دے او مونډ ئې د عربۍ السعی دے۔ اردو کښې ورته انشائيه او پښتو کښې ورته تکل وئيلے شي۔

د تکل مخه مخصوص هيئت نشته او نه ورله دا ضروري ده چې دا دې خامخا د مضمون په هيئت کښې وليکلے شي لکه چې ځينې خلقو د مضمون د هيئت پورې خاص کړے دے۔ بلکې تکل د افسانې، درامې، سفرنامې او رپورتاژ په شکل کښې هم ليکلے شي۔ کله کله په تکل کښې د قصې عنصر شامل شي ولې تکل د هغې شکل نه اختياروي۔ دغه شان کله کله تکل ليکونکے د مکالمو نه کار اخستل شروع کړي چې هغې سره تکل د درامې په حدودو کښې داخل شي خو درامه نه شي۔ دغه شان کله کله تکل د رپورتاژ او د سفرنامې د تکنيک نه هم فائده اخلي او کله کله د طنز و مزاح نه خو نه ترې سفرنامه جوړيږي او نه رپورتاژ او نه ترې طنزيه يا مزاحيه مضمون جوړيږي۔

تکل عام طور باندې د مضمون په هيئت کښې ليکلے شي خو د مضمون سره توپير لري۔ ځکه چې مضمون يو خاص ترتيب او توازن لري، وړومبے پکښې تمهيد وي بيا خوبۍ او خامۍ په دلائلو سره بيانولے شي او په اخر کښې ترې يوه نتيجه هم اخذ کولے شي۔ د دې برعکس تکل ليکونکے

www.pukhto.net

د موضوع باره کښې خپلې ذاتي تجربې او انفرادي تاثرات داسې وړاندې کوي چې د هغه د شخصیت یو پټ اړخ لوستونکیو ته ښکاره کېږي او لوستونکی د موضوع په ځاې د لیکونکی په ذات کښې دلچسپي اخستل شروع کوي- د دې نه علاوه مضمون د یوې خاص منصوبه بندۍ د لاندې لیکلے شي او لیکونکے د موضوع نه یو خوا بل خوا نه شي تلے - د موضوع نه یو خوا بل خوا تلل ځکه ته چې ګریز ونیلے شي هر څو کهٔ د تکل دپاره شرط نه دے خو تکل لیکونکی ته اختیار شته دے چې کهٔ ګریز کول غواړي نو کوي دې - خو د ګریز مطلب دا نه دے چې لیکونکے دې بیخي لار خطا کړي او واپس دې را نه شي - د ګریز غرض دا وي چې د تکل لمن فراخه کړې شي او لیکونکے چې ځۀ ونیل غواړي هغه په ښه طریقه ووائي - د مضمون په نسبت تکل زیات لچکدار وي او هم دغه وجه ده چې تکل کله د ډرامې، کله د افسانې، کله د سفرنامې او کله د رپورتاژ شکل اختیاروي - دغه شان په تکل کښې د طنزومزاح نه هم کار اخستے شي خو طنز و مزاح د تکل دپاره شرط نه دے- په تکل کښې لکه د مقالې غوندې تحقیقي خبرې نه شي کولې او نه په کښې لکه د مقالې د حوالو ضرورت پیښیږي - البته کهٔ تکل لیکونکے په چا طنز کوي او ځۀ غلطې حوالې د مزاح پیدا کولو په خاطر وړاندې کوي نو ځۀ بده نه ده.

پښتو ته دا صنف داردو نه اګاهو راغلے دے- او د دے صنف دپاره د تکل نوم په وړومبی ځل اولسی ادبی جرګې استعمال کړے دے- په پښتو کښې وخت په وخت هر څو کهٔ ئې تعداد کم دے خو ښهٔ ښهٔ تکلونه لیکلی شوي دي - چې په مختلفو اخبارونو او مجلو کښې چاپ شوي دي - د

www.pukhto.net

ماسټر عبدالکریم په "جولۍ ګلونه" کښې د افسانو نه علاوه څنې تکلونه هم شته دے. دغسې د ډاکټر محمد اعظم اعظم په "لښې" کښې هم څنې تکلونه شته دے. تر اوسه په پښتو کښې د تکلونو مکمل کتاب د ډاکټر اسرار "د تکل په تکل کښې" دے چې په کال ۱۹۹٤ کښې چاپ شوے دے. هسې نن سبا تکل ته د لیکونکیو پام شوے دے او ډیر نوی لیکونکی دې میدان ته راوتی دی او دومره ښۀ تکلونه لیکی - چې د اندازه ترې ډیره په اسانه لګی چې د تکل مستقبل روښانه دے. زۀ د کتاب د طوالت له خاطره لکه چې نورو صنفونو کښې د بحث په وخت ما د لیکونکیو د ذکر نه ډډه کړے ده دلته هم د تکل لیکونکیو د ذکر نه خان ژغورم -

Pukhto.Net
پښتو

www.pukhto.net

خاکه

په انګریزۍ کښې سکیچ Sketch په پښتو او اردو کښې ورته خاکه وئیلے شي- سکیچ Sketch د فن مصورۍ اصطلاح ده چې پکښې د څو کرښو په مدد سره د یو شخصیت د مخ خدوخال واضحه کولے شي- دغه شان په دې ادبي صنف کښې لیکونکے لکه د مصور د لفظونو نه هغه کار اخلي کوم چې مصور د کرښو نه اخلي- خو د خاکې د پاره ضروري محض اختصار دے- یعنې خاکه لیکونکی له پکار دي چې هغه د کوم شخصیت خاکه لیکي نو چې د هغه پوره تصویر جوړ نه کړي لکه څنګه چې په شخصیت نګارۍ کښې د یو شخصیت پوره تصویر پیش کولے شي- او په خاکه نګارۍ او شخصیت نګارۍ کښې هم دغه فرق دے- خاکه لیکونکے به د دې خبرې ډیر خیال ساتي چې په لږو ټکو کښې د یو شخصیت خدوخال داسې واضحه کړي چې د هغه پوره تصویر د لوستونکیو مخې ته را نه شي بلکې څه لږ ډیر خدوخال ئې ښکاره شي-

خاکه نګار له د یو شخصیت د خوبیو او خامیو نه خبریدل ډیر ضروري وي- دغه شان ښځې داسې صفتونه هم شته چې هغه نه خو په اخلاقي خوبیو کښې شمیرلے شي او نه په خامیو کښې راځي لکه د هغه لباس، د هغه تګ، د هغه ناسته پاسته، د هغه خوراک، د هغه مشغلې او نور- خاکه لیکونکی له پکار دي چې هغه د دې ټولو خبرو نه اګاه وي- په

www.pukhto.net

خاکه کښې د يو شخصيت محض د خاميو او خوبيو ذکر نه وي بلکې دواړه په يو خاص تناسب او ايمانداري سره بيانولے شي- څکه چې په خاکه نګارئ کښې خاکه ليکونکی له غير جانبدار پاتې کيدل ضروري دي- که چرې خاکه ليکونکے غير جانبدار نه وي نو هغه به په خپله خاکه کښې هغه شخصيت هغسې پيش نه کړې شي څنګه چې هغه دے-

که په يوه خاکه کښې د يو شخصيت صرف خوبۍ بيان شي نو هغه به خاکه نه بلکې مدحيه مضمون ګڼلے شي- دغسې که صرف خامۍ ئې بيان کړې شي نو هغه به هجو او د چا په شخصيت پورې تتوبې وي- البته د هغه شخصيت د خاميو بيانولو په وخت د دې خبرې خيال ساتل ډير ضروري دي چې د هغه شخصيت سره د عقيدت لرونکيو زړونه ازار نه شي- او په خاکه کښې د تولو نه ګران کار هم دا دے- دغسې د هغه شخصيت په خوبيو بيانولو کښې هم د دې خبرې خيال ساتل پکار دي چې مدح خوانی ترې جوړه نه شي- بلکې چې يو شخصيت څنګه وي هو بهو هغسې ئې پيش کول پکار وي-

د ادب عالمانو خاکه نګارئ صرف د شخصيت پورې محدود يو صنف ګڼلے دے تر دې پورې چې د هغه شخصيت په فن او فنکارئ د څه وئيلو امکان ئې هم د خاکې د دائرې نه ويستلے دے او هغې ته ئې تنقيدي مضمون وئيلے دے- د يو شخصيت د خاکې ليکلو په وخت د هغه فن، د هغه عهده، او په معاشره کښې د هغه مقام د خاکه نګار سره په خاکه ليکلو کښې ډير لاس کولے شي خو د هغه په فن د تبصرې اجازت نه ورکوي-

په خاکه نګارئ کښې حليه نګاري هم کيدے شي ولې اکثر

www.pukhto.net

لیکونکی په کردار نګارۍ زور اچوی- مطلب دا چې حلیه نګاری د خاکې دپاره لازمی محیز نۀ دے- دغه رنګ په خاکه کښې مزاح هم ضروری نۀ دے خو کۀ یو لیکونکے داسې کوی نو ځۀ بله خبره نۀ ده- خو دا خیال ساتل پکار دی چې مزاح مضحکه خیز نۀ وی- غرض دا چې خاکه یو داسې مضمون ته وئیلے شی چې په هغې کښې په ذاتی حوالې سره د یو شخصیت اهم اړخونه په اختصار سره په ډیره ادبی ژبه کښې بیانولے شی-

Pukhto.Net
پښتو

www.pukhto.net

رپورتاژ

رپورتاژ د فرانسیسي ژبې تکے دے په انګریزي کښې ورته Reportage وئیلے شي او لکه د نورو ډیرو ادبي صنفونو دا صنف هم د مغرب نه راغلے دے.

د رپورتاژ تړدے تعلق د صحافت سره دے خو فن ئې خالص ادبي دے- یعنې چې کله په یو رپورټ یا یو خبر کښې د لیکونکی خپل جذبات او احساسات داخل شي نو هغه رپورتاژ شي- د رپورتاژ واقعات او کردارونه حقیقي وي او لیکونکے ئې په خپله یو مرکزي کردار وي- مطلب دا شو چې یوه واقعه یا حادثه په خپلو سترګو لیدل او بیا هغه د خپلو جذباتو او احساساتو سره نورو ته وړاندې کول او د هغې محرکات او پس منظر ښنیل رپورتاژ دے- د دې برعکس په اخباري رپورټ یا خبر کښې صرف د هغه واقعې یا حادثې د سترګو لیدلے حال بیان شوے وي- ولې د لیکونکی خپل تخنیل په کښې نه وي شامل شوے- که چرې د رپورتاژ نه د لیکونکی شخصیت بهر کړې شي نو رپورتاژ به رپورتاژ پاتې نه شي او هغه وسعت او معنویت به بیخي ختم شي کوم چې د لیکونکی مقصود وي.

د ادب استاذان دا خبره کوي چې د خارجیت او داخلیت د امتزاج نه ادب پیدا کیږي- په رپورتاژ کښې د خارج بیان په داسې انداز کښې کولے شي چې د لیکونکی داخلیت په کښې شامل وي او له دغې وجې عالمانو

www.pukhto.net

رپورتاژ ادبي صنف ګڼلے دے۔

په رپورتاژ کښې لکه د ډرامې د دريو وحدتونو يعنې زمان، مکان او تاثر خيال ساتلے شي او په دې حساب رپورتاژ لږ لږ ډرامې ته نژدے وي۔ دغه رنګ په افسانه کښې قصه يو بنيادي محيز ګڼلے شي ۰او د واقعاتو تر مينځه ئې يو منطقي ربط هم وي. ولې په رپورتاژ کښې يوه مربوطه افسانه نه وي موجوده خو د قصې ځنې عناصر په کښې موجود وي۔ او د قصې دغه عناصر د لوستونکيو تجسس سيوا کوي۔ د افسانې برعکس رپورتاژ په يوه منطقي نتيجه نه ختميږي۔ مطلب دا چې په رپورتاژ کښې که قصه نه وي نو د قصې عنصر ضرور لري۔

ځنې خلقو رپورتاژ د سفرنامې نه وېستلے شوے يو صنف ګڼلے دے۔ خو داسې بيخي نه ده ځکه چې د سفر نامې دپاره سفر لازمي محيز دے او د رپورتاژ دپاره سفر شرط نه دے هر ځائې او هر وخت ليکلے شي۔

رپورتاژ هم لکه د سفرنامې يو بيانونکے صنف دے او صفت ئې دا دے چې په دې کښې حقيقي تير شوي واقعات ذکر کولے شي خو په داسې طريقه چې د ليکونکي عمل دخل په کښې ډير ښکاره وي۔ بل دا چې د رپورتاژ دپاره صداقت ډير ضروري محيز دے۔ او د دغې صداقت د ښکاره کولو دپاره د رپورتاژ ليکونکے اکثر د واحد متکلم صيغه استعمالوي او د ټولو نه اهم کتونکے د دغې واقعې هغه په خپله وي۔ په ناول او افسانه يا ډرامه کښې ليکونکے کردارونه رغوي او په خپله په کښې پټ ناست وي ولې په رپورتاژ کښې ليکونکے په خپله د ټولو نه اهم کردار وي او يو داسې کردار چې نور لوستونکي د ګوتې نه نيولي د ځان سره ګرځوي۔ دغه

www.pukhto.net

شان په افسانه، درامه یا ناول کښې کردارونه او مقامونه هم حقیقي نه وي ولې د رپورتاژ کردارونه او مقامونه حقیقي وي۔ په رپورتاژ کښې د شخصیاتو د کردارونو نه علاوه نور غیر معروف کردارونه هم وي او دغه غیر معروف کردارونه د خپلو اوصافو په ذریعه پیژندلے شي۔

دادب عالمانو د ښه رپورتاژ تعریف داسې کړے دے چې هغه به نه ټول خارجي وي او نه به ټول داخلي وي بلکې د دې دوارو امتزاج به وي۔ ژبه به يې ساده، موثره او اسانه وي۔

Pukhto.Net
پښتو

www.pukhto.net

سفرنامه

سفرنامه په بیانونکیو صنفونو کښې شمیرلے شي دا یو داسې ادبي صنف دے چې زیاتره د مشاهدې سره تعلق لري او د تخلیق عنصر په کښې ډیر کم وي- په سفرنامه کښې لیدلې شوې واقعات او حالات بیانولے شي خکه نو د سفرنامې لیکلو دپاره وړومبنے شرط سفر کول دي- د سفر په دوران کښې سړے هغه خایونه او هغه خلق ویني کوم چې هغه له دې نه اګاهو نه وي لیدلے - دغه خایونه او خلق د هغه دپاره نااشنا او عجیبه وي او د دغې نااشنا خایونو او خلقو لیدل د سړي تجسس که یو خوا سفر ته جوړوي نو بل خوا هغه دا هم غواړي چې دا هر څه کوم چې هغه ویني او خوند ترې اخلي هم هغسې نورو ته بیان کړي چې هغوی هم ورسره په دغه خوند او مزه کښې شریک شي- خو هر سفر کونکے سفرنامه نه شي لیکلے صرف هغه سفر کونکے سفرنامه لیکلے شي چې هغه خالص د سیل او تفریح دپاره سفر کوي- د سیلاني برعکس هغه خلق کوم چې د څه مجبورۍ او یا څه غرض دپاره سفر کوي د هغوی ترمخه ضروري څیز د هغې غرض یا مقصد حصول وي خکه نو د یو سیلاني په نسبت هغه د سفر نه نورې فائدې نه شي اخستے او نه د هغه خپل فرض هغه دې ته پرېږدي چې هغه دې مشاهده وکړي او هغه دې بیا قلمبند هم کړي- د هغه خپل غرض او مقصد د هغه دپاره دومره اهم وي چې هغه د نااشنا خایونو او نظارو نه هغه خوند نه شي

www.pukhto.net

اخستے کوم چې ترې يو سيلانے اخلي۔

انسان سفر ولې کوي؟ هغه د غني خان خبره چې "دے بچے د تغير دے په يو حال کښې نه تينګيږي" انسان فطري لحاظ سره تنوع پسند دے په يوه علاقه او يو ماحول کښې د څۀ وخت تيرولو نه پس ئې د هغې نه طبيعت موړ شي او زړۀ ئې غواړي چې بل خوا ته لاړ شي۔ او هم له دغې وجې اکثر خلق سفر کوي۔ سفر عارضي نقل مکاني وي خو د انسان دپاره يوه لويه تفريح وي۔ او چې کله دغه سفر وکړي او واپس راشي نو هم هغه کور او کلے ورته نوے نوے ښکاري۔ بله غټه خبره دا هم ده چې سفر صرف د تفريح دپاره نه وي۔ په قرآن کريم کښې خدائې پاک فرمائيلي دي چې "زما په زمکه کښې وګرځئ" مطلب دا چې زما قدرتونه وګورئ۔ نو د سفر يوه فائده دا هم وي چې انسان ډير څۀ ويني ډير څۀ زده کړي او چې هر کله هغه خپله دغه مشاهده د سفرنامې په شکل کښې نورو ته وړاندې کړي نو کۀ يو خوا هغوي له د هغې ځايونو کوم چې دۀ ليدلي وي او هغوي ترې خبر نه وي په حقله معلومات ورکړي نو بل پله هغه خلق کوم چې د څۀ مجبورئ له وجې د سفر توان نه شي لرلې هغوي له هم د سفر په خوند کښې برخه وکړي او خان سره ئې په دغه تفريح کښې شريک کړي۔ او د سفر نامې د ليکلو يو مقصد دا هم وي چې نور خلق هم سفر ته وپاروي۔ او ورسره ورسره د لارو ګودرو په حقله معلومات هم ورکړي۔

سفرنامه په فني لحاظ سره لکه چې وونيلے شو يوه بيانيه وي چې سيلانے ئې د سفر په دوران کښې يا د سفر په ختميدو ليکي۔ دا د هغه د خپل ټول سفر دسترګو ليدلے حال وي او هغه ئې سره د خپلو احساساتو او

www.pukhto.net

قلبي واردات په مربوطه طریقه په ادبي انداز کښې لیکي - د دې ادبي صنف ټول مواد په خارج کښې خوارۀ وارۀ پراته وي خو سفرنامه لیکونکے دغه خارجي مواد هغه شان نه پیش کوي څنګه چې هغه وي بلکې د خپل بیان د بامعنی او مدلل کولو دپاره هغه د نورو ډیرو جزئیاتو نه هم کار اخلي او یو سیلانے چې څومره زیات باریک بین وي دومره به د هغه دغه جزئیات په مشاهده کښې ډیر راځي-

په سفرنامه کښې د لیدلے کتلے ځایونو د جغرافیې نه علاوه د هغه ځاې د خلقو د ژوند ژواک، د طور طریقو، د هغوی د عادتونو او خصلتونو، د هغه ځاې د آب وهوا، د هغه ځاې د قدرتي منظرونو، د هغه ځاې د ابادۍ د اعداد وشمار، د هغه وطن د میوو او بوټو په حقله معلومات ورکولے شي- دغسې په سفرنامه کښې د هغه وطن تاریخي اهمیت هم بیانولے شي- سفرنامه لیکونکے په سفرنامه کښې د هغې وطن د لارو کودرو متعلق معلومات هم لوستونکیو ته ورکوي کوم چې د نورو سفر کونکیو دپاره د سنګ میل حیثیت لري-

دیو وطن جغرافیاني اړخ سفر کونکے زیات ځان ته راکاږي او هغه د جماداتو، نباتاتو او حیواناتو په مختلفو قسمونو معلومولو او لیدلو کښې یوه خوشحالي محسوس کوي او بیا د دغې اظهار په ادبي انداز کښې نورو ته وراندې کول د سفرنامې خصوصیت ګڼلے شي-

دغه رنګ سفرنامه لیکونکے اکثر د خپل وطن او هغه وطن موازنه هم کوي او بیا پرې خپله یوه رائ قائموي- دغسې هغه په ډیرو مجیزونو، رواجونو، طور طریقو تنقید کوي او د خپل وطن د طور طریقو او

www.pukhto.net

رواجونو سره د هغې موازنه هم کوي - که داسې څه بنه اقدار ووینی نو ستائنه ئې کوی او که څه بد صفتونه ووینی نو غندنه ئې کوی-خو داهر څه هله ممکن وی چې د سفرنامې لیکونکے د ادب د تخلیقی او فنی تقاضو نه پوره پوره اګاه وی او خپله مشاهده په تخلیقی انداز کښې د پیش کولو په هنر پوهٔ وی-

تش د لیدلو کتلو خایونو ذکر ته سفرنامه نه شی ونیلے تر کومې چې په کښې د لیکونکی تخنیل شامل شوے نه وی-مطلب دا چې په سفر کښې د لیدلی کتلی څیزونو، مقامونو، د هغې وطن د خلقو د طور طریقو، د هغې وطن د آب وهوا، د هغې وطن د جغرافیې ذکر په ادبی پیرایه کښې د خپلو داخلی کیفیاتو، احساساتو او قلبی وارداتو سره بیانولو ته سفرنامه ونیلے شی-

Pukhto.Net
پښتو

www.pukhto.net

ادبي تنقيد

دټي ايس ايليټ وينا ده چې "تنقيد زمونږ د ژوند دپاره دومره ضروري دے لکه څومره چې ساه ده۔"

تنقيد د هر انسان په فطرت کښې الله تعالىٰ اينبے دے۔ تر دې پورې چې ماشومان هم په ښۀ څيز او بد څيز کښې تميز کولے شي۔ ښۀ څيز اخلي او خراب پرېږدي خو کۀ څوک د يو ماشوم نه دا پوښتنه وکړي چې دا ولې؟ نو د هغۀ جواب به دا وي چې بس دا مې خوښ دے او دا مې نۀ دے خوښ۔ يعنې د فرق او امتياز دا صلاحيت خو په انسانانو کښې د دير پخوانه موجود وي او هغوی يې ښکاره کوي خو دغه په ماشومتوب کښې په دوؤ څيزونو کښې فرق او امتياز د يو طبعي جبلت په شان وي خکه چې ماشومان فرق او امتياز خو کوي ولې د يو ناقابل فهم جبلت د لاندې يې کوي۔ خکه چې هغه څۀ کوي نو بغير د سوچه يې کوي۔ هغۀ ته د ځپل کړي کار محرک نۀ وي معلوم۔ دغه رنګ هغه د ځپل يو کار کوم چې هغه کوي د هغې د وجې نه هم نۀ وي خبر او چې څۀ رنګې پرې پخپله نۀ وي پوهه دغه رنګې پرې بل هم نۀ شي پوهولے۔

د نقد او انتقاد يا د فرق او امتياز دغه صلاحيت په ځوانانو کښې هم لکه د ماشومانو په شان غير واضح او کم وي او دير ځوانان د يو شي په حقله

www.pukhto.net

دخوښۍ او ناخوښۍ اظهار خو کوي خو څه معقوله توجيه يې نه شي کولے او که څوک يې وپوښتي نو هم دا خبره کوي چې بس دا مې خوښ دے او دا مې نه دے خوښ- خو په حقيقت کښې په دې کښې څه خبره نشته- تنقيد يو عقلي صلاحيت دے - او د هغه فرق او امتياز کوم چې په ماشومانو او ځناورو کښې هم وي د هغې يو ترقي يافته او مهذب شکل دے-

د تنقيد چې ايليټ يې د ژوند دپاره لکه د ساه ضروري ګڼي د قدر او قيمت نه انکار کول د ژوند د قدر او قيمت نه انکار کول دي- تنقيد د يو صحيح تربيت شوي او مهذب دماغو يو صفت دے او د ژوند په هره شعبه کښې پکاريدونکے څيز دے-

په عامه توګه د تنقيد نه مراد ادبي تنقيد اخستے شي - تنقيد د فکر هغه شعبه ده چې يا خو هغه د دې معلومولو کوشش کوي چې شاعري څه څيز دے؟ د دې فائدې څه دي؟ د کومو خواهشاتو تسکين کوي؟ شعر ونه ليکلے ولې شي؟ او رولے ولې شي؟ او يا د دې ټولو څيزونو متعلق رائۍ قائمول او د يوې ادب پارې حيثيت ورکول د تنقيد کونکي کار دے- ميتهيو ارنلډ د تنقيد په حقله وائي-

"په دنيا کښې چې کومې ښې ښې خبرې معلومې شوې دي- کوم د ښه نه ښه سوچونه چې په دنيا کښې شوي دي د تنقيد کار په هغې پوهيدل معلومول او په لګول دي- دا د معلومولو نه پس نورو ته رسول دي چې داد نوو نظريو او خيالونو په رڼاونه کښې د زياتې نه زياتې ښيګړې په کار راشي-"

www.pukhto.net

په ادبي اصطلاح کښې تنقید محاکمې ته وائي او ادبي نقاد هغه چا ته وائي کوم چې د يو مخصوص خصوصیت له وجې ادبي تخليقات څیړوي- د دغو تخليقاتو د خوبيو او خرابيو اندازه لګوي او بيا پرې يوه فيصله ورکوي- خو په تنقیدي ادب کښې هغه ادب هم شامل دے په کوم کښې چې مخه فیصله نه وي شوے او دغه شان په تنقیدي ادب کښې هغه ټول لیکل راځي کوم چې د ادب په حقله ليکلے شوے وي-

د ادبي تنقید تعلق د ادب سره دے او د ادب تړ دے تعلق د انساني ژوند سره دے خکه نو تنقید هم لکه د ادب د ژوند د پاره ضروري دے- که ادب د ژوند ترجماني او شرح کوي نو تنقيد د دغه تخليقي ادب ترجمان او شارح دے- اوس که مونږ د ادبي تنقيد تعريف د نورو عالمانو د وينا په رڼا کښې کوو نو داسې به وي چې --

د تنقيد مطلب د يو تخليق کتنه، څيړنه او د هغې په ښه او بد خان پوهول دي- په انګريزي کښې د دې د پاره Criticism تکے استعماليږي چې مطلب ئې عدل او انصاف دے دا تکے د يوناني ژبې نه اخستے شوے دے چې مطلب ئې فيصله کول دي- په پښتو کښې زمونږ سره د دې د پاره موزون تکے کره کتنه يا جاج دے چې تر څه حده پورې دغه معنیٰ لري-

په تنقيد وخت په وخت ډير اعتراضونه هم شوي دي او ځنې خلقو خو ئې د اهميت نه بيخي انکار هم کړے دے- لکه يوه ډله وائي چې نقاد د لوستونکي او تخليق په مينځ کښې راودانګي او دغه شان د دوارو ترمنځ پرې کړي اصل څيز په ځاې پاتې شي- هوښيار ناقد لوستونکے په بله

www.pukhto.net

بله سر کړي - محوک واني د تنقید کونکی نظر تر لرې پورې نه لګی تنګ نظره وي د تخلیق د لارې خنډ وي. دا یو تعمیري عمل نه بلکې تخریبي عمل دے.

فلابیر واني چې "تنقید دادب نازک وجود په تورو وهی". درائډن واني چې "ناقد کرکجن وي د نفرت جذبه په کښې زیاته وي او دغه وجه ده چې د یو تخلیق خامۍ ویني ولې د خوبیو په ستاینه ئې خله خوږیږي". ایمرسن واني چې "ناقد هغه کس وي چې شاعرۍ کښې ناکامه شوے وي". خو چې دا تولې وینا کانې په ژور نظر وکتے شي نو دې تولو بناغلیو په تنقید اعتراض نه دے کړے بلکې ددې په غلط استعمال ئې اعتراض کړے دے.

تنقید زمونږ دپاره لکه د ساه ضروري ولې دے دا خکه چې که محوک وغواړي او وخت هم ورسره دیر وي نو هغه تول ادب نه شي لوستے او بیا په نننی دور کښې چې هر سړے د لوړې نه په تنګ دے نامکنه ده. کنی بنه خبره خو ده چې سړے ادب نیغ په نیغه ولولي- خو چې هر کله وخت مونږ له دا اجازه نه راکوي نو مونږ به مجبوراً په ادبی تخلیقونو دشوق تنقیدي او تشریحي مضامینو لوستنه کوو- او لکه محنګه چې یو ادیب شاعر په خپل تخلیق کښې مونږ ته د ژوند مقصد ښاني دغه رنګ یو نقاد هم مونږ په ادب او دهغې په معنو پوهوي- د یو کتاب د کتو په وخت اکثر داسې کیږي چې د انسان نظر په یو خائې کښې ښو نیږي خو نقاد دغه هر محۀ مونږ ته ښاني او زمونږ پوره پوره رهنماني کوي- محترم قلندر مومند صاحب په خپل کتاب "تنقید" کښې لیکی چې-

www.pukhto.net

"علم ناقد ته د نظر وسعت او د فیصلې دپاره مخصوص بنیاد ورکوی او ذهنی تربیت د هغه دپاره خکه ضروری دے چې د ذهن د تربیت په وجه د دغه علم نه فائده او کار واخلی - د مفسر او شارح په حیث به د هغه اهمیت د هغه د علم په نسبت وی چې څومره د هغه علم زیات وی دومره به هغه ښه مفسر او مشرح وی او که دا نه وی نو د هغه خبرې که هر څومره خیال انګیزې او دل چسپې وی هیڅ قدر او قیمت به نه لری-"

په تنقید باندې چې تراوسه کوم اعتراضونه شوی دی هغه ټول د هغې په غلط استعمال شوی دی - که چرې یو نقاد د انصاف تله د تنقید په وخت دلاسه نه لرې کوی او د یو تخلیق په خوبیو او خامیو سترګې نه پټوی او د لیکونکی اصلاح یې هم مد نظر وی او د تخلیقی فن پارې تشریح هم کوی په هغه به چرې هم دغه قسمه اعتراضونه ونه شی - د تنقید ډیر قسمونه دی - چې ځنې مشهور قسمونه دلته په اختصار سره پیش کولے شی-

تشریحی تنقید

په دې تنقید کښې نقاد د یوې ادب پارې زیاتره تشریح او وضاحت کوی - په داسې تنقید کښې نقاد د هغو پټو اشارو په خصوصیت سره اظهار کوی کومې چې د لیک په وخت د لیکونکی په ذهن کښې وی - د دې تنقید فائده داوی چې هر لوستونکے د هغه د وضاحت او تشریح په رڼا کښې په یوه یوه ادب پاره پوهې شی - تشریحی تنقید کونکے د یوې فن پارې د تشریح او توضیح په وخت د نورو لیکونکیو د لیکلو فن پارو سره د هغې موازنه

www.pukhto.net

کوي - او دا هم د نقاد نمه واري ده چې د يوې فن پارې خوارهٔ وارهٔ عناصر راغونډ کړي او د هغې خلاصه لوستونکيو ته وړاندې کړي - په تشريحي تنقيد کښې کله کله نقاد د يوې فن پارې د تنقيد په وخت د هغه ليکونکي نور ليکونه هم په استعمال کښې راولي - او کله کله پړې د تاريخ په رڼا کښې هم تنقيد کوي -

تاريخي تنقيد

په دې تنقيد کښې د يوې فنپارې کره کتنه د هغه دور د تاريخي او سياسي حالاتو په رڼا کښې کولے شي - په دې تنقيد کښې د ليکونکي د چاپېر چل او فطرت مطالعه هم کولے شي -

استقرائي تنقيد

په دې تنقيد کښې نقاد د يو سائنسدان غوندې د يوې فنپارې ظاهري مشاهده په استقرائي طريقه کوي - د دې تنقيد په حقله محترم قلندر مومند صاحب په خپل کتاب " تنقيد" کښې دغې تنقيد ته د ادب نه بلکې د سائنس يو قسم وئيلے دے - دا قسمه تنقيد د نقاد نه دا غوښتنه کوي چې هغه دې لکه د يو سائنسدان غوندې غير جانبدار وي - په دې تنقيد کښې د بهر نه نافذ شوي قوانينو او معيارونو او روايتي لارو چارو نه ډډه کولے شي -

www.pukhto.net

حکمي تنقید

په دې تنقید کښې نقاد د اګاهو نه د وضع کړېو شوو قوانینو او اصولو په رڼا کښې تنقید کوی - په داسې تنقید کښې هغه لیکونکیو سره سخت زیاتے کیږی کوم چې په ادب کښې دا رنګا قائل وی- په حکمي تنقید کښې د ارسطو او افلاطون د مقرر کړېو شوو قوانینو نه کار اخستے شی-

جمالیاتي تنقید

د دې تنقید غټ مقصد په یوه فنپاره کښې ښائست لټول دی- د دې تنقید باني اسکر وائلډ ګڼلے شی - په دې تنقید کښې نقاد دا ګوری چې لیکونکی په خپل لیک کښې لوستونکیو ته مجموعه خوشالي ورکړې ده- په داسې تنقید کښې نقاد د نور محه سره کار نه لری خو دا ګوری چې په دې فنپاره کښې ښائست شته دے او که نه - په دې کښې لکه د حکمي تنقید نه د پخوانیو قوانینو پابندي کولے شی او نه لکه د استقرائي تنقید د سائنس اصول خپلولے شی-

نفسیاتي تنقید

د دې تنقید لوئ علمبرد ار فرائیډ دے - د هغه وینا ده چې " د واورې یوه غټه توته کومه چې د اوبو په سر ګرځي ډیره لږه برېښکاری او زیاته برخه ئې په اوبو کښې ډننه وی- دغه رنګ د بنیادم ډیره لږه برخه د

www.pukhto.net

هغهٔ په شعور کښې ښکاری۔ خو کهٔ وکتے شی نو دهغهٔ زیاته برخه به دهغهٔ په تحت الشعور کښې پټه وی۔ ددې تنقید دپاره ضروری ده چې دیوې فنپارې دکتلو په وخت نقاد دلیکونکی تحت الشعور ته خان ورسوی۔

Pukhto.Net پښتو
www.pukhto.net

طنز و مزاح

د دنیا د ټولو ژبو په ادب کښې د دوؤ جذبونو اظهار خامخا موجود وی یو غم بله خوشالی او دا داسې جذبونه دی چې د انسان ژوند سره تړلی دی- ادب د ژوند عکاس وی ځکه نو د دغې غم او خوشالئ په ردعمل کښې چې انسان کوم ادب تخلیق کوی هغې ته طنز و مزاح ونیلے شی- هر څو که د طنز و مزاح زیات تعلق د خندا د جبلت سره دے-

امیر حمزه خان مرحوم یو ځل وئیلی وو "چې د یو قام د تمدن، تهذیب او ذهنی ارتقا، اندازه د هغه ملک د ډرامو نه کیدے شی-" دغه شان د یوې ژبې په ادب کښې د طنز و مزاح د موجودګۍ نه د هغه قام د معاشرتی ژوند پته لګیدے شی- ځکه چې طنز و مزاح لیکونکے په خپل لیک کښې د هغه جذبونه زیات متاثره وی کوم جذبې چې د هغهٔ د طنز و مزاح لیکلو محرک ګرځیدلے وی- او دغسې د یو دور د خلقو د ذهنی معیار اندازه ترې هم لګیدے شی چې هغوی په کومو کومو خبرو خندل او د خندا معیار او نوعیت یې څهٔ وهٔ-

تر دیره وخته عالمانو طنز و مزاح د ادب صنف نه بلکې د اسلوب یو صفت ګڼلو- لکه مونږ وینو چې یو مزاح لیکونکے که غزل لیکی که افسانه، ناول لیکی که ډرامه نو مزاح په کښې وی حالانکې هغه غزل، افسانه، ناول او ډرامه مزاحیه نهٔ وی- او دغه شان سرے په عام ژوند کښې هم د خندا

www.pukhto.net

خبرې کوي- خو وروستو بيا طنز و مزاح د ادب يو صنف وګرځيدو- چې ليکونکيو ته يې مزاح نګار يا طنز نګار وئيلے شي-

په حيثيت د يو ادبي صنف طنز و مزاح دوه بيل بيل څيزونه دي خو وئيلی مرکب شي او تعلق يې د خندا د جبلت سره دے او خندا هغه څيز دے چې په انسان او حيوان کښې فرق پيدا کوي-

طنز ته په انګريزۍ کښې Satire او مزاح ته Humour وئيلے شي- تر اوسه پورې چې عالمانو د طنز و مزاح په حقله څه وئيلي دي د هغې خلاصه دا ده چې طنز و مزاح د يو تصوير دوه اړخونه دي- طنز نګار د معاشرې لوړې ژورې او خامۍ د خپل طنز نخښه جوړوي يعنې د هغې نه د نفرت اظهار کوي- او په داسې طريقه يې پيش کوي چې لوستونکی ترې خوندهم اخلي او د هغې اصلاح هم کيږي-

طنز نګار د معاشرې ټولې بدۍ وينې هرې خرابۍ ته يې پام وي او غواړي چې دغه خرابۍ او خامۍ نورو ته هم په ګوته کړي- د دغې غرض دپاره هغه د دغه خامو او خرابيو په حقله ليکل کوي - د هغې تضادات او نقصانونه په داسې طريقه خلقو ته وړاندې کوي چې د چا خاطر پرې نه درنيږي- خو هغه د طنز ترخو ګولو باندې د خپل نهن په ليبارټرۍ کښې د مزاح د شوګر کوټنګ کوي چې لوستونکی يې په مينه مينه تيروي او د خلې خوند يې نه خرابيږي- او چې څنګه يو مزاح نګار د مزاح پيدا کولو دپاره قسما قسم حربې استعمالوي دغه شان طنز نګار هم کوي او دا هغه قدر دے چې په طنز نګار او مزاح نګار کښې مشترک دے- يعنې مزاح بغير د طنز او طنز بغير د مزاح نه متوقع صورت حال نه پيدا کوي او په دې وجه دواړه

www.pukhto.net

لازم او ملزوم دی-

د طنز نګار برعکس مزاح نګار د معاشرې ناهمواری، کرمې او خرابۍ وینی محسوسوی ئې او خوند ترې اخلی- او دغه خرابۍ نورو خلقو ته په داسې طریقه وړاندې کوی چې هغوی هم بې اختیاره خندوی.

د مزاح پیدا کولو دپاره کۀ څان له وی او کۀ په طنز کښې اکثر دا حربې پکاروله شی لکه موازنه، رعایت لفظی، تحریف یعنې پیروډی، مزاحیه واقعه یا صورت حال او مزاحیه کردار-

د دوو څیزونو په مینځ کښې په یو وخت مشابهت او تضاد سره ناهمواری پیدا کیږی کومې چې د خندا باعث جوړیږی- دې ته موازنه وئیلے شی- مزاح نګار اکثر دا حربه استعمالوی- ډاکټر وزیر آغا لیکی چې "په عام ژوند کښې د موازنې مثال د هغې خرابې آئینې دے چې هغه د یو سړی عکس بې کچه وران، بې ډوله او کوږ ووږ بناتی او دغه عکس د هغه سړی اصلی عکس هم وی او د هغۀ نه قطعی مختلف وی او هم دغه وجه ده چې دغه حرکت خندا رابیداروی-"

د مزاح نګار دویمه حربه رعایت لفظی ده چې په انګریزۍ کښې ورته pun یا Playing upon words وئیلے شی- د رعایت لفظی مطلب دا دے چې یو ټکے په داسې طریقه استعمال شی چې د هغې نه دوه مختلفې معنې راووځی- په رعایت لفظی کښې هم لکه د موازنې په یو وخت مشابهت او تضاد دواړه موجود وی کوم چې د خندا باعث ګرځی-

د مزاح نګار دریمه حربه مزاحیه واقعه یا صورت حال بیانول وی چې په کښې ناساپه ناهمواری پیدا شی او لوستونکی یا کتونکی له په دغه

www.pukhto.net

ناهموارو کېښې د راګیر انسان په مقابله کښې د برترۍ احساس ورکړي او دا خوشالونکے احساس هم ورکړي چې په دغه پېښه کښې د خفګان، غم او درد ارخ نه وي.

د مزاح نګار څلورمه حربه مزاحیه کردار دے۔ مزاح نګار داسې یو کردار رغوي او د هغه نه داسې کارونه اخلي چې سړے بې اختیاره خندوي۔

د مزاح نګار پینځمه حربه د تحریف ده چې په انګریزۍ کښې ورته پیروډي Parody وائي۔ ولې طنز نګار هم د دې حربې نه ډېر کار اخلي۔ پیروډي خو اوس خان له یو صنف هم ګرځیدلے دے۔ پیروډي د چاد کلام که نثر وي که نظم داسې لفظي نقالۍ ته وئیلے شي چې د هغې په کولو سره د هغه کلام تضحیک کیږي او د لوستونکیو خندا ته دعوت ورکوي۔

د مزاح نګار بله حربه رمز دے چې په انګریزۍ کښې ورته Irony وائي۔ د رمز مطلب د یو محیز داسې تعریف کول دي چې د هغې خامۍ او نقائص ښکاره شي۔

د طنز نګار او مزاح نګار تر مینځه فرق دا دے چې طنز نګار په یو وچت ځائې ولاړ وي او ګېر چاپیره ماحول باندې نظر اچوي او د برترۍ د احساس د لاندې د ماحول په خرابو د طنز ګزارونه کوي۔ طنز نګار په نفسیاتي کشاله کښې ګیر وي خو د ذاتي تعصب نه بالاتر د انسانیت د وچت مقام نه خبرې کوي۔ د دې برعکس مزاح لیکونکے خپل ذات د ماحول د خرابو سره موافق کړي چې بې اختیاره خلقو له خندا ورولي۔ د یو یورپي مزاح نګار د قول مطابق مزاح نګار لکه د سوئې خفل کوي او طنز

www.pukhto.net

نګار د ښکاري سپو سره څنګ په څنګ روان وي.

تر اوسه پورې په پښتو ادب کښې د طنز و مزاح چاپ شوي کتابونه ډیر کم دي لکه د عبدالله جان مغموم "خوارۀ تراخۀ" د سعدالله جان برق "ګل زیرې" د محمد همایون هما "تورے" د پیر ګوهر "شلغاتے" د راقم الحروف "یارانه په شلتالو" او د ډاکټر محمد اعظم اعظم "لشے" چې څۀ تکلونه او څۀ ډرامې دي خو طنز و مزاح په کښې ښۀ کافي دے. او په نظم کښې د راحت سیال "کوګوشتو" او د حسین امیر فرهاد "روند چرګ" چاپ شوي دي. هسې خو په مختلفو اخبارونو او مجلو کښې وخت په وخت ډیر ښۀ ښۀ مضامین د ګڼو کسانو چاپ شوي دي.

www.pukhto.net

ادبی اصطلاحات

ادیب

هغه څوک چې د ادب نه واقف وی هغه ته ادیب وئیلے شی خو په ادبی اصطلاح کښې نثر لیکونکی او د ادب په اصنافو پوهیدونکی ته ادیب وائی۔

ادبیات

د ادب سره متعلق څیزونه که نظم وی او که نثر هغې ته ادبیات وئیلے شی۔

بیت

یو شعر ته بیت وئیلے شی۔

بیت بازی

د شعرونو مقابلې ته بیت بازی وئیلے شی۔ یو کس یو شعر یا بیت ووائی نو چې په کوم حرف ختم شی بل د هغې حرف نه شروع کیدونکے شعر یا بیت وائی۔

بیت الغزل

د غزل د ټولو نه ښه شعر ته بیت الغزل وئیلے شی۔

Pukhto.Net پښتو
www.pukhto.net

بند

د نظم هره یوه برخه چې یو مکمل وحدت وي هغې ته بند وائي۔

بیاض

هغه قلمي مسوده چې شاعر په کښې خپل کلام جمع کوي هغې ته بیاض وائي۔

بحر

لغوي معنیٰ ئې سمندر یا دریاب ده په ادبي اصطلاح کښې بحر د هغې موزونو کلمو نوم دے چې د شعرونو وزن پرې تیک کولے شي۔

پیرودي

دا لفظ د یوناني ژبې د پیرودیا نه اخستے شوے دے چې معنیٰ ئې معکوس نغمه ده۔ دا د چا د شعري تخلیق مزاحیه او طنزیه پیښو یا نقل کولو ته وئیلے شي۔

تخلص

لغوي معنیٰ ئې د خلاصي موندو او رهایي ده خو په اصطلاح کښې هغه خاص نوم چې شاعر ئې د خپل ادبي شناخت دپاره په شعرونو کښې استعمالوي هغې ته تخلص وئیلے شي۔ دا د اصلي نوم یوه برخه هم کیدے شي لکه دیدار گل دیدار او د ذات او قام نوم هم کیدے شي لکه افریدے، مومند، خلیل یوسفزے او نور۔

Pukhto.Net پښتو
www.pukhto.net

تضمین

دا نه شعري هیئت دے او نه د ادب صنف بلکې یوه شاعرانه طریقه ده. د اد بل شاعر په مصرعه یا شعر باندې نور و شعرونو لیکلو ته وائي. پخوانو شاعرانو تضمینونه د مخمس په شکل کښې کړي دي. د تضمین مناسبت هله پیدا کیږي چې په کوم شعر تضمین شوے وي د هغې په معنیٰ او مفهوم کښې زور پیدا کړې شي یا د هغې یو بل ارخ ښکاره کړې شي. داسې کولو سره په هغې شعر د نوي شعر مینه ماتیږي او تضمین کامیاب وي.

تعقید

که په یو شعر کښې د لفظونو ترتیب دومره زیات بدل شوے وي چې ښه نه لګي او په مفهوم یې پوهیدل ګران وي نو په ادبي اصطلاح کښې ورته تعقید وئیلے شي.

تعلی

شاعر اکثر په خپلو شعرونو کښې د خپل هنر، فنکارۍ او زیاتې پوهې دعویٰ کوي چې زیاتره په مقطع کښې کولے شي هغې ته تعلی وائي. لکه رحمان بابا چې وائي.

خوشحال او دولت مې غلامان دي

زه رحمان په پښتو ژبه عالمګیر یم

خمریات

خمر په عربۍ کښې شرابو ته وئیلے شي نو چې په کومو شعرونو کښې د شرابو ذکر شوے وي هغې ته خمریات وئیلے شي.

www.pukhto.net

طرح

هغه مصرعه چې شاعران يې مقرر کړي او د هغې په بحر او وزن نور شعرونه ليکي هغې ته طرح ونيلے شي.

ديوان

د شاعر د کلام مجموعې ته چې رديف وار ليکلے شوے وي ديوان ونيلے شي.

رجز

په شعرونو کښې د چا د مړانې، عظمت او همت اظهار کولو ته رجز ونيلے شي.

رديف

رديف په ادبي اصطلاح کښې هغه مستقلې کلمې ته ونيلے شي چې په شعر کښې د قافيې نه وروستو راځي. په هر نظم او غزل کښې رديف لازمي عنصر نه دے. البته د شعر دپاره قافيه ضروري گڼلے شي. که په يو نظم يا غزل يا بل شعري تخليق کښې رديف موجود وي نو هغې ته مردف او که رديف په کښې نه وي نو بيا ورته غير مردف وائي.

زمکه

د نظم يا غزل يا بل شعري تخليق بحر، رديف او قافيې ته زمکه ونيلے شي.

www.pukhto.net

ساقي نامه

په کومو شعرونو کښې چې ساقي ته مخاطبه شوې وي هغې ته ساقي نامه وئيلے شي.

سهرا

د چا په واده ذ هغهٔ تعريف او د واده په مناسبت چې کوم شعرونه ليکلے شي هغې ته سهرا وئيلے شي.

شعر

هغه دوه مصرعې چې په وزن کښې برابرې وي که د نظم وي که د غزل يا بل يو شعري تخليق هغې ته شعر وائي لکه چې اګاهو وئيلي شوي دي شعر ته بيت هم وائي.

فخريه

په اصطلاح کښې داسې شعرونو ته وئيلے شي چې په کښې شاعر د خپلې هنرمندئ، د پلار نيکهٔ او خاندان د اعلیٰ روايتونو اظهار په فخريه انداز کښې کړے وي.

فراقيه

د بيلتون په موضوع ليکلے شوؤ شعرونو ته فراقيه وئيلے شي.

فرد

هغه بيت يا شعر ته وئيلے شي چې يوازې وئيلے شوے وي.

www.pukhto.net

في البديهه

په يوه خاص موقعه د خلې نه وتو هغه سمدستي شعرونه ته چې د ارادې دخل په کښې نه وي في البديهه وئيلے شي۔

قافيه

د قفا نه مشتق ده او په اصطلاح کښې د حروفو او حرکاتو هغه مجموعې ته وئيلے شي چې په شعر کښې د مصرعې په اخر کښې د رديف نه اګاهو راځي۔ که چرې په شعر کښې رديف نه وي نو قافيه به د مصرعې بالکل په اخره کښې راځي لکه داسې۔

دوباره دې راتله نشته په دنيا
نن دې وار دے که دروغ کړې که رښتيا

په دې شعر کښې دنيا او رښتيا قافيې دي که شعر مردف وي نو قافيه به د رديف نه اګاهو راځي لکه داسې۔

بيا مې چشمان لکه چيتر وريږي
چې په زړګی مې پيښور وريږي

په دې شعر کښې "وريږي" رديف دے او چيتر او پيښور قافيې دي۔

قطعه بند

په غزل کښې کله کله يو خيال په يو شعر کښې نه شي بيانيدے نو شاعر هغه خيال په دوؤ او دريوؤ شعرونو کښې بيانوي هغې ته قطعه بند وئيلے شي خو د مطلع سره قطع بند راتلل منع دي يعنې مطلع په دوؤ شعرونو کښې نه وي۔

www.pukhto.net

کلیات

د شاعر د کلام هغه مجموعه چې د هغه ټول کلام په کښې محفوظ شوے وی هغې ته کلیات وائی۔

کرۍ

د چاربیتې یا سندرې بندونو ته کرۍ وئیلے شی۔

مدحه

په شعرونو کښې د چا صفت کولو ته مدحه وئیلے شی۔

مزاحیه یا طنزیه

په کومو شعرونو کښې چې مزاح یا طنز شوے وی هغې ته مزاحیه یا طنزیه وائی۔

مصرعه

د شعر دوه برخې وی هرې یوې برخې ته مصرعه وئیلے شی۔

مصرئیزه

هغه لوبه یا سندره چې د کرو یا بندونو په ځاۍ په کښې مصرعې یا ټپې استعمال لے شی هغې ته مصرئیزه وئیلے شی۔

مطلع

د غزل یا قصیدې ورومبی شعر ته چې دواړه مصرعې ئې په خپلو کښې هم قافیه او هم ردیف وی یا صرف هم قافیه وی مطلع وئیلے شی۔

www.pukhto.net

مطلع ثاني يا حسن مطلع

په غزل يا قصيده کښې چې د يوې مطلعې نه پس بله مطلع راوړے شي هغې ته مطلع ثاني يا حسن مطلع وائي۔

مقطع

د غزل يا قصيدې يا د نظم اخري شعر چې په کښې شاعر خپل نوم يا تخلص استعمال کړے وي هغې ته مقطع وائي۔ کله کله شاعر خپل نوم يا تخلص په مطلع کښې هم راوړي۔

مرزا حنان

مقطع ثاني

دويمې مقطعې ته مقطع ثاني وائي۔

وزن

د وزن لغوي معنیٰ اندازه او پيمانه کول دي خو په ادبي اصطلاح کښې د کلمو د حرکاتو او سکناتو برابرۍ ته وزن وئيلے شي۔

هجو

په شعرونو کښې چا پسې بدرد وئيل د هغه عيبونه بيانول او تضحيک کولو ته هجو وئيلے شي۔ دا په غزل، مثنوي او قصيده غرض په هر شعري تخليق کښې کيدے شي۔

www.pukhto.net

ضمیمه «الف»

اضافې

صنعت خیفا

په کلام یا شعر کښې ټول الفاظ په ترتیب سره داسې راوړل چې یو لفظ نقطې لرونکے او بل بغیر نقطو وی - دې صنعت ته صنعت خیفا وئیلے شی- لکه په دې شعر کښې هم دغه صنعت استعمال شوے دے---

زهٔ کهٔ منښتې کوم یا کهٔ څهٔ سوال جانانه

فقط هم ستا د جمال دېنهٔ وصال جانانه

په دې شعر کښې زهٔ، منښتې، یا، څهٔ، جانانه، فقط، ستا، جمال، ښهٔ او جانانه نقطې لرونکی لفظونه دی- او کهٔ، کوم، کهٔ، سوال، هم، د، د، وصال پکښې غیر منقوط لفظونه دی-

صنعت موصل

په کلام یا شعر کښې داسی لفظونه استعمالول چې ټول حرفونه ئې یو بل سره تړلی وی لکه دا شعر---

مینې ستا یمه نتلے

عقل صبر له ما تللے

داسې صنعت ته صنعت موصل وئیلے شی-

www.pukhto.net

صنعت شجر

د اسې کلام لیکل چې له هغې نه ونه جوړېږي. داسې صنعت ته صنعت شجر وائی. د سید اکرم باچا د ا نظم دې صنعت سره تعلق لري....

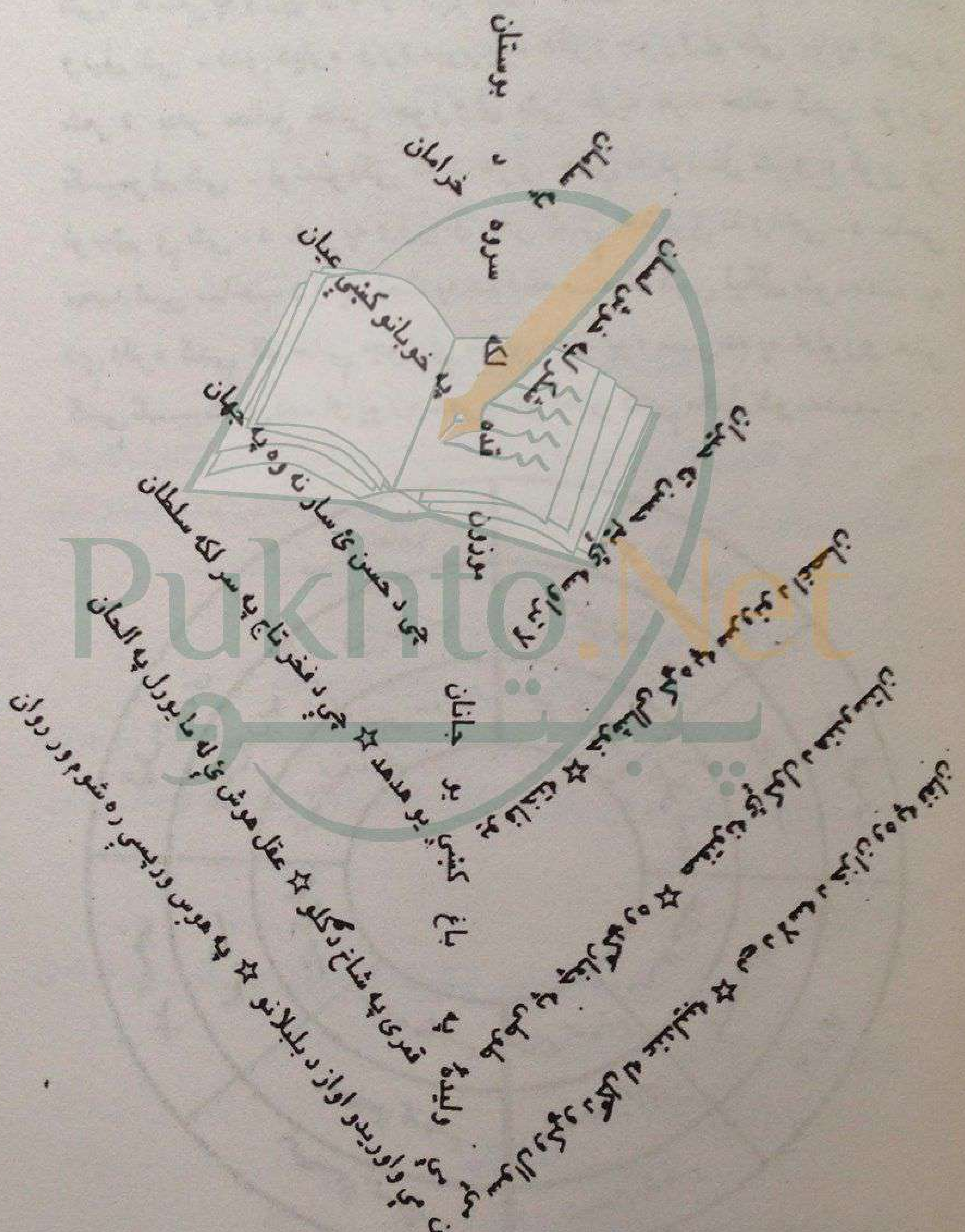

www.pukhto.net

صنعت مدور

کله کله شاعران داسې شعرونه هم لیکي چې د دائرې په شکل کښې وي او که څوک يې له هر ځائ نه شروع کوي او لولي يې نو ټيک لوستے شی ـ د شعر په وزن او بحر هیڅ فرق نه پرېوځي ـ داسې صنعت ته مدور ونيلے شی ـ ددې دپاره ورومبے يوه دائره جوړولے شی بيا په کښې د شعر د بحر مطابق خانې جوړولے شی او په هره خانه کښې توری تقسیمولے شی ـ لوستونکی که د هرې خانې نه لوستل شروع کوي نو لوستے يې شی ـ د شعر په وزن او بحر کښې څه فرق نه راځي ـ د حاجی محمد امین صاحب دا يو نعت په هم دغه صنعت کښې ليکلے شوے دے، په دې دائره کښې اته خانې جوړې شوي دي يوه مصرعه په څلورو خانو کښې تقسیم شوې ده ـ او پوره شعر په اتو خانو کښې مکمل شوے دے ـ ـ ـ

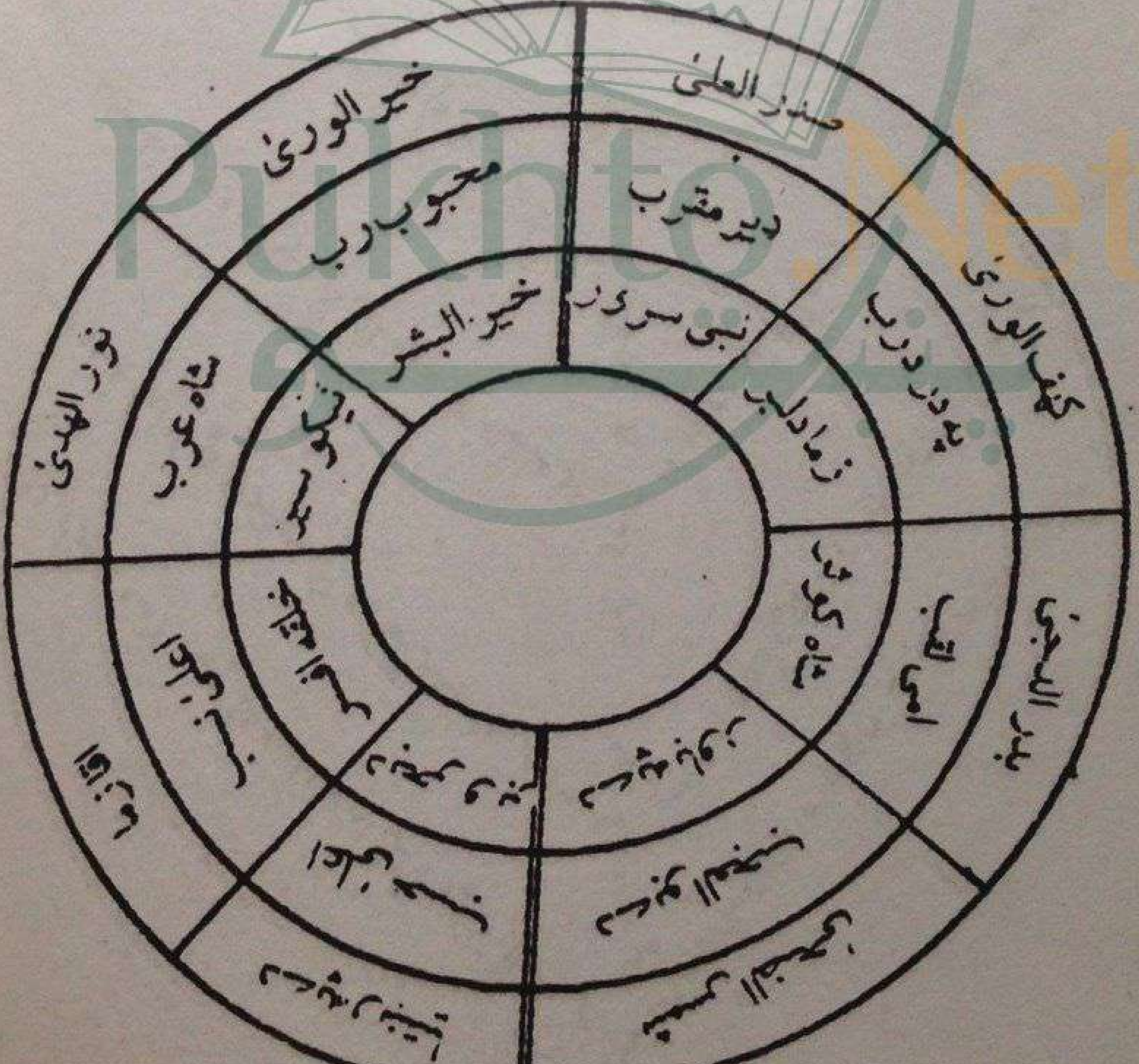

www.pukhto.net

صنعت غیر شفویه

په کلام یا شعر کښې داسې الفاظ راوړل چې په هغې شونډې له یو بل سره نه لګیږي. داسې صنعت ته صنعت غیر شفویه وئیلے شي. لکه دا شعرونه دغې صنعت سره تعلق لري---

نن له ګلشن نه چې سیلونه لاړل

خزان وهلې تړې ګلونه لاړل

اسراره شونډې د جانانه جنګوي

داسې له خلې نه دې شعرونه لاړل

(ډاکټر اسرار)

صنعت موصل

په کلام یا شعر کښې ټول الفاظ په ترتیب سره داسې راوړل چې یو لفظ نقطې لرونکے او بل بغیر نقطو وي. دې صنعت ته صنعت خیفا وئیلے شي. لکه په دې شعر کښې هم دغه صنعت استعمال شوے دے---

زه که منبتي کوم یا که محه سوال جانانه

فقط هم ستا د جمال د ښه وصال جانانه

په دې شعر کښې زه، منبتي، یا، محه، جانانه، فقط، ستا، جمال، ښه او جانانه نقطې لرونکې لفظونه دي. او که، کوم، که، سوال، هم، د، د، وصال پکښې غیر منقوط لفظونه دي.

په کلام یا شعر کښې داسې لفظونه استعمالول چې ټول حرفونه ئې یو بل سره تړلي وي لکه دا شعر---

مینې ستا یمه نتلے

عقل صبر له ما تللے

داسې صنعت ته صنعت موصل وئیلے شي.

www.pukhto.net

صنعت معاد

دا هغه شعري صنعت دے چې په کښې دوړومبی مصرعی اخری لفظ د دویمی مصرعی په شروع کښې راوړلے شي او دغسې د دویمی مصرعی اخری لفظ د دریمی مصرعی په شروع کښې استعمالولے شي او تر اخره هم دغه پابندي کولے شي۔ مثال ئې داسې دے۔۔۔

نه شومه اشنا چرته بې غمه زړه

زړه لکه چې غم لره پیدا یمه

یمه بد قسمته راحت نه وینم

نه وینم خندا تل په ژړا یمه

د وړومبی مصرعی اخری لفظ "زړه" د دویمی مصرعی په شروع کښې او د دویمی مصرعی اخری لفظ "یمه" د دریمی مصرعی په شروع کښې او د دریمی مصرعی اخری لفظ "نه وینم" د څلورمې مصرعی په شروع کښې راغلے دے۔

صنعت استتباع

په شعر کښې د چا داسې مدحه یا صفت کول چې له هغې نه بله مدحه یا صفت حاصل شي لکه دا تپه ئې ښه نمونه ده۔۔۔

که ددې د زلفو سیورے نه وے

د مخ رڼا به دې جهان سېزلے وونه

په دې تپه کښې د محبوب د زلفو صفت په داسې طریقه شوے دے چې بل صفت ترې پیدا شوے دے۔ او هغه د مخ د رڼا صفت دے۔ داسې صنعت ته صنعت استتباع وائي۔

www.pukhto.net